

บทที่ 5

นิเวศวิทยาการเมืองของโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น

ในบทนี้ จะอธิบายความขัดแย้งในโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นในฐานะตัวแทนโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ที่กำลังถูกผลักดันในยุคปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรก จะอธิบายให้เห็นชุมชน ประวัติศาสตร์การต่อสู้ช่วงชิงทรัพยากรในพื้นที่ และกลุ่มอำนาจท้องถิ่น เพื่อให้เห็นพัฒนาการของความสัมพันธ์ทางอำนาจในท้องถิ่น เพื่อเป็นฐานในการทำความเข้าใจในส่วนที่สอง

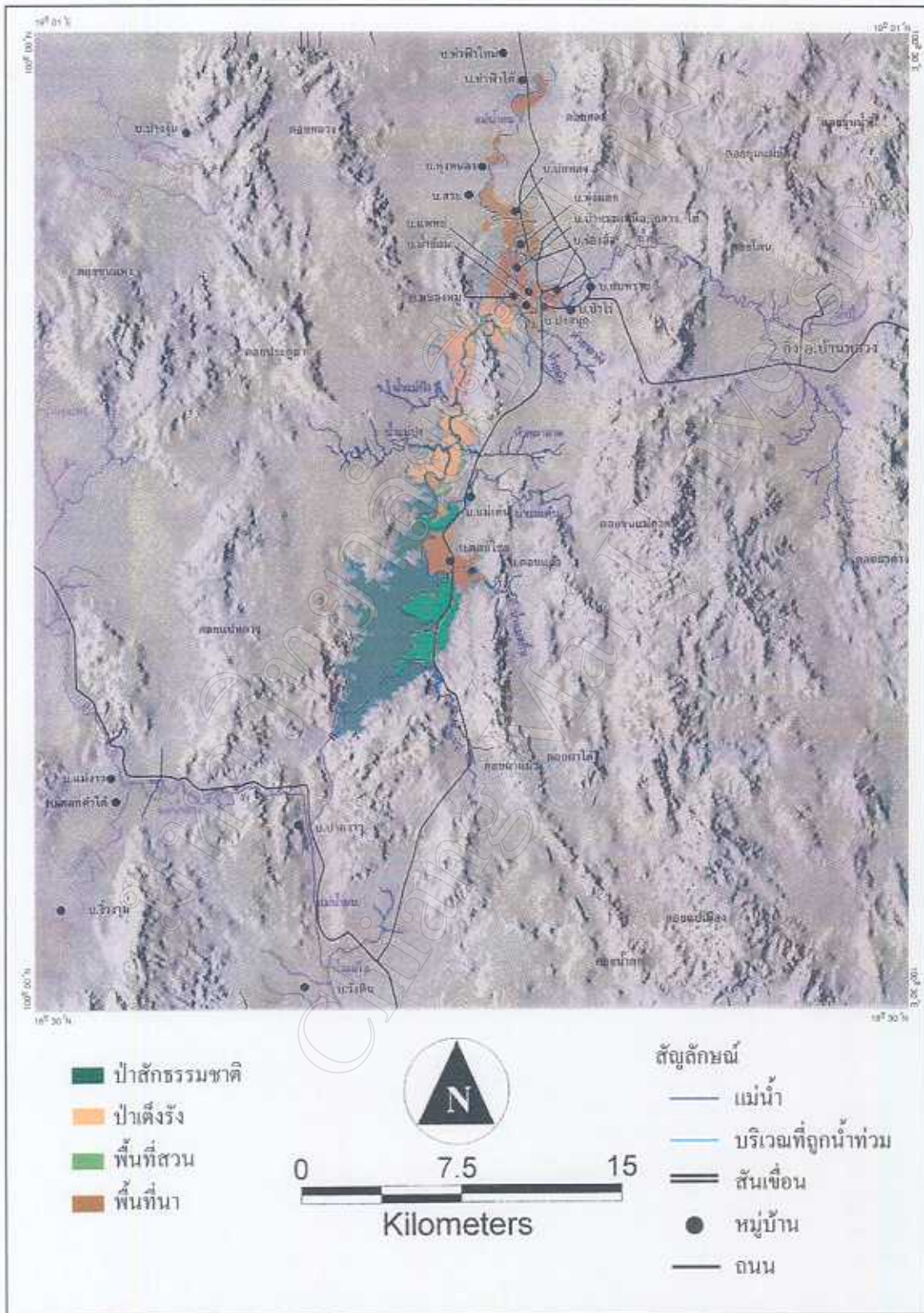
ส่วนที่สอง จะอธิบายให้เห็นที่มาของความขัดแย้งและการต่อสู้ของฝ่ายต่างๆ ในโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น โดยจะชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญคือ 1) กลยุทธ์และบทบาทการเคลื่อนไหวของรัฐองค์กรระหว่างประเทศ และกลุ่มอำนาจท้องถิ่น 2) กลยุทธ์และความหมายในการเคลื่อนไหว ต่อสู้ ต่อรอง ของชาวบ้านในการคัดค้านเขื่อน และ 3) ผลสะท้อนและนัยทางสังคมและการเมืองของการต่อสู้ของชาวบ้าน

1. แก่งเสือเต้น: ชุมชน กลุ่มอำนาจท้องถิ่น และประวัติศาสตร์การช่วงชิงทรัพยากร

โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นโครงการที่รัฐมีนโยบายจะสร้างกันแม่น้ำยมเหนือตัวจังหวัดแพร่ขึ้นไปตามลำน้ำ 80 กิโลเมตร บริเวณนี้ถูกเลือกให้เป็นที่ตั้งของเขื่อนเนื่องจากมีเขามาสบกันเหนือขึ้นไปมีแอ่งกระทะที่สามารถกักเก็บน้ำในปริมาณมากได้ จุดนี้ยังสามารถรองรับน้ำที่จะผันมาจากลุ่มน้ำโขงทางตอนเหนือที่ห่างไปไม่มากเพื่อที่จะผันต่อไปยังเขื่อนสิริกิติ์และลุ่มเจ้าพระยา

หากมองจากบริเวณที่ตั้งเขื่อนขึ้นไปจะเห็นบริเวณที่จะกลายเป็นอ่างเก็บน้ำของเขื่อนซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นพื้นที่ "สะเอียบ" ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีป่าอุดมสมบูรณ์และมีชุมชนเก่าแก่อยู่ใจกลางป่า ทางด้านซ้ายปกคลุมด้วยผืนป่าสักขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านเรียกว่า "ดงสักงาม" ที่มีการต่อสู้ช่วงชิงกันมานาน ลึกเข้าไปคือชุมชนแม่พร้าวซึ่งเป็นชุมชนอาข่า ทางด้านขวามือคือ "สะเอียบ" ซึ่งเป็นชุมชนไทยวน รอบๆ ชุมชนคือ ท่งข้าว ไร่ และสวนผลไม้ ที่บอกว่าเป็นชุมชนเกษตรกรรมเหนือขึ้นไปเป็นพื้นที่ป่าเต็งรังที่มีลำห้วยเล็กๆ ไหลลงแม่ยมและเป็นแหล่งที่พบนกยูง ซึ่งเป็นป่าแห่งที่สองของประเทศนอกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งที่พบนกยูง อันแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าบริเวณนี้ (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร และคณะ, 2539)

แผนที่ 5.1 แสดงที่ตั้งโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นและบริเวณที่จะถูกน้ำท่วม

ส่วนที่สองคือ บริเวณแอ่งเชียงม่วน เขตจังหวัดพะเยา ที่อยู่ทางตอนเหนือขึ้นไป บริเวณนี้มีชุมชนไทยวนและไทลื้อที่ตั้งขึ้นตามสองฝั่งลำน้ำยมและลำน้ำปี้ พื้นที่ส่วนใหญ่ของเชียงม่วนปกคลุมด้วยนาข้าว สวนผลไม้ ไร่ข้าวโพด และพืชล้มลุกอื่นๆ อันแสดงว่าเป็นชุมชนบริเวณนี้เป็นชุมชนเกษตรกรรมเช่นเดียวกับสะเอียบ

ขณะที่พื้นที่ลุ่มน้ำยมทางตอนล่างของเขื่อนซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกระบุว่าจะได้รับผลประโยชน์จากโครงการนี้ ไม่เพียงแต่มีชุมชนเกษตรกรรมเท่านั้น แต่ยังมีชุมชนเมือง เช่น แพร์ สุโขทัย พิจิตร บางระกำ ที่มีกลุ่มอำนาจท้องถิ่น และมีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวผลักดันให้รัฐบาลสร้างโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น ในบรรดาเมืองเหล่านี้ แพร์นับว่ามีลักษณะเด่นที่สุดเพราะมีระบบอุปถัมภ์หรือระบบ “พ่อเลี้ยง” ที่ส่วนใหญ่เติบโตโดยการสะสมทุนจากการทำไม้ และกิจการยาสูบ

จะเห็นได้ว่าบริเวณที่รัฐจะสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นทั้งในพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบและได้รับประโยชน์เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะ เมื่อรัฐมีโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นจึงทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งมิได้เกิดจากนโยบายรัฐเท่านั้น แต่ยังมีปัจจัยของพื้นที่ที่มีชุมชน ทวีพยากร และเศรษฐกิจการเมืองของพื้นที่ด้วย

1.1 ชุมชนในพื้นที่โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น

ชุมชนในพื้นที่โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ชุมชนสะเอียบ ชุมชนเขตเชียงม่วน และชุมชนบ้านแม่พร้าว ผู้เขียนจะเน้นไปที่กลุ่มแรกคือชาวสะเอียบ เนื่องจากเป็นกลุ่มหลักที่ได้รับผลกระทบและเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการต่อสู้คัดค้านเขื่อนมากที่สุด

กลุ่มชาวสะเอียบ ประกอบด้วย 3 หมู่บ้านคือ บ้านดอนแก้ว บ้านดอนชัย และบ้านแม่เด่น ในเขต ต.สะเอียบ อ.สอง จ.แพร่ ประมาณ 800 ครัวเรือน ชุมชนแห่งนี้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน เป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตหุบเขาห้วยเอียบและแม่สะกิ้นมานานถึง 200 ปี

จากการที่ผู้เขียนสนทนากับปิง สะเอียบคง ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน และจาก “คำวประวัติ ตาบลสะเอียบ” ของ “ศรีเมือง” ซึ่งเป็นบันทึกที่ไม่เป็นทางการ พบว่า ชาวสะเอียบเชื่อว่า พวกตนมีบรรพบุรุษเป็นพรานป่าที่อพยพมาจากบ้านทุ่งวัวแดง เขตเมืองสา ตั้งแต่ยุคการปกครองแบบเจ้าผู้ครองนคร โดยเริ่มตั้งชุมชนที่บ้านนาหลวงซึ่งหมายถึง “นาของหลวง” ชาวบ้านเล่าว่า แม้จะเป็นเขตป่าแต่หลวงก็อนุญาต แต่ต้องผลิตข้าวและส่งขึ้นเนื้อเป็นส่วยให้ “หลวง” คือ เจ้าผู้ครองนครน่าน โดยหลวงจะปันข้าวโพดให้ หากไม่ส่งส่วยก็ต้องถูกลงโทษ ต่อมาจึงย้ายมาตั้งบ้านที่บ้านปงสนุกบนที่ราบลุ่มริมห้วยแม่สะกิ้นและบ้านแม่เด่นและมีกลุ่มคนอพยพจากที่อื่นเข้ามาเพิ่ม แต่

บ้านปงสนุกได้ประสบอุทกภัยเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2482 ทำให้มีผู้เสียชีวิตถึง 13 คน หมู่บ้านเสียหายหมด ทำให้ต้องแยกย้ายกันตั้งบ้านเรือนใหม่เป็นคอนซัยและคอนแก้ว ระหว่งนั้น ชาวบ้านต้องประสบความทุกข์ยากแสนสาหัส ไม่สามารถผลิตข้าวได้ ต้องไปแลกซื้อที่เมืองสวด เชียงม่วน เมืองงาว หาบกลับหมู่บ้าน บ้างต้องกินกลอยผสมข้าว กว่าจะตีฝายชุดเหมืองและผลิตข้าวได้ ก็ต้องใช้เวลาถึง 3 ปี

ชาวสะเลียบนับเครือญาติฝ่ายมารดาหรือ "มาตุพงศ์" (matriline) แต่ละครอบครัวต่างก็เป็นสมาชิกของ "ผีปู่ย่า" ซึ่งมีกฎเกณฑ์ในการควบคุมการปฏิบัติของสมาชิก และเครือญาติที่ใหญ่ที่สุดในสะเลียบคือ "เจ้าปู่สุริยะ" เคยไปไหว้ผีปู่ย่าที่บ้านทุ่งวัวแดง ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างสะเลียบกับบ้านทุ่งวัวแดง เมืองสา อย่างไรก็ตาม การที่ชาวสะเลียบติดต่อกับภายนอกและยังเป็นฐานการทำไม้ในยุคการเข้ามาของอังกฤษ จึงมีการแต่งงานกับคนจากพื้นที่อื่น เช่น แพร่ ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงมีการนับเครือญาติฝ่ายบิดา

ชาวสะเลียบยังมีคติความเชื่อที่ว่า มนุษย์ไม่ได้เป็นเจ้าของธรรมชาติ แต่ธรรมชาติ มี "ผี" เป็นเจ้าของที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษา คติความเชื่อนี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างชาวสะเลียบกับธรรมชาติและผลการผลิต เช่น การทำนา การจัดการที่ดิน ป่า น้ำ และระบบเหมืองฝาย ดังนั้นจึงมีการรวมตัวกันทำพิธีกรรมต่างๆ มากมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าว ทั้งการไหว้ผีขุนน้ำ ผีเฮือน ผีที่ดูแลที่ดิน ฯลฯ

ที่น่าสนใจก็คือ ชาวสะเลียบมีความเชื่อว่าชุมชนทั้ง 3 หมู่บ้าน คือ "เมืองสะเลียบ"¹ ที่มีผี "มิดเมือง" คุ่มครอง มีทิศทั้งสี่และ "ชื่อ" หรือ "ประตูเมือง" ที่มีผีคุ่มครอง ชื่อเมืองยังเป็นศูนย์รวม

¹ เรื่องเมืองสะเลียบนี้ ชลธิรา สัตยวัตตนา (2530: 183-184) ได้ระบุว่า ก่อนประวัติศาสตร์ล้านนา จะมีชุมชนตั้งอยู่เป็นกลุ่มเล็กๆ กระจายตัวอยู่บริเวณตอนใต้ของเมืองเชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง รวมทั้งลำเข้าไปในเขตลาว ที่ติดกับจังหวัดน่าน-อุดรติดต่อกันปัจจุบัน ชุมชนโบราณเหล่านี้ คงจะประกอบด้วยหลายเผ่าพันธุ์ แต่น่าจะมีลัวะหรือลัวะอยู่ไม่น้อย เพราะสังเกตชื่อของเมืองบางเมืองเทียบได้ค่อนข้างตรงว่าเป็นภาษาลัวะ จึงน่าจะเป็นชุมชนลัวะเป็นเจ้าของเมืองนั้น ชลธิรา ยังระบุว่า ในตำนานพงศาวดารล้านนาจะมี "เมืองโบราณ" กลุ่มหนึ่ง กระจุกตัวอยู่ในบริเวณดังกล่าว ผู้บันทึกพงศาวดารมักจะอธิบายตรงกันว่า เป็นกลุ่ม "เมืองโบราณ" ที่ "ขุนเจืองเกณฑ์ทัพเมืองขึ้นไปรบกับแก้ว" มีอยู่ทั้งหมด 23 เมือง ซึ่งชลธิราระบุว่า ได้ค้นพบเกือบทั้งหมด ยังคงมีบางเมืองที่ยังค้นไม่พบ ในจำนวนนี้รวมถึง "เมืองชะเลียบ" ซึ่งชลธิราเข้าใจว่าอยู่ทางลาว บางฉบับเรียกว่า แซ่เลียบ ต่อมาผู้เขียนได้สนทนากับชลธิรา ชลธิราก็เชื่อว่าสะเลียบคือเมืองดังกล่าว

ขณะที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2531) ได้กล่าวถึงสะเลียบว่าเป็นชุมชนทางคมนาคมแต่โบราณ เพราะการคมนาคมจากเมืองตอนล่างไปยังเมืองพะเยาในสมัยที่เกิดเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นแล้วในราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 ลงมา นอกจากใช้เส้นทางตามลำน้ำงาวไปยังเมืองงาวแล้วค่อยตั้งไปเมืองพะเยาอีกทีแล้ว อีกเส้นทางก็คือจาก

จิตใจของชาวบ้านในชุมชน และยังเป็น "สัญลักษณ์ของกฎเกณฑ์" ที่คนภายนอกต้องเคารพ ด้วยเหตุนี้สะเอียบจึงเป็นชุมชนที่มีความสงบสุขมาโดยตลอด แทบจะไม่มีคดีอาญา และหากมีปัญหาความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในชุมชนจึงแทบไม่ต้องอาศัยกฎหมายบ้านเมือง เนื่องจากชุมชนมีกฎเกณฑ์และสามารถจัดการโดยชุมชนเอง

แม้ว่าสะเอียบเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐ แต่รัฐก็ได้รับรองความเป็นชุมชนของชาวสะเอียบตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เพราะได้มีการสำรวจเพื่อจัดเขตปกครองและตั้งให้สะเอียบเป็นตำบลหนึ่งขึ้นกับ อ.ปง จ.น่าน ก่อนจะย้ายมาขึ้นกับ จ.เชียงราย และ จ.แพร่ ในปัจจุบัน นอกจากนั้น ราชการยังเข้ามาก่อตั้งสถานีนอนามัย สถานีตำรวจภูธร และโรงเรียนประจำตำบล ที่บ้านดอนชัยด้วย

ใน 3 หมู่บ้านนี้ บ้านดอนชัยนับว่าเป็นศูนย์กลางทางการปกครองและศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ เพราะนอกจากมีสถานีราชการแล้ว ยังเป็นหมู่บ้านเดียวที่มีตลาดที่ชาวบ้านนำผลผลิตหรืออาหารมาขาย ในบางครั้งมีพ่อค้ารถเร่นำสินค้าจากในเมืองมาขายด้วย

ชาวสะเอียบมีระบบการผลิตแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ผลิตเชิงพาณิชย์ด้วยการปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด และทำสวนผลไม้ มาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2520-2530 จนกระทั่งสามารถส่งเป็นสินค้าออก เช่น มะขามหวานที่ส่งขายถึงประเทศจีน กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่พอจะมีทุนหรือที่ดินซึ่งเป็นส่วนที่น้อย

กลุ่มที่สอง ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ ยังคงเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพ คือการปลูกข้าวไว้บริโภค โดยทำนาระบบเหมืองฝายเช่นเดียวกับชาวนาสวนใหญ่ในภาคเหนือ

ที่สำคัญก็คือ วิถีชีวิตและเศรษฐกิจของชาวสะเอียบส่วนใหญ่ยังขึ้นอยู่กับกาพึ่งพาอาหารจากป่าและหาของป่าขายเพราะชาวบ้านมีข้อจำกัดเรื่องที่ดินทำกินเนื่องจากราชการประกาศให้พื้นที่โดยรอบเป็นอุทยานแห่งชาติในปี พ.ศ.2529

การที่ระบบเศรษฐกิจส่วนใหญ่ของชาวบ้านต้องพึ่งพาธรรมชาติทำให้ชาวสะเอียบต้องร่วมมือกันและทำให้ระบบเครือญาติมีความสำคัญ จากการสังเกตในพื้นที่ของผู้เขียนพบว่า ระบบเครือญาติของชาวสะเอียบมีความเข้มแข็งเนื่องจากส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาและหาของป่า จึงต้อง

เมืองสองชั้นไปตามลำน้ำยมผ่านสะเอียบไปยังเชียงม่วนแล้วต่อขึ้นไปยังปง ผ่านชอกเขาที่ค่อนข้างกันดารก่อนที่จะถึงที่ราบลุ่มในหุบเขาในเขตเชียงม่วนและปง ทั้งนี้ก็เพราะชุมชนในยุคประวัติศาสตร์กระจายกันอยู่ในที่สูงและในหุบเขา

ที่น่าสนใจอีกประการก็คือ คนในชุมชนใกล้เคียงสะเอียบ จะเรียกชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านนี้รวมกันว่า "สะเอียบ" ไม่ได้เรียกแยกเป็นหมู่บ้านแต่อย่างใด

มีการระดมสมาชิกในเครือญาติมาเป็นแรงงานในลักษณะ "เอามือเอาวัน" ในหมู่เครือญาติเพื่อเร่งเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรจะได้มีเวลาในการหาของป่า

สำหรับชาวบ้านแล้ว ป่าแม่ยมคือทรัพยากร "หน้าหมู่บ้าน" และเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์เพราะชาวบ้านสามารถเก็บผลผลิตขายได้หมุนเวียนตลอดปีโดยขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่มีรถมารับซื้อถึงปากทางเข้าป่า ชาวบ้านหลายคนในบ้านดอนแก้วยังมีอาชีพรับซื้อผลผลิตจากป่าเพื่อแปรรูปส่งขายให้กับพ่อค้าคนกลางทั้งในแพร่และบางครั้งส่งไปขายถึงอุดรดิตถ์

ชุมชนในเขตแอ่งเชียงใหม่ จากข้อมูลของ Chiang Mai University (1994) ระบุว่าชาวบ้านในกลุ่มนี้ไม่ต่ำกว่า 11 หมู่บ้านจะได้รับผลกระทบจากโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น เช่น บ้านหนอง บ้านสระเหนือ บ้านสระใต้ บ้านราษฎร์พัฒนา ในเขต ต.บ้านสระ บ้านปอดตอง บ้านทุ่งมอก บ้านป่าแหมเหนือ บ้านป่าแหมใต้ บ้านหนองหมู และบ้านแพทยในเขต ต.บ้านมาง และบ้านปงสนุกในเขต ต.เชียงใหม่ ชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนเก่าแก่อายุถึง 200 ปี หรือเป็นบ้านที่แยกออกมาตั้งใหม่ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นไทยวนและไทลื้อ ในตำบลบ้านมางนั้น เดิมล้วนแต่เป็นไทลื้อจากสิบสองปันนา

ในบรรดาหมู่บ้านในเขตนี้ บ้านทุ่งมอกซึ่งเป็นชุมชนไทลื้อนับว่าเป็นบ้านที่เข้มแข็งที่สุดในเขตเชียงใหม่ที่คัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้น บ้านทุ่งมอกเป็นชุมชนไทลื้อที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในภาคเหนือ เพราะชุมชนไทลื้อในเขตนี้รวมทั้งที่เชียงใหม่ล้วนแต่แยกมาจากบ้านทุ่งมอก

จากการที่ผู้เขียนเข้าสังเกตการณ์ในหมู่บ้านพบว่า ระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านทุ่งมอกส่วนใหญ่คือ การทำนา และวิถีชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาธรรมชาติโดยเฉพาะป่าริมน้ำแม่ยมที่เป็นแหล่งอาหาร ชาวบ้านจะทอผ้าใช้เองเกือบทุกครัวเรือน ที่เหลือก็จะขายเป็นสินค้าแทบทุกครัวเรือนจะปลูกผักกิมจั้วเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน

นอกจากนั้น ระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านส่วนหนึ่งก็เป็นระบบตลาด เพราะบ้านทุ่งมอกเป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงที่สุดในแอ่งเชียงใหม่ที่สามารถผลิตไม้ผล เช่น ส้ม ส้มโอบ ลำไย ฯลฯ ส่งขายเป็นสินค้า เนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกอยู่ในพื้นที่ริมแม่น้ำยมที่มักเกิดน้ำท่วมฉับๆ และพัดพาดินตะกอนเป็นปุ๋ยธรรมชาติมาทับถม ในพื้นที่ลุ่มที่มักเกิดน้ำท่วมนาน ชาวบ้านจะใช้ปลูกพืชไร่ในฤดูแล้งยามน้ำลด โดยเฉพาะข้าวโพด บางครอบครัวยังทำครั้งขายด้วย

ผู้เขียนได้รับการบอกเล่าจากชาวบ้านทุ่งมอกหลายคนว่า ทุ่งมอกเป็นชุมชนที่มีความแน่นแฟ้นสามัคคี เนื่องจากชาวบ้านถือว่าคนในชุมชนคือ "พี่น้อง" ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของลื้อ นอกจากนั้น ชาวบ้านยังรักษาประเพณีต่างๆ ที่เก่าแก่ เช่น ประเพณีสงกรานต์แบบลื้อ ผู้สูงอายุในหมู่บ้านยังคงใช้ภาษาลื้อเป็นภาษาพูด อีกทั้งยังแต่งกายแบบลื้อ

ชุมชนบ้านแม่พร้าว เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าประมาณ 50 ครอบครัว ชุมชนแห่งนี้ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ 26 ปีที่แล้ว (ประมาณ พ.ศ.2518) เริ่มจากการอพยพเข้ามาเป็นแรงงานปลูกป่าทดแทนให้กับบริษัทชาติไพบูลย์ ที่ได้รับสัมปทานป่าแม่ยม ต่อมาชาวบ้านกลุ่มนี้ได้ตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวร ชาวบ้านแม่พร้าวส่วนใหญ่ปลูกข้าวไร่และพืชไร่ บางส่วนเป็นแรงงานรับจ้างทำสวนและไร่ให้กับชาวสะเตียบ

แม้ว่าชุมชนแม่พร้าวอยู่นอกเขตอ่างเก็บน้ำแต่ก็เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่จะต้องถูกอพยพถ้าหากมีการสร้างเขื่อนเพื่อเป็นการรักษาและฟื้นฟูป่าต้นน้ำ

1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจท้องถิ่น

ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้านสะเตียบ เชียงม่วน แม่พร้าว และกลุ่มคนข้างนอก โดยเฉพาะกลุ่มอำนาจท้องถิ่นเป็นความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อน กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างสะเตียบและเชียงม่วนโดยเฉพาะบ้านทุ่งมอกเป็นความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ เพราะผู้นำชาวสะเตียบบางคนเกี่ยวข้องกับผู้นำบ้านทุ่งมอก เมื่อมีปัญหาเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้น กลุ่มทั้งสองจึงตระหนักในปัญหาเดียวกัน ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างบ้านแม่พร้าวกับสะเตียบเป็นลักษณะของการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ เพราะชาวบ้านแม่พร้าวเป็นแรงงานรับจ้างให้กับชาวสะเตียบ

ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างชาวสะเตียบและชาวเชียงม่วนกับกลุ่มอำนาจท้องถิ่นและนักการเมืองบางคนมีลักษณะที่สลับซับซ้อน จากการสนทนากับชาวบ้านหลายคนทั้งในเขตสะเตียบและเชียงม่วนพบความสัมพันธ์ดังกล่าวสรุปได้ดังนี้ ประการแรก เป็นความสัมพันธ์เชิงเครือญาติของคนที่อยู่ต่างพื้นที่ เพราะชาวสะเตียบบางคนมีความสัมพันธ์กับตระกูลของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร่บางตระกูล ประการที่สอง ชาวสะเตียบและเชียงม่วนสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจท้องถิ่นและนักการเมืองบางคนในลักษณะของระบบอุปถัมภ์ ผู้นำบางคนของสะเตียบมีความสัมพันธ์กับพ่อเลี้ยงบางคนในแพร่ เนื่องจากสะเตียบเป็นฐานการทำไม้ตั้งแต่ยุคการเข้ามาของบริษัทยุโรป ชาวบ้านบางคนยังเป็นหัวหน้าและได้รับการอุปถัมภ์จากนางสิริวรรณ ปราศจากศัตรู สส.สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ ที่ครอบครัวเติบโตมาจากการทำยาสูบ และเดิมเป็นฐานทางการเมืองที่หนุนนายณรงค์ วงศ์วรรณ ต่อมาได้แยกตัวเพื่อก้าวสู่การเมืองระดับชาติและสามารถล้มนายณรงค์ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2538 จนกระทั่งทำให้นายณรงค์ต้องเลิกเล่นการเมือง

ประการสุดท้าย เป็นความสัมพันธ์ในเชิงความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน โดยเฉพาะในเขตเชียงม่วนที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นฐานทางการเมืองของนางลัดดาวัลย์ วงศ์ศิริวงศ์ ที่เข้าสู่การเมือง

ในนามพรรคประชาธิปไตย ปัจจุบันสังกัดพรรคไทยรักไทย ทั้งนี้ก็เพราะนางลัดดาวัลย์เป็นคนไทลื้อ เชียงคำ

1.3 แม่ยม: พัฒนาการของการต่อสู้ช่วงชิงสิทธิการเข้าถึง “ไม้สัก”

บริเวณที่รัฐจะสร้างโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นพื้นที่ที่มีการต่อสู้ระหว่างฝ่ายต่างๆ มานาน เพราะพื้นที่นี้มีป่าเบญจพรรณที่อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้สักขึ้นอยู่หนาแน่น กรมป่าไม้เองก็ถือว่า ป่าสักบริเวณนี้มีการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติของไม้ดีมาก และยังระบุว่า บริเวณนี้มีการขึ้นของไม้ “สักทอง” อยู่ทั่วไป โดยเฉพาะตั้งแต่บริเวณเหนือเขื่อนขึ้นไปด้านป่าแม่ปุง-แม่เป้า และถือว่าเป็นแหล่งไม้สักทองที่สมบูรณ์ที่สุดเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย (กรมป่าไม้, 2533) ขณะที่นักพฤกษศาสตร์ถือว่าป่าแม่ยมเป็นระบบนิเวศน์แบบ “ป่าสัก” ซึ่งไม่พบที่อื่น² (Maxwell, บทอภิปราย 2537) ความอุดมสมบูรณ์ของ “สัก” ในป่าแม่ยมนี้เองจึงทำให้มีการต่อสู้ช่วงชิงกันเพื่อเข้าถึงสักมานาน โดยมีวิวัฒนาการ 3 ช่วง ด้วยกัน มีรายละเอียดดังนี้

1.3.1 ยุคผู้ปกครองนครและการขยายอาณาเขตของประเทศไทย

ป่าแม่ยมก็เช่นเดียวกับผืนป่าอื่นๆ ในภาคเหนือก่อนที่จะมีการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่สิทธิในการเข้าถึงป่าเป็นของผู้ปกครองนครและสิทธินี้สืบต่อถึงลูกหลาน เพราะป่าไม้คือแหล่งรายได้ที่สำคัญของเจ้านายฝ่ายเหนือ แต่ป่าแม่ยมและผืนป่าในแพร์และน่านแตกต่างกับป่าผืนอื่นๆ ตรงที่เจ้าผู้ครองนครและลูกหลานดำเนินกิจการเอง ผู้อื่นไม่มีสิทธิเข้า ขณะที่ผืนป่าในเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง เจ้าผู้ครองนครจะมีรายได้จากค่าเปิดป่าและค่าต่อไม้ โดยการให้สัมปทานแก่ผู้ขอซึ่งเป็นพ่อค้าพม่า (ปลาย่อ ชนชนนท์, 2530)

การช่วงชิงไม้สักเกิดขึ้นหลังจากอังกฤษสนใจไม้ภาคเหนือหลังจากที่ยึดครองแคว้นยะไข่และตะนาวศรีของพม่า ในปี พ.ศ.2398 อังกฤษบีบให้สยามต้องลงนามในสนธิสัญญาบาวริง

² ไม้สักถือว่าเป็นไม้ที่คุณภาพดีที่สุดในโลกเพราะนิยมนำไปใช้ในการก่อสร้างมานานแล้ว เช่นนำไปสร้างทัชมาฮาลในอินเดีย หรือวัดและวังในล้านนา นักนิเวศวิทยาเชื่อว่า ในโลกมีเพียงไม้สักธรรมชาติเพียง 3 ประเทศ คือบริเวณภาคเหนือของไทย พม่า และอินเดียทางตอนเหนือ ขณะที่ในลาวมีเล็กน้อยที่ติดกับบ้านร่มเกล้าจังหวัดน่าน ปัจจุบันป่าสักธรรมชาติได้ลดลงมาก จากการสัมปทานและการแปรเป็นพื้นที่เกษตรกรรม (สมศักดิ์ สุขวงศ์, บทอภิปราย บทอภิปราย, 2537)

(Bowring Treat) เพื่อเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีและให้คนในบังคับของอังกฤษในภาคเหนือทำการค้าและกิจการป่าไม้อย่างเสรี แต่อังกฤษยังต้องการสนธิสัญญาที่แยกต่างหากจากสนธิสัญญาบาวริงเพื่อกำหนดข้อตกลงร่วมกับฝ่ายไทยในการดำเนินกิจการป่าไม้ให้สอดคล้องกับการผลิตแบบทุนนิยมและให้ความคุ้มครองทางกฎหมายแก่ชาวอังกฤษและคนในบังคับของอังกฤษที่เข้ามาประกอบกิจการในภาคเหนือ เนื่องจากเจ้านายฝ่ายเหนือถูกกล่าวหาว่าให้สัมปทานซ้ำซ้อน ปลอมให้บ้านเมืองมีโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์คนในบังคับของอังกฤษที่ทำไม้ หรือเพิกเฉยไม่ให้การคุ้มครอง อังกฤษจึงกดดันสยามให้ลงนามในสนธิสัญญาเชียงใหม่ (Chiang Mai Treat 1873) ที่กัลกัตตาในปี พ.ศ. 2416 แต่ก็ยังเกิดกรณีพิพาทจึงได้แก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ. 2426³ อังกฤษยังได้ส่งรองกงสุลมาประจำที่เชียงใหม่ ต่อมาก็ขยายขอบเขตอำนาจของศาลต่างประเทศตามสนธิสัญญาเดิมไปพื้นที่อื่นๆ ในภาคเหนือรวมถึงแพร่และน่าน (ปลาย่อ ชนะนนท์, 2530; สุรัสวดี ประยูรเสถียร, 2522) แต่บริษัททำไม้จากอังกฤษก็ยังไม่ได้เข้าสัมปทานทำไม้ในภาคเหนือเนื่องจากในขณะนั้นยังวุ่นกับการทำไม้ในพม่า (Suehiro, 1989)

ต่อมาในทศวรรษ 2430 บริษัททำไม้จากอังกฤษและยุโรปก็เข้ามาทำไม้โดยก่อตั้งโรงเลื่อยทั้งในภาคเหนือและใกล้กรุงเทพฯ การเข้ามาของอังกฤษนี้มีสาเหตุสำคัญคือ ประการแรก มาจากการที่สยามลงนามในสนธิสัญญาเชียงใหม่ที่มีหลักประกันสำหรับคนอังกฤษ ประการที่สอง รัฐบาลอังกฤษที่ปกครองอินเดียได้ตัดสินใจขึ้นภาษีอากรจากการทำไม้และการส่งออกไม้สักจากทางตอนเหนือของพม่า และต่อมาได้มีการปิดป่าในพม่าในปี พ.ศ. 2428 ประการที่สาม H. N. Anderson ผู้ก่อตั้งบริษัท อีสต์ เอเชียติก จำกัด ได้นำไม้สักจากไทยไปแสดงในตลาดในยุโรปเมื่อปี พ.ศ. 2435 เพื่อให้ลูกค้าเห็นว่าไม้สักจากไทยมีคุณภาพสูง (Suehiro, 1989: 58-59)

การเข้ามาของบริษัททำไม้จากตะวันตกได้ทำให้เกิดการต่อสู้ชิงกันเพื่อให้ได้รับสัมปทาน ในปี พ.ศ. 2439 รัฐบาลไทยจึงตั้งกรมป่าไม้ขึ้นมาตามคำแนะนำของ Mr. H. Slade ซึ่งเป็นข้าราชการชาวอังกฤษที่ปฏิบัติราชการในกรมป่าไม้พม่าที่รัฐบาลเชิญให้มาช่วยเหลือในการจัดการป่าไม้ในมณฑลพายัพ โดยมีสำนักงานที่เชียงใหม่ และรัฐบาลก็ให้ Mr. H. Slade เป็นเจ้ากรมป่าไม้คนแรก การก่อตั้งกรมป่าไม้ได้ทำให้อำนาจในการเข้าถึงป่าในภาคเหนือเปลี่ยนจากสิทธิ์ขาดของเจ้านายฝ่ายเหนือมาเป็นรัฐส่วนกลาง⁵ (สุรัสวดี ประยูรเสถียร, 2522) และก็ส่งผลให้ไม้สัก

³ ดูรายละเอียดสนธิสัญญาเชียงใหม่ 2416 และ 2426 ได้จากภาคผนวกของ สุรัสวดี ประยูรเสถียร (2522)

⁴ ดูรายละเอียดการเข้ามาของบริษัทจากยุโรปได้ใน Suehiro (1989) หน้า 58-63

⁵ ดูรายละเอียดข้อเสนอของ Mr. H. Slade และการก่อตั้งกรมป่าไม้ได้ใน สุรัสวดี ประยูรเสถียร (2522)

เป็นสินค้าส่งออกอันดับสองรองจากข้าว โดยไม้สักที่มีคุณภาพที่ดีที่สุดถูกส่งไปยุโรปเพื่อสร้างบ้าน และเฟอร์นิเจอร์ ขณะที่ไม้คุณภาพต่ำจะถูกส่งไปอินเดีย (Suehiro, 1989: 30)

หลังจากมีกรรมป่าไม้ บริษัทจากอังกฤษและยุโรปก็เข้ามาสัมปทานทำไม้ทั้งในป่าแม่ยม และบริเวณใกล้เคียง จนถือได้ว่าบริเวณลุ่มน้ำยมตอนบนเป็นพื้นที่ที่มีการเข้ามาของบริษัทจาก ยุโรปมากที่สุด ผู้อาวุโสในละเอียดหลายคนกล่าวกับผู้เขียนว่า ในช่วงต้นทศวรรษ 2430 ถึงปี 2482 บริษัททำไม้จากยุโรปได้เข้าสัมปทานป่าในเขตนี้ โดยแบ่งออกเป็น 3 เขตใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ เขต อ.ปง จ.พะเยา ทางตอนบนสุดของลุ่มน้ำยม ถูกสัมปทานโดยบริษัท สยามฟอเรสต์ (แองโกล ไทย) จำกัด มีห้างที่บ้านนาปรัง เขตตะวันออกของแม่น้ำยมตั้งแต่เหนือ อ.สอง จ.แพร่ ทางฝั่ง ตะวันออกของลุ่มน้ำยม ลุ่มน้ำแม่สะกิน ลุ่มน้ำแม่เด่น ไปจนถึงลุ่มน้ำบี สัมปทานทำไม้โดยบริษัท บอมเบย์ เบอร์มา จำกัด (Bombay Burmah Trading Co., Ltd.) มีห้างอยู่ที่เนินเขาน้ำแม่สะกิน และเขตตะวันตกของลุ่มน้ำยม ตั้งแต่ห้วยหม้าย อ.สอง ป่าแม่ปุง แม่พร้าว งาว ตลอดไปจนถึง แม่ต้า จ.พะเยา สัมปทานโดยบริษัท เม็ดสลวย⁶ มีห้างอยู่ที่บ้านห้วยซอนหรือด้านป่าแดดบนถนน สายสอง-เชียงใหม่ ภายหลังจากบริษัท เม็ดสลวยออกไป ในปี พ.ศ.2478 บริษัท อีสต์ เอเชียติก จำกัด จากเดนมาร์กก็ได้เข้ามาสัมปทานบริเวณฝั่งตะวันตกของอุทยานแห่งชาติแม่ยมรวมทั้ง บริเวณ "ดงสักงาม" มีห้างตั้งอยู่ที่บริเวณโรงเรียนป่าไม้แพร่⁷

ในช่วงนี้ ชาวละเอียดบางคนเป็นลูกจ้างของป่าไม้โดยมีหน้าที่เรียงเบอร์ หรือตีตราไม้ มี หัวหน้าป่าไม้เป็นผู้คัดเลือก โดยคัดเลือกไม้ที่มีขนาดเส้นรอบวงที่มีความยาวเส้นรอบวง 7-9 ฟุต บางต้นมีขนาดถึง 12 ฟุต⁸ รับจ้างได้รายได้เดือนละ 6 บาท (จัน หม้อดี, สัมภาษณ์ 2541)

⁶ ชื่อของบริษัทดังกล่าว ผู้เขียนไม่แน่ใจว่าถูกต้องหรือไม่ เพราะจากการตรวจสอบเอกสารอื่นก็ไม่ปรากฏ ชื่อบริษัทดังกล่าว

⁷ โรงเรียนป่าไม้แพร่เป็นโรงเรียนป่าไม้ที่เก่าแก่ที่สุดของประเทศ ปัจจุบันได้ปิดทำการไปแล้ว

⁸ ผู้อาวุโสหลายคน เล่าว่า การทำไม้ของบริษัทจากยุโรปในสมัยนั้นจะใช้วิธี "กาน" ให้ไม้ยืนต้นตายทิ้งไว้ เป็นเวลา 3 ปี เพื่อให้ไม้เบาลอยน้ำได้ แล้วจึงโค่นด้วยขวานที่ความสูงเลยศีรษะขึ้นไปประมาณ 1-2 เมตร เนื่องจากถ้าหากตัดต่ำกว่านี้เนื้อไม้แข็งมาก ไม้ที่ถูกโค่นจะถูกลากลงน้ำยมปล่อยให้ไหลไปตามน้ำยมโดยใช้ ล้อเกวียนเทียมวัวลาก เนื่องจากข้างมีน้อยและต้องใช้ในการดันไม้ซุงที่ล่องไปตามแม่น้ำที่อาจเกยฝั่งซึ่งจะเกิด ความเสียหายจากไฟป่าในหน้าแล้งได้ ส่วนการขนส่งไม้ทางตอนบน บริษัททำไม้จะสร้างทางไฟผ่านบ้านดอนชัย ไปยัง อ.ปง ต่อไปยังพะเยาเพื่อขนไม้สักมาลงล่องน้ำแม่ยมอีกที่

ในปี พ.ศ.2482 การทำไม้ในป่าแม่ยมของบริษัทจากยุโรปก็ได้สิ้นสุดลงเช่นเดียวกับป่าอื่นๆ ในภาคเหนือ เนื่องจากรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ยึดสัมปทานจากบริษัทยุโรป และก่อตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้และบริษัทป่าไม้ขึ้นมาดำเนินการแทน

1.3.2 ยุคการต่อสู้ช่วงชิงระหว่างทุนทหารกับกลุ่มอำนาจท้องถิ่น

หลังจากบริษัททำไม้จากยุโรปถอนตัวออกไป ในช่วงปี พ.ศ.2514-2530 สิทธิในการทำไม้ในป่าแม่ยมก็ตกอยู่กับทุนทหารและทุนท้องถิ่น จากการสนทนากับชาวบ้านหลายคนพบว่า ทางการได้ให้สัมปทานทำไม้ฝั่งตะวันออกของน้ำแม่ยมบริเวณลุ่มน้ำแม่ไสยม-แม่ปี่ ลุ่มน้ำแม่สะกิน ไปจนถึงลุ่มน้ำแม่เด่นที่ส่วนใหญ่เป็นไม้กระยาเลยให้กับบริษัท แพร่ทำไม้ จำกัด แต่บริษัทขายช่วงให้พ่อเลี้ยงบางคนในแพร่ ส่วนฝั่งตะวันตกซึ่งมีไม้สักขึ้นหนาแน่นทางการได้ให้สัมปทานแก่องค์การทหารผ่านศึกแต่ได้ขายช่วงต่อให้บริษัท ชาติไพบุลย์ จำกัด ที่มี พล.ท.โสน เพ็ญชาติ เป็นประธาน และ ร.ท.ปัญญา ศิริภูษกะ เป็นผู้จัดการ โดยมีที่ทำการอยู่ที่ตำบลป่าแดง ต.เตาปูน อ.สอง

จากการสนทนากับชาวบ้านหลายคนพบว่า ความขัดแย้งในการเข้าถึงป่าแม่ยมในยุคนี้เป็นความขัดแย้งระหว่างทุนท้องถิ่นกับทุนทหาร เพราะพื้นที่ป่าที่บริษัทชาติไพบุลย์ได้รับสัมปทานเป็นพื้นที่ที่มีไม้สักที่สมบูรณ์ ทำให้ทุนในท้องถิ่นเข้ามาลักลอบตัดไม้ในพื้นที่สัมปทาน แต่บริษัทชาติไพบุลย์มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับกลุ่มจอมพลถนอมที่ขณะนั้นกุมอำนาจการปกครองประเทศ จึงได้รับการหนุนหลังจากทหาร ในปี พ.ศ.2519 กองทัพถึงกับส่งทหารเข้ามาคุ้มครองบริษัทชาติไพบุลย์และลาดตระเวนป้องกันการลักลอบการเข้ามาทำไม้ในพื้นที่สัมปทาน

1.3.3 ยุคอนุรักษ์และไม้เถื่อน

สถานการณ์ความขัดแย้งในป่าแม่ยมได้เปลี่ยนอีกครั้งในปี พ.ศ.2529 เมื่อรัฐประกาศให้ป่าแม่ยมเป็นอุทยานแห่งชาติ ในสมัยที่นาย ณรงค์ วงศ์วรรณ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรฯ นายณรงค์ให้เหตุผลในภายหลังว่า การประกาศอุทยานแห่งชาติแม่ยมก็เพื่อเป็นการอนุรักษ์ซึ่งแสดงให้เห็นว่าตนคือนักอนุรักษ์คนหนึ่ง (ณรงค์ วงศ์วรรณ, ใน กรมชลประทาน 2538) อย่างไรก็ตาม เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการประกาศอุทยานแห่งชาตินี้ อาจจะไม่ใช่เพื่อการอนุรักษ์เสียทีเดียว เพราะในขณะนั้นการต่อสู้ช่วงชิงกันระหว่างบริษัทชาติไพบุลย์กับทุนในท้องถิ่นได้เกิดขึ้นอย่างรุนแรง ชาวบ้านหลายคนได้ให้ข้อมูลแก่ผู้เขียนว่า ผู้นำชาวสะเลียบบางคนได้รับการ

ติดต่อกับพ่อเลี้ยงคนหนึ่งให้ชาวบ้านประท้วงขับไล่บริษัทชาติไฟบูลย์ออกไปจากพื้นที่ ต่อมา บริษัทชาติไฟบูลย์ก็ต้องยุติการทำไม้เมื่อรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ยกเลิกการสัมปทานทำไม้ทั่วประเทศหลังเกิดเหตุการณ์ซุงและโคลนถล่มภาคใต้เมื่อปลายปี พ.ศ.2531

หลังการยกเลิกสัมปทาน กลุ่มอำนาจท้องถิ่นก็เข้ามาทำไม้เถื่อนแทน และทำให้ความขัดแย้งกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างอุทยานกับกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ชาวบ้านเล่าว่า ในยุคนี้ข้าราชการได้มีการวิ่งเต้นเพื่อให้เข้าดำรงตำแหน่งในพื้นที่โดยเฉพาะตำแหน่งเจ้าหน้าที่ตำรวจประจำ สภ.ต.สะเตียบ มีการวิ่งเต้นเพื่อให้ได้ตำแหน่งในตัวเลขหลักล้าน แม้แต่ครูก็ต้องการที่จะย้ายเข้ามาสอนที่สะเตียบเพื่อได้สิทธิ์ครอบครองบ้านไม้สักและขนย้ายออกไปเมื่อย้ายไปสอนที่อื่น

1.4 กลุ่มอำนาจท้องถิ่นและกลุ่มจัดตั้งของรัฐ

ดังที่กล่าวในตอนต้นว่า ในพื้นที่ตอนล่างของโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นชุมชนเมือง และมีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบระบบอุปถัมภ์ที่มี “พ่อเลี้ยง” หรือ “กลุ่มอำนาจท้องถิ่น” (local power) ที่ได้เคลื่อนไหวสนับสนุนการสร้างเขื่อน

กลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่มีบทบาทในโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นประกอบด้วยกลุ่มที่หลากหลาย บางกลุ่มมีเครือข่ายที่กุมอำนาจทางเศรษฐกิจ-การเมืองในจังหวัด เช่น หอการค้าจังหวัด เทศบาล และสภาจังหวัดหรือองค์การบริหารส่วนจังหวัด บางกลุ่มมีฐานกำนันผู้ใหญ่บ้าน และมีหวัคะแนนที่เป็นลูกน้องในหมู่บ้าน บางกลุ่มมีเครือข่ายโยงใยไปถึงข้าราชการในพื้นที่ที่เป็นเครือญาติหรือเกี่ยวดอง บางกลุ่มมีตัวแทนเข้าเป็นนักการเมืองระดับชาติทำให้มีการเชื่อมต่อกับพรรคการเมือง นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มอื่นๆ ที่เป็นกลุ่มจัดตั้งของรัฐ และกลุ่มชาวนา กลุ่มที่เคลื่อนไหวให้สร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นจึงแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกันคือ

1.4.1 กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร์

กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร์ส่วนใหญ่เติบโตมาจากสะสมทุนจากธุรกิจการทำไม้และกิจการยาสูบ เพราะในพื้นที่ลุ่มน้ำยมตอนบนรวมทั้งบริเวณโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นพื้นที่ที่มีป่าสักที่อุดมสมบูรณ์ เมื่อรัฐให้สัมปทานทำไม้แก่บริษัทต่างชาติ แต่สิทธิหรืออำนาจดังกล่าวรวมทั้งทุนที่มีก็ไม่เพียงพอ ต้องมีการใช้กำลังคนและแรงงาน จึงต้องอาศัยความสัมพันธ์กับกลุ่มคนท้องถิ่นที่สามารถคุมคนได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนจากการที่มีการขายช่วงต่อการทำไม้ให้กับกลุ่มคน

ท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ กลุ่มคนท้องถิ่นจึงมีการรวมตัวกันและทำให้เกิดการจัดองค์กรทางสังคม จนกระทั่งทำให้เกิด "ระบบพ่อเลี้ยง" เพื่อระดมและควบคุมคนเพื่อดำเนินกิจการทำไม้

พื้นที่แพร่ยังเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกยาสูบที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศเพราะยาสูบแพร่มีชื่อเสียงมานาน หลังสนธิสัญญาบาวริง บริษัทยาสูบจากยุโรปก็เข้ามาทำธุรกิจใบยาสูบในภาคเหนือ แพร่จึงเป็นพื้นที่ที่มีการทำยาสูบมากที่สุดแห่งหนึ่ง การทำยาสูบของบริษัทตะวันตกก็คล้ายคลึงกับการทำไม้ นั่นก็คือ จำเป็นที่จะต้องสัมพันธ์กับคนท้องถิ่นที่มีกำลังคนและที่ดิน การทำยาสูบยังเกี่ยวข้องกับระบบโควต้า ดังนั้นกลุ่มคนท้องถิ่นจึงต้องมีการรวมตัวกันเพื่อให้สามารถต่อรองหรือเชื่อมต่อกับบริษัทยาสูบจากยุโรปเพื่อให้ได้โควตาแก่กลุ่มตน และก็ทำให้เกิด "ระบบพ่อเลี้ยง" ขึ้นมาเช่นกัน

ต่อมา กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร่ก็เติบโตและพัฒนาไปสู่ธุรกิจอื่นๆ ในระดับท้องถิ่น บางกลุ่มก็ก้าวสู่ธุรกิจระดับชาติและข้ามชาติ รวมทั้งเข้าสู่แวดวงทางการเมือง

กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร่ที่สนับสนุนเขื่อนอย่างชัดเจน มีดังนี้

กลุ่มเอื้ออภิญญากุล กลุ่มนี้มีนายเมธา เอื้ออภิญญากุล เป็นแกนนำ เมธาผันตัวเองจากผู้จัดการธนาคารกสิกรไทย สาขาเด่นชัย เข้าสู่ธุรกิจยาสูบที่พ่อเลี้ยงอุทัย กันธธรรม ซึ่งเป็นพ่อตา เป็นผู้อุปถัมภ์ จนประสบความสำเร็จเป็นพ่อเลี้ยงที่มีพื้นที่ปลูกยาสูบกว่า 3,000 ไร่ ต่อมาเมธาได้ผันไปทำธุรกิจอื่นโดยเฉพาะเหมืองแร่ จนได้ชื่อว่า "โคลัมบัส" แห่งวงการเหมืองแร่ เริ่มกิจการเหมืองแร่ครั้งแรกโดยทำเหมืองลิกไนต์ที่บ้านตีบ อ.งาว จ.ลำปาง ในนามบริษัท แพร่ลิกไนท์ จำกัด ใช้เวลา 6 ปี ก็ยับขยายกิจการโดยการร่วมทุนกับกลุ่มน้ำตาลมิตรผลของตระกูลว่องกุลกิจ ตั้งบริษัท เหมืองแม่ตีบ จำกัด และ บริษัท เหมืองบ้านปู จำกัด โดยเมธาเป็นประธาน ต่อมาก็เป็นเจ้าของสัมปทานบัตรแร่ลิกไนต์ในเขต อ.ลี้ จ.ลำพูน ที่สร้างรายได้มหาศาล จนกระทั่งบริษัทเหมืองบ้านปูได้จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์เป็นบริษัทจำกัดมหาชน นอกจากนั้น เมธายังมีกิจการส่วนตัวมากมาย เช่น บริษัท ถ่านหินสากล จำกัด ที่ดำเนินกิจการลิกไนต์ที่ อ.งาว บริษัท โอเวอร์ซี ดีเวลลอปเมนต์ คอร์ปอเรชั่น จำกัด ที่ร่วมทุนกับรัฐวิสาหกิจด้านถ่านหินของรัฐบาลจีน เพื่อนำเข้าถ่านหินจากจีนเข้าไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บริษัท ยมวงวา จำกัด ที่ผลิตแร่สังกะสี และบริษัท มินเนอรอลรีซอร์สเสท ดีเวลลอปเมนต์ จำกัด ที่ดำเนินกิจการเหมืองแร่แกรนิตและหินอ่อนที่ตาก (ผู้จัดการรายวันภาคเหนือ, 15-16 สิงหาคม 2535)

กลุ่มของเมธายังร่วมกับสมาคมยาสูบ 5 จังหวัดจัดตั้งบริษัท เหมืองแร่เชียงม่วน จำกัด และได้สัมปทานเหมืองลิกไนต์ที่บ้านสระ อ.เชียงม่วน บริเวณขอบบนสุดของอ่างเก็บน้ำโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น (ผู้จัดการรายวัน, 19 พฤศจิกายน 2539 และ 21 พฤศจิกายน 2539)

เมธาเข้าสู่การเมืองระดับชาติด้วยการเป็น สส.แพร่พรรคประชาธิปัตย์ก่อนที่จะจับมือกับ ณรงค์ วงศ์วรรณ ในสมัย รสช.ที่มีการก่อตั้งพรรคสามัคคีธรรม ต่อมาย้ายมาอยู่พรรคชาติไทย พร้อมกับณรงค์ก่อนที่จะยุติบทบาททางการเมืองโดยให้วรวจน์ เลื้ออภิญญากุล บุตรชาย ซึ่งเริ่มต้นเส้นทางการเมืองด้วยการเข้าดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองแพร่ให้ก้าวขึ้นมาเป็น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และส่งคนอื่นในตระกูลขึ้นมาคุมเทศบาลเมืองแทนนายวรวจน์

กลุ่มณรงค์ วงศ์วรรณ ตระกูลวงศ์วรรณเป็นตระกูลที่สะสมทุนจากการขายข้าวเปลือกให้กับพ่อค้าจีนที่สถานีเด่นชัย ก่อนที่จะหันมาทำป่าไม้ให้แก่บริษัทอีสต์เอเชียติก เมืองแพร่ เมื่อประมาณ พ.ศ.2472 ต่อมาจับเป็นตัวแทนทำไม้ให้เจ้าวงศ์ แสนสิริพันธ์ซึ่งได้รับสัมปทานป่าไม้แม่ต้า อำเภออลอง จังหวัดแพร่ และได้เป็นลูกชวงของบริษัทอีสต์เอเชียติก ระยะเวลาก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ได้ขยายกิจการป่าไม้ไปทั่วภาคเหนือโดยรับเป็นตัวแทนหรือลูกชวงให้แก่บริษัทป่าไม้ตะวันตก เมื่อสงครามเลิกก็ได้ทำไม้ ตั้งโรงเลื่อย และเข้าจัดการบริษัททำไม้จังหวัดแพร่ ซึ่งก่อตั้งขึ้นมาจากการผลักดันของเจ้าพนักงานป่าไม้เขตและผู้ว่าราชการจังหวัด ประมาณปี พ.ศ.2497 ได้เริ่มทำกิจการโรงบ่มไยยาสูบเวอร์จิเนีย ต่อมารุ่นบุตรได้ขยายกิจการยาสูบออกไปกว้างขวาง (ปลาย่อ ชนะนนท์, 2530)

ในกลุ่มนี้มีนายณรงค์ เป็นแกนนำกลุ่ม ณรงค์นับว่าเป็นกลุ่มอำนาจท้องถิ่นคนแรกๆ ของประเทศ ที่ประสบความสำเร็จในการเมืองระดับชาติ ณรงค์เคยดำรงตำแหน่ง สส.แพร่หลายสมัย เคยเป็นอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร ฯ และเกือบได้เป็นนายกรัฐมนตรีในยุค รสช.แต่ถูกต่อต้านเสียก่อน จึงได้รับตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี

กลุ่มณรงค์และเมธานับว่าเป็นกลุ่มที่มีบทบาทมากที่สุดในการผลักดันโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นโดยเฉพาะในช่วงที่อยู่กับพรรคชาติไทย เพราะสามารถเชื่อมต่อนักการเมืองในพื้นที่อื่นๆ เช่น นายวราเทพ รัตนากร สส.นครสวรรค์ ที่มีบทบาทในการผลักดันเขื่อนแม่วังก์ นายสงสุข ภัคเกษม สส.เชียงใหม่ แกนนำในการผลักดันโครงการเขื่อนและผันน้ำสาละวิน นายเนวิน ชิดชอบ สส.บุรีรัมย์ และบุตรเขยนายคะแนน สุภา เจ้าของบริษัท เชียงใหม่คอนสตรัคชั่น จำกัด นายพินิจ จันทรสุรินทร์ สส.ลำปาง ฯ เป็นต้น (ดูผู้จัดการรายวัน, 19 พฤศจิกายน 2539 และ 21 พฤศจิกายน 2539)

กลุ่มสมาชิกสภาจังหวัด เป็นกลุ่มที่กุมอำนาจในส่วนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ ภายในของกลุ่มนี้ก็มีหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มนายมาส ชัดแก้ว สจ. เขต อ.สองที่มีธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง และกลุ่มนายสุขุม กันธา

กลุ่มพนมขวัญ กลุ่มนี้มีนายโชคชัย พนมขวัญ และนายรัตน์ พนมขวัญ เป็นแกนนำ นายรัตน์เป็นอดีตผู้อำนวยการโรงเรียนป่าไม้แพร่และป่าไม้เขตแพร่ และเป็นเจ้าของโรงแรม นครแพร่ทาวเวอร์ (ผู้จัดการรายวัน, 19 พฤศจิกายน 2539 และ 21 พฤศจิกายน 2539)

กลุ่มชมภูมิ่ง ตระกูลชมภูมิ่งเป็นกลุ่มที่มีฐานทางเศรษฐกิจที่เติบโตมาจากการทำไม้ อีกทั้งยังเป็นเจ้าของตลาดชมภูมิ่ง กลุ่มนี้นับว่าเป็นกลุ่มเก่าแก่ที่กุมอำนาจในแพร่มาก่อน โดยมี นายเสรี ชมภูมิ่ง นักนิยมไพรคนดังเป็นแกนนำกลุ่ม

1.4.2 กลุ่มอำนาจท้องถิ่นนอกจังหวัดแพร่

สำหรับกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในจังหวัดอื่นๆ ของลุ่มน้ำยมก็มีลักษณะคล้ายกับที่แพร่ที่แต่ละกลุ่มจะกุมอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองท้องถิ่น รวมทั้งมีตัวแทนนักการเมืองในระดับชาติ แต่กลุ่มเหล่านี้มีพัฒนาการแตกต่างไปจากกลุ่มในแพร่ เพราะเป็นกลุ่มที่เติบโตและเข้าสู่การเมือง เพราะเป็นตระกูลเก่าแก่ที่กุมอำนาจเศรษฐกิจและการเมืองในท้องถิ่น บางกลุ่มสามารถส่ง ลูกหลานเรียนระดับสูงและกลับมาเล่นการเมืองท้องถิ่นโดยเฉพาะระดับสมาชิกสภาจังหวัด หรือ บางคนเข้าสู่วงการเมืองหลังจากเกษียณอายุราชการ เช่น อดีตนายทหารระดับสูง เป็นต้น กลุ่มนอกจังหวัดแพร่มีดังนี้

จังหวัดสุโขทัย ได้แก่ ตระกูลลิ้มปะพันธ์ ที่มีนายประภาส นักการเมืองระดับชาติเป็นแกนนำ กลุ่มนี้มีฐานทางการเมืองในท้องถิ่น คือ "กลุ่มร่วมพัฒนา" มีเครือข่ายกับหอการค้าที่มี นายสมชาติ ลิ้มปะพันธ์ เป็นประธาน (ผู้จัดการรายวันภาคเหนือ, 15-16 สิงหาคม 2535) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนายสมศักดิ์ เทพสุทิน และนายประศาสตร์ ทองปากน้ำ ทั้งสองคนเป็นนักการเมืองสุโขทัย สังกัดพรรคกิจสังคม แต่ต่อมานายประศาสตร์ได้ย้ายไปสังกัดพรรคชาติพัฒนาในปี 2535 นอกจากนั้นยังมีกลุ่มนายประทวน เขียวฤทธิ์ด้วย

จังหวัดพิษณุโลก มีกลุ่มสำคัญคือ กลุ่มนายยิ่งพันธ์ มนะสิการ นักการเมืองที่เคยก้าวขึ้นเป็นเลขาธิการพรรคประชากรไทย และเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม กลุ่มนายธวัชชัย กันนะพันธ์ ที่ถือว่าเป็นแกนนำของบรรดา สจ. ในเขตลุ่มน้ำยมและภาคเหนือ กลุ่มนายสุชน ชามพูนท สส.พิษณุโลก พรรคชาติพัฒนา และกลุ่ม พล.อ.ศิริ ทิวะพันธ์ อดีต สส.พรรคความหวังใหม่

จังหวัดพิจิตร จังหวัดนี้เป็นฐานเสียงสำคัญของพรรคประชาธิปัตย์เนื่องจากเป็นบ้านเกิดของ พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ นักการเมืองพิจิตรและอดีตเลขาธิการพรรคประชาธิปัตย์ นอกจากนี้แล้วยังมีกลุ่มที่สัมพันธ์กับพรรคความหวังใหม่ได้แก่ นายไพฑูรย์ แก้วทอง

เพียงสังเกตว่า ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอำนาจท้องถิ่นกับการเมืองระดับชาติมิได้ตายตัวแต่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมืองระดับชาติด้วย ดังจะเห็นได้จากนักการเมืองในกลุ่มนี้มีส่วนมากต่างย้ายมาสังกัดยังพรรคไทยรักไทยในปลายปี 2543

1.4.3 กลุ่มอื่นๆ

ในการผลักดันโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น นอกจากกลุ่มอำนาจท้องถิ่นแล้ว ยังมีกลุ่มจัดตั้งอื่นๆ ที่เข้าเคลื่อนไหวด้วย ได้แก่

กลุ่มจัดตั้งของรัฐ กลุ่มนี้เป็นกำลังในการเคลื่อนไหวด้านมวลชน เช่น ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน เหล่ากาชาดฯ กลุ่มจัดตั้งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐแต่ไม่ใช่รัฐทั้งหมด

กลุ่มเกษตรกร กลุ่มนี้เป็นการรวมตัวของชาวนาเขตที่ราบลุ่มน้ำยมที่เคลื่อนไหวปัญหาของตนเอง แต่ผู้นำก็เกี่ยวข้องกับนักการเมือง เช่น นายเฉลียว บุญผ่อง แกนนำชาวนาในเขตพิจิตร ผู้สื่อข่าวคนหนึ่งได้บอกกับผู้เขียนว่า นายเฉลียวมักอ้างเสมอว่า ตนมีความสัมพันธ์กับ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ตั้งแต่เข้าร่วมกิจกรรม "สภาเปรซีเดียม" ในฐานะตัวแทนเกษตรกร

2. การเมืองของโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น

ในหัวข้อที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า พื้นที่โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นพื้นที่ที่มีการต่อสู้ช่วงชิงกันระหว่างกลุ่มต่างๆ ในการเข้าถึงทรัพยากรโดยเฉพาะ "ไม้สัก" และมีลักษณะของความสัมพันธ์ทางอำนาจในระบบอุปถัมภ์ เมื่อรัฐมีนโยบายจะสร้างโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นในปี พ.ศ.2523 ก็ทำให้กลุ่มต่างๆ เข้าต่อสู้ช่วงชิงกันแต่ตั้งบนอยู่บนพื้นฐานของทรัพยากรใหม่นั้นก็คือ น้ำและป่านโยบายรัฐที่จะสร้างโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นจึงทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ ตามมา

พัฒนาการของการเคลื่อนไหว ต่อสู้ เพื่อสนับสนุนและคัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นของกลุ่มต่างๆ สามารถแบ่งออกเป็นช่วง 4 ช่วง มีรายละเอียดดังนี้

2.1 ช่วงที่หนึ่ง: วิทยาศาสตร์ของการสร้างเขื่อนและการทำให้เขื่อนเป็นการเมือง

ช่วงนี้เป็นช่วงของการวางแผนโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นที่จะเห็นบทบาทของรัฐที่ร่วมกับรัฐบาลนานาชาติ และองค์ระหว่างประเทศ ในนโยบายการสร้างเขื่อน โดยการใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์เพื่อสร้างความชอบธรรม ขณะที่ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบถูกกีดกันออกไปจากกระบวนการนี้ ต่อมา กลุ่มอำนาจท้องถิ่นและนักการเมืองก็เข้ามามีบทบาทผลักดันโครงการ และทำให้โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นการเมือง จนทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น ความขัดแย้งในช่วงนี้มีประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้

2.1.1 บทบาทของธนาคารโลกและนานาชาติ: วิทยาศาสตร์ของการสร้างเขื่อน

โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นโครงการที่ถูกทำให้เข้าใจว่าเป็นโครงการอิสระ (stand alone project) มาโดยตลอด แต่แท้จริงแล้วโครงการนี้เป็นส่วนหนึ่งของแผนการผันน้ำจากแม่น้ำโขงลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา

แรกสุด กฟผ.เป็นผู้เริ่มศึกษาความเหมาะสมโครงการเมื่อปี พ.ศ.2523 โครงการนี้ก็เช่นเดียวกับเขื่อนขนาดใหญ่ทั้งหลายที่หน่วยงานสร้างเขื่อนของรัฐต้องพึ่งพานานาชาติ โดย กฟผ.ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลประเทศโลกที่หนึ่งที่ส่งบริษัทที่ปรึกษาสร้างเขื่อนในระดับโลกมาศึกษาโครงการ กล่าวคือ รัฐบาลแคนาดาได้ส่งบริษัท Acres International เข้ามาศึกษา รัฐบาลอังกฤษช่วยเหลือผ่านบริษัท Howard Humphrys & Partners (HH&P.) ซึ่งบริษัทนี้เป็นผู้จัดทำรายงานโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น ขณะที่รัฐบาลออสเตรเลียให้ความช่วยเหลือด้วยการส่งบริษัท Snowy Mountain Engineering Corp. เข้ามาศึกษา

การศึกษากายใต้การช่วยเหลือของนานาชาตินี้ ทำให้เกิดโครงการผันน้ำกก-อิง-ยม-น่าน ซึ่งถือได้ว่าเป็นโครงการผันน้ำที่ใหญ่ที่สุดโครงการหนึ่งในอนุภูมิภาคนี้ เนื่องจากจะมีการสร้างเขื่อน 6 เขื่อน รวมทั้งเขื่อนแก่งเสือเต้น คลองและอุโมงค์ส่งน้ำขนาดใหญ่ เป้าหมายของโครงการคือ การผันน้ำจากกลุ่มน้ำโขงลงสู่ลุ่มเจ้าพระยาเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าและเติมน้ำให้กับเขื่อนสิริกิติ์⁹

⁹ โครงการผันน้ำกก-อิง-ยม-น่าน ประกอบด้วย โครงการสร้างทางวิศวกรรมดังนี้ 1) โครงการผันน้ำกก-ยม จะมีการสร้างเขื่อนแม่กสาของแม่น้ำโขงเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าก่อน น้ำนี้จะถูกผันผ่านคลองส่งน้ำไปยังน้ำอิงและแม่น้ำยม 2) โครงการผันน้ำอิง-ยม จะมีการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำอิงสาขาของแม่น้ำโขงเช่นกันเพื่อผันน้ำมาลงยังต้นน้ำยม ระหว่างทางจะมีการสร้างเขื่อนผลิตไฟฟ้า 3 เขื่อน ได้แก่ เขื่อนแพะ เขื่อนปง และเขื่อนเรียง

การที่โครงการนี้เกี่ยวข้องกับการผันน้ำจากแม่น้ำนานาชาติ กฟผ.จึงแบ่งโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นออกเป็น 2 ระยะคือ โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นระยะที่ 1 ไม่มีการผันน้ำ และโครงการระยะที่ 2 จะทำการผันน้ำซึ่งจะมีการยกระดับสันเขื่อนเพิ่มขึ้นอีก ในปี พ.ศ.2528 โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นถูกโอนมาให้กรมชลประทานด้วยเหตุผลที่ว่า โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นระยะที่ 1 มีประโยชน์ทางด้านชลประทานเป็นหลัก กรมชลประทานจึงเดินหน้าโครงการโดยขออนุมัติจากรัฐบาลเปิดโครงการโดยใช้เงินกู้ต่างประเทศเมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม 2532 และก็ทำให้ธนาคารโลกเข้ามามีบทบาทแทนรัฐบาลนานาชาติ โดยธนาคารโลกที่สนใจสนับสนุนเงินกู้แก่โครงการได้จัดเตรียมการให้เงินกู้โดยมอบหมายให้องค์การอาหารและเกษตรโลก (FAO) จัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น คือ รายงาน "Kaeng Sua Ten Agricultural Dam Project: Interim Report"¹⁰ โดยที่รายงานนี้ได้แสดงให้เห็นว่า โครงการนี้มีเป้าหมายเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าและชลประทานเป็นหลัก (FAO, 1991)¹¹ และรายงานนี้ก็เป็กรายงานที่รัฐบาลไทยยึดเป็นรายงานหลักในการพิจารณาโครงการมาตลอด นอกจากนั้น ธนาคารโลกยังได้ว่าจ้างให้มหาวิทยาลัยมหิดลและกรมประมงจัดทำรายงานการศึกษาแบบเร่งด่วน (rapid assessment) ด้านป่าไม้ สัตว์ป่า และการประมง (Mahidol University, 1995; Mahidol University and Royal Forestry 1995) พร้อมทั้งได้ส่ง Mr.Yves Wong ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรและทีมงานเข้ามาร่วมทำงานกับกรมชลประทาน (กรมชลประทาน, 2535ก; 2536ง)

ในการดำเนินการเพื่อให้เงินกู้ทำให้ธนาคารโลกมีบทบาทสำคัญในการวางแผนโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน กล่าวคือ

ประการแรก ธนาคารโลกและกรมชลประทานได้แยกโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นออกจากการศึกษาวางแผนการจัดการลุ่มน้ำเจ้าพระยา (Chao Phaya Basin Study) ที่สภาพพัฒนาการ

เพื่อผลิตไฟฟ้า หลังจากนั้นน้ำที่ผันได้จะถูกปล่อยให้ไหลลงตามลำน้ำยม 3) โครงการผันน้ำยม-น่าน จะมีการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นเพื่อรองรับน้ำที่ผันมาจากแม่น้ำกกและอิง เพื่อที่จะผลิตกระแสไฟฟ้าก่อนที่จะไหลลงเขื่อนลูกและผันเข้าสู่อุโมงค์และคลองส่งน้ำไปยังอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์ ซึ่งจะมีการติดตั้งเครื่องผลิตกระแสไฟฟ้าเพิ่มขึ้นด้วย

¹⁰ ที่เรียกว่า Interim Report เนื่องจากไม่ได้รวมรายการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมไว้ด้วย

¹¹ รายงานของ FAO ระบุว่า โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นมีต้นทุนค่าก่อสร้าง 1,955 ล้านบาท โดยยังไม่รวมต้นทุนการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเข้าไปด้วย โครงการนี้เป็นเขื่อนเอนกประสงค์ที่มีการติดตั้งเครื่องผลิตกระแสไฟฟ้า 48 เมกะวัตต์ มีพื้นที่ชลประทาน 385,000 ไร่ และประโยชน์ด้านการป้องกันน้ำท่วมคิดเป็นมูลค่า 3.2 ล้านบาทต่อปี

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นผู้รับผิดชอบซึ่งธนาคารโลกสนับสนุนการศึกษาเช่นกัน ดังปรากฏว่าในการประชุมสรุปประเด็นโครงการแก่งเสือเต้น เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2536 โดยนายศิริพงศ์ หังสพฤกษ์ หัวหน้าฝ่ายวางโครงการ 2 กองวางโครงการ ระบุว่า "เราต้องแยกโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นออกจากการศึกษาของเจ้าพระยา มิฉะนั้นเราจะถูกกดดันมาก" ขณะที่ Mr.Wong กล่าวในการประชุมร่วมกับกรมชลประทานว่า "...โครงการอื่นๆ เช่น แควน้อยก็กำลังจะขึ้นมาอาจทำให้มีคำถามเรื่อง Justification ของโครงการด้วย" (กรมชลประทาน, 2536) ดังนั้นจึงทำให้โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นไม่ได้อยู่ในแผนการจัดการลุ่มน้ำของสภาพัฒน์

การแยกโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นออกจากการศึกษาวางแผนการจัดการลุ่มน้ำเจ้าพระยาน่าจะมาจากการที่พื้นที่ชลประทานของโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นซ้ำซ้อนกับโครงการอื่นๆ ที่วางแผนในลุ่มน้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะโครงการเขื่อนแควน้อยที่พิษณุโลกที่กรมชลประทานกำลังผลักดันอยู่ด้วย

ประการที่สอง ธนาคารโลกได้ทำให้โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นมีความชอบธรรมโดยเพิ่มผลประโยชน์อื่นเข้าไป ดังที่ Mr.Wong เสนอในการประชุมคราวเดียวกันว่า "ควรมองหาประโยชน์จากโครงการที่นอกเหนือจากข้าวด้วย" ต่อมาจึงมีการเสนอให้ปลูกถั่วเหลืองและข้าวเป็นพืชหลักในพื้นที่ชลประทาน และผลประโยชน์นี้ก็ถูกนำมาคิดเป็นผลประโยชน์ของโครงการ ซึ่งแตกต่างกับเขื่อนอื่นๆ ก่อนหน้านั้นที่นำเฉพาะข้าวเท่านั้นมาคิดเป็นประโยชน์หลักในพื้นที่ชลประทาน

ประการที่สาม ธนาคารโลกเข้าแทรกแซงการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม โดยธนาคารโลกภายใต้การนำของ Mr.Yves Wong ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรและที่มงาน ได้แก่ Mr. W Rodger Mr.R.Crooks Mr.Madiner Gill ได้กดดันให้กรมชลประทานและมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในฐานะผู้รับผิดชอบการทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการทางฝ่ายไทย ให้จัดทำรายงานให้เป็นฉบับเดียวกันตามที่ธนาคารโลกต้องการ เนื่องจากธนาคารโลกเห็นว่ารายงานของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีความต่างกับรายงานของธนาคารโลก ในกรณีนี้ ธนาคารโลกยังได้ส่งผู้เชี่ยวชาญ 11 คนเข้ามาจัดการเรื่องนี้โดยตรง (กรมชลประทาน, 2536)

ที่สำคัญก็คือ ธนาคารโลกซึ่งได้ว่าจ้างมหาวิทยาลัยมหิดลและกรมประมง จัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมภายใต้การนำทีมของ W. Brockleman แต่ธนาคารโลกก็ไม่พอใจรายงานนี้ ดังจะเห็นได้จากการประชุมเมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2536 ที่ Mr.Yves Wong ระบุว่า "เราเห็นว่า Brockleman อาจไม่เหมาะสมกับงานในหน้าที่ที่ปรึกษาในระยะต่อไป" (กรมชลประทาน, 2536) ท่าทีของธนาคารโลกนี้ กล่าวได้ว่าน่าจะมีสาเหตุมาจากรายงานของ

มหาวิทยาลัยมหิดลได้ชี้ให้เห็นว่าการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นจะกระทบต่อระบบนิเวศป่าแม่ยมซึ่งเป็นป่าสักธรรมชาติที่สมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทย ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อการตัดสินใจของธนาคารโลกในการให้เงินกู้แก่โครงการนั่นเอง (ดู Mahidol University, 1995)

ประการที่สี่ ธนาคารโลกได้แทรกแซงการดำเนินการของรัฐบาลไทย โดยตัวแทนธนาคารโลกได้เตรียมแผนการจัดใต้สวนสาธารณะขึ้นโดยการเตรียมว่าจ้างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยดำเนินการ และเตรียมให้เงินทุน 44 ล้านดอลลาร์จาก Japan Grant Fund (JGF) ให้กับรัฐบาลไทยและยังเสนอให้ฝ่ายไทยจัดตั้ง steering committee เพื่อการประชาสัมพันธ์ โดยมุ่งตอบคำถามประเด็นของการอพยพ ซึ่งธนาคารโลกเสนอแนะให้กรมชลประทานใช้แนวทางที่กฟผ.ใช้ในกรณีแม่เมาะและเขื่อนปากมูล และธนาคารโลกจะจัดส่งผู้เชี่ยวชาญพิเศษมาร่วมงานด้วย (กรมชลประทาน, 2535ก; 2536ง)

นอกจากนั้น ธนาคารโลกยังได้ว่าจ้างบริษัท Agrisystems (Overseas) จำกัด เข้าจัดทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นโดยอ้างว่าเพื่อให้เป็นรูปแบบสากล บริษัทนี้ถือได้ว่าเป็นกลุ่มบริษัทที่ปรึกษาในระดับโลก มีบริษัทแม่ที่ประเทศอังกฤษ มีบริษัท Agrisystems (Nordic) จำกัด ในสวีเดน และบริษัท Agrisystems (Eastern Africa) ในเคนยา เป็นบริษัทลูก แต่กระบวนการดังกล่าวก็ไม่ได้สำเร็จ เพราะชาวบ้านได้ขัดขวางไม่ให้เข้าพื้นที่ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 อีกทั้งยังเป็นสาเหตุที่ทำให้ธนาคารโลกต้องยุติบทบาทในโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น

ผู้เขียนเห็นว่า เหตุผลหนึ่งที่ธนาคารโลกเข้าแทรกแซงกระบวนการต่างๆ โดยเฉพาะการจัดทำรายงานสิ่งแวดล้อมมาจากการที่ธนาคารโลกกำลังถูกโจมตีอย่างหนักจากขบวนการสิ่งแวดล้อมทั่วโลก รวมทั้งในกรณีปากมูลที่กำลังมีความขัดแย้ง ขณะที่หน่วยงานสร้างเขื่อนของรัฐก็ต้องเผชิญกับกระแสสิ่งแวดล้อมมากขึ้น จนกระทั่งไม่สามารถสร้างเขื่อนหลายแห่ง เช่น เขื่อนแก่งกรุง และเขื่อนเขื่อนนก เป็นต้น ดังนั้นการที่ธนาคารโลกเข้าแทรกแซงการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและกรมชลประทานร่วมมือด้วยน่าจะมาจากการหาทางลดกระแสการคัดค้านของขบวนการสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

เหตุผลดังกล่าว ยังจะเห็นได้จากธนาคารโลกเองถึงกับว่าจ้างชาวอินเดียเข้ามาประสานงานกับองค์กรอนุรักษ์ของไทยเพื่อชักจูงให้เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น¹²

¹² ในปี พ.ศ.2535 ผู้เขียนได้เข้าร่วมประชุมระหว่างกรมชลประทานและชาวอินเดียที่อ้างว่าเป็นนักพัฒนาเอกชน กับองค์กรพัฒนาเอกชนของไทยที่มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ชาวอินเดียคนดังกล่าวอ้างว่ารับจ้างธนาคารโลกมาทำงานนี้เพื่อเป็นเป็นการหาทุนให้กับองค์กรพัฒนาเอกชนอินเดียที่ทำงาน

บทบาทของธนาคารโลกในโครงการเชื่อมแก่งเสื่อเดินน้ำจึงสะท้อนให้เห็นว่า ธนาคารโลก ไม่ได้เป็นสถาบันที่ให้เงินกู้ในการสร้างเขื่อนธรรมดาๆ แต่ธนาคารโลกยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างความชอบธรรมให้กับโครงการเชื่อมโดยใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ผ่านรายงานการศึกษาความเหมาะสมและรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการเข้าแทรกแซงและชี้นำกระบวนการปฏิบัติของรัฐบาลไทยด้วย

2.1.2 นักการเมืองและกลุ่มอำนาจท้องถิ่น: การทำให้เขื่อนเป็นการเมือง

แม้ว่ารัฐได้วางแผนโครงการเชื่อมแก่งเสื่อเดินน้ำมานานแล้ว แต่นักการเมืองเพิ่งเข้ามามีบทบาทในโครงการเชื่อมแก่งเสื่อเดินน้ำจริงจังในยุครัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ที่มีนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ และนำพาประเทศไปเป็น "เสือตัวที่ห้า" ของเอเชีย รัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ที่มีพรรคประชาธิปัตย์เข้าร่วมด้วยนับว่าเป็นรัฐบาลที่มีการผลักดันให้มีการสร้างเขื่อนมากที่สุดรัฐบาลหนึ่ง เพราะได้อนุมัติเขื่อนปากมูลและโครงการผันน้ำโขง-ชี-มูล และผลักดันโครงการเขื่อนหนองรักและเขื่อนแก่งกรุง แต่เกิดการคัดค้านเสียก่อนจึงมิได้มีการอนุมัติ ดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 4

แรกสุด โครงการถูกเสนอต่อ ครม. โดย พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ ที่ขณะนั้นเป็นเลขาธิการพรรคประชาธิปัตย์ที่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ฯ ในการประชุม ครม. ส่วนภูมิภาคที่จังหวัดเชียงใหม่ในวันที่ 13 พฤษภาคม 2532

การเสนอโครงการนี้จึงคล้ายคลึงกับการประชุม ครม. ส่วนภูมิภาคที่ขอนแก่น ในเดือนเมษายนที่รัฐบาลได้อนุมัติโครงการผันน้ำโขง-ชี-มูล และเขื่อนปากมูล

ในการเสนอโครงการต่อ ครม. นั้น กระทรวงเกษตรฯ ให้เหตุผลว่าเพื่อขออนุมัติให้เห็นชอบเปิดโครงการโดยใช้เงินกู้ต่างประเทศ และเพื่อขออนุมัติการศึกษารายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม โดยที่โครงการเชื่อมแก่งเสื่อเดินน้ำเป็นโครงการเขื่อนเอนกประสงค์ที่มีเป้าหมายเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าและการชลประทาน (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2532) และ ครม. ก็อนุมัติตามที่กระทรวงเกษตรฯ เสนอ มตินี้จึงเท่ากับเป็นการเปิดทางให้ธนาคารโลกเข้ามามีบทบาทในโครงการเชื่อมแก่งเสื่อเดินน้ำนั่นเอง

เกี่ยวกับความยากจน กรมชลประทานและชาวอินเดียนได้พยายามชักจูงให้องค์กรพัฒนาเอกชนของไทยเห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนแก่งเสื่อเดินน้ำ แต่การชักจูงนี้ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ

ในขณะนั้น เป็นที่ชัดเจนว่ารัฐบาลเองก็มีได้มองโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นว่าเป็นโครงการอิสระ แต่โครงการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการผันน้ำโขง เพราะในการประชุม ครม. รัฐบาลได้อนุมัติแผนการผันน้ำโขงและศาละวินลงสู่ลุ่มเจ้าพระยาด้วย โดยระบุว่า เขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นส่วนหนึ่งของโครงการผันน้ำที่จะมีการสูบน้ำจากแม่น้ำโขงเข้าเขื่อนแก่งเสือเต้นและผันลงเขื่อนสิริกิติ์เพื่อเป็นการขยายพื้นที่ชลประทานในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างและผลิตไฟฟ้าเพิ่มเติม (The Nation, May 14, 1989)

ในการผลักดันโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเข้า ครม. ยังปรากฏบทบาทกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ด้วย เพราะนายลิขิต หงษ์ลดารมย์ โฆษกรัฐบาลอ้างว่า ก่อนการประชุม ครม. ได้มีตัวแทนกลุ่มเกษตรกรจากแพร่ อุตรดิตถ์ พิจิตร และพะเยา เข้าพบนายกฯ เพื่อสนับสนุนเขื่อน นายลิขิตยังอ้างว่าเกษตรกรบางคนบอกว่า รัฐบาลไม่ควรปล่อยให้คน 500 ครอบครัวมาหยุดโครงการที่จะเกิดผลประโยชน์ต่อคนนับหมื่นครอบครัว (The Nation, May 14, 1989)

บทบาทของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นนี้ นับว่าคล้ายคลึงกับเหตุการณ์กรณีเขื่อนปากมูลที่กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในอุบลฯ ได้สนับสนุนการสร้างเขื่อนปากมูล

การเคลื่อนไหวของนักการเมืองได้ยุติลงชั่วคราว เพราะทหารคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ได้ยึดอำนาจรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ขณะที่กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร่กลับเพิ่มการเคลื่อนไหวผลักดันให้มีการสร้างเขื่อนมากขึ้น

การเคลื่อนไหวของกลุ่มในแพร่เห็นได้จากหนังสือพิมพ์ "แพร่ข่าว" ที่มีศิริศักดิ์ ศิริพิชการ เป็นบรรณาธิการ ได้ตีพิมพ์ข่าวที่แสดงความไม่พอใจรัฐบาลที่ไม่ตัดสินใจสร้างเขื่อน แม้ว่าขณะนั้นยังอยู่ระหว่างการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมก็ตาม โดยโจมตีรัฐบาลว่า "รัฐบาลกลัวมือบ รรณการศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่" (แพร่ข่าว, 30 สิงหาคม 2533)

กลยุทธ์ที่สำคัญของหนังสือพิมพ์แพร่ข่าวก็คือ การกดดันไปที่ สส. ของแพร่ เช่น การตีพิมพ์บทบรรณาธิการว่าการสร้างเขื่อนไม่เกิดขึ้นเพราะไม่เพียงแต่คนเพียงกลุ่มเล็กๆ ที่ไม่เห็นด้วยเท่านั้น แต่ที่รัฐไม่กล้าตัดสินใจเพราะ สส. บางคนกลัวเสียคะแนนนิยม (แพร่ข่าว, 15 มิถุนายน 2534) พร้อมกันนั้นก็ได้ปลุกกระแสให้คนแพร่สนับสนุนเขื่อน ดังที่ได้ตีพิมพ์บทความในคอลัมน์ "บินเดี่ยวเฉี่ยวสังคม" ว่า "ชาวแพร่ต้องแสดงบทบาทเต็มที่ในตอนนี้อย่าให้คนบ้านเมืองอื่นมาขัดขวางผลประโยชน์ของเรา" (แพร่ข่าว, 20 มิถุนายน 2534)

พึงสังเกตว่า ในช่วงนี้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร่และราชการก็ไม่ได้มีการรวมตัวกัน เพราะกลุ่มที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวอย่างหนักมีเพียงหนังสือพิมพ์แพร่ข่าว อีกทั้งยังปรากฏว่าการเคลื่อนไหวนั้นมุ่งไปที่การกดดันนักการเมือง ราชการ และรัฐบาล ในปลายปี 2534 ที่มีการแต่งตั้ง

ผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่คนใหม่ หนังสือพิมพ์แพร่ข่าวถึงกับตีพิมพ์ในคอลัมน์ "บินเดี่ยวเดี่ยวสังคม" ต้อนรับผู้ว่าฯ คนใหม่ ให้ผู้ว่าฯ คนใหม่เป็นแกนนำในการเรียกร้องให้สร้างเขื่อน (แพร่ข่าว, 5 ตุลาคม 2534) ขณะที่สำเร็จ มณีนวศ์ เขียนรายงานพิเศษโจมตีรัฐบาลว่า การไม่สร้างเขื่อนเป็นความขายหน้าของรัฐบาล (แพร่ข่าว, 10 ตุลาคม 2534)

ในต้นปี 2535 หนังสือพิมพ์แพร่ข่าวได้เพิ่มการกดดันราชการ นักการเมือง และรัฐบาลมากขึ้น โดยเรียกร้องให้สร้างเขื่อนเพื่อเป็นของขวัญปีใหม่ให้กับชาวแพร่ พร้อมกับโจมตีรัฐบาลและ สส.แพร่ว่าไม่กล้าตัดสินใจ (แพร่ข่าว, 5 มกราคม 2535)

เมื่อราชการและนักการเมืองไม่กระตือรือร้นในการผลักดันเขื่อน หนังสือพิมพ์แพร่ข่าว ก็แสดงความไม่พอใจทันที ดังที่ได้ออกมาระบุว่า กลุ่มผู้ต้องการสร้างเขื่อนต่างผิดหวังมากที่สุดที่ผู้ใหญ่ของจังหวัด แม้แต่ระดับผู้ว่าฯ ที่ไม่มีใครสอบถามความคิดเห็นในการก่อสร้างเขื่อน แก่งเสื่อเต็นในคราวที่นายอาณัติ อาภาภิรมย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรมาสัมมนาเรื่องป่าไม้ เมื่อวันที่ 25-26 มกราคม 2535 ที่จังหวัดแพร่ (แพร่ข่าว, 30 มกราคม 2535)

นอกจากหนังสือพิมพ์แพร่ข่าวแล้ว อีกกลุ่มที่มีการเคลื่อนไหวสนับสนุนเขื่อนก็คือ กลุ่มนายมาศ ชัดแก้ว สจ.เขตอำเภอเมือง ที่เรียกร้องให้ชาวแพร่ลุกขึ้นมาสนับสนุนเขื่อนเพื่อสร้างกระแสแข่งกับพวกต่อต้าน (แพร่ข่าว, 15 มิถุนายน 2534)

เมื่อการผลักดันเขื่อนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ก็ทำให้กระแสการสนับสนุนเขื่อนในแพร่ได้พุ่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้ว่า แม้กระทั่งนายสุรศักดิ์ กลินฤกษ์ กรอ.แพร่ ยังถูกมองว่าเป็น "แกะดำ" และถูกหาว่าเป็นฝ่ายค้านเขื่อนเพราะนายสุรศักดิ์สนใจการผันน้ำจากแม่น้ำโขงด้วย (แพร่ข่าว, 30 มิถุนายน 2534)

แม้จะมีการกดดันอย่างหนัก แต่ก็ไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐบาลและนักการเมือง ทำให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร่เปลี่ยนการเคลื่อนไหวเป็นการใช้พลังมวลชนเข้ากดดันแทน ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในวันที่ 25 กรกฎาคม 2535 เมื่อนายอภิลาส ไสสถานนท์ ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี และนายจีระศักดิ์ พูนผล ผู้ตรวจการสำนักนายกรัฐมนตรีได้เดินทางตรวจราชการที่แพร่ คอลัมน์ "บินเดี่ยวเดี่ยวสังคม" ของหนังสือพิมพ์แพร่ข่าว ก็ออกมาเรียกร้องให้ สจ.แพร่มาร่วมกันผลักดันเขื่อน (แพร่ข่าว, 30 กรกฎาคม 2535) เมื่อนายอภิลาสลงพื้นที่ นายมาศซึ่งเป็นประธานสภาจังหวัดก็นำพลังมวลชน 400 คนมาชุมนุมเพื่อสนับสนุนให้สร้างเขื่อนแก่งเสื่อเต็น การชุมนุมครั้งนี้ยังปรากฏว่า นายประทวน เขียวฤทธิ์ อดีต สส.สุโขทัย ได้นำชาวบ้านเข้าร่วมชุมนุมด้วย (ภาคเหนือ, 27 กรกฎาคม 2535)

การเคลื่อนไหวครั้งนี้ นับว่าเป็นการเคลื่อนไหวพลังมวลชนเป็นครั้งแรกในแพร่เพื่อกดดันรัฐให้สร้างเขื่อน หลังจากที่ได้ไปกระแสนับสนุนเขื่อนอย่างต่อเนื่อง

ในส่วนของรัฐบาลและราชการนั้น เป็นที่ชัดเจนว่า สาเหตุที่ไม่ตอบสนองต่อกระแสเรียกร้องให้สร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นเป็นเพราะกำลังทำงานกับธนาคารโลก เพื่อเตรียมเอกสารเงินกู้ อีกทั้งมุ่งไปที่การเตรียมแผนการอพยพและแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ในวันที่ 8 เมษายน 2535 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์โดยคณะกรรมการพัฒนาการเกษตรและชลประทานยังได้แต่งตั้ง คณะอนุกรรมการดำเนินงานแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า มีรองปลัดกระทรวงเกษตรฯ เป็นประธานอนุกรรมการ และคณะอนุกรรมการได้แต่งตั้งคณะทำงานขึ้นมา 4 ชุด ประกอบด้วย คณะทำงานด้านอพยพสัตว์ป่า คณะทำงานด้านป่าไม้ คณะทำงานด้านป้องกันและฟื้นฟูสภาพต้นน้ำ และคณะทำงานด้านอพยพตั้งถิ่นฐานใหม่ที่กรรมการล้วนแต่เป็นข้าราชการ คณะทำงานทุกคณะมีเจ้าหน้าที่กรมชลประทานเป็นเลขานุการ

รัฐบาลเริ่มหันมาผลักดันเขื่อนแก่งเสือเต้นอีกครั้ง เมื่อปัญหาภัยแล้งถูกรัฐบาล รสช. นำมาหาเสียง โดยประกาศแจกน้ำและสร้างเขื่อน และราชการก็ให้ข่าวการขาดแคลนน้ำอย่างต่อเนื่อง จนถึงขั้นแถลงว่าจะปิดอับ อบ นวด ต่อมารัฐบาลอานันท์ (2) ก็ได้บรรจุโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นไว้ในมาตรการและแนวทางการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำในเขตลุ่มเจ้าพระยา เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2535

การที่รัฐบาลอานันท์ (2) นำโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นบรรจุในมาตรการแก้ปัญหาภัยแล้งนี้ ไม่เพียงแต่ถูกสื่อมวลชนมองว่าเป็นการรื้อฟื้นโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเท่านั้น (ผู้จัดรายวันภาคเหนือ, 15-16 สิงหาคม 2535) แต่การรื้อฟื้นนี้ยังทำให้พรรคการเมืองต่างๆ ช่วงชิงนำเอาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นมาหาเสียงในการเลือกตั้งปี พ.ศ.2535 ดังที่ พล.อ.ชาติชาย ซึ่งช่วยหาเสียงให้กับลูกพรรคชาติพัฒนาที่เชียงใหม่ถึงกับกล่าวว่า ทางพรรคจะหนุนโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นแน่นอนและจะผลักดันให้ได้ ขณะที่นายณรงค์และนายเมธาที่รวมตัวกันลงสมัคร สส.ในสังกัดพรรคชาติไทย ก็ประกาศว่า จะหนุนโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเพื่อช่วยบรรเทาภัยแล้งให้กับพื้นที่ลุ่มเจ้าพระยา ส่วนที่สุโขทัยนายประภาส ลิ้มปะพันธ์ ผู้สมัคร สส. พรรคชาติพัฒนาก็นำโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นขึ้นมาหาเสียงเช่นกัน (ผู้จัดรายวันภาคเหนือ, 15-16 สิงหาคม 2535)

หลังการเลือกตั้ง การเคลื่อนไหวสนับสนุนเขื่อนได้เกิดขึ้นเป็นระลอก โดยมีกลุ่มต่างๆ เข้าเกี่ยวข้องมากมายทั้งในแพร่ สุโขทัย และนักการเมืองส่วนกลาง และการผลักดันเขื่อนก็ใช้ยุทธวิธีทั้งการชุมนุมกดดันและการขยายพันธมิตรออกไป

ที่สุโขทัย ในวันที่ 4 ธันวาคม 2535 ได้มีการชุมนุมของชาวบ้านประมาณ 3,000 คนที่หน้าศาลากลางจังหวัดสุโขทัยภายใต้การนำของนายประศาสตร์ ทองปากน้ำ สส.สุโขทัยเขต 2 พรรคชาติพัฒนาเพื่อยื่นหนังสือต่อนายเกียรติพันธ์ น้อยมณี ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัยให้เร่งสร้างเขื่อน (มติชน, 6 ธันวาคม 2535)

ขณะเดียวกัน หอการค้าแพร่ก็เข้าสนับสนุนเขื่อนโดยเชื่อมต่อกับสภาหอการค้าไทยและสภาหอการค้าไทยก็รับลูก โดยนายสุวิทย์ หวังหลี่ ประธานสภาหอการค้าไทย ได้ออกมาแถลงว่า หอการค้าไทยได้ตกลงที่จะหาทางสนับสนุนให้มีการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นตามข้อเสนอของหอการค้าจังหวัดแพร่เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการเกษตรของพื้นที่ 22 จังหวัด ทั้งภาคเหนือและภาคกลาง นายสุวิทย์ยังอ้างว่าหอการค้าไทยยังจะหาทางติดต่อกับธนาคารโลกให้ส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจพื้นที่เพื่อพิจารณาสนับสนุนเขื่อน (ผู้จัดการรายวันภาคเหนือ, 24 เมษายน 2536)

ในส่วนของพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นรัฐบาลและเคยมีบทบาทในการผลักดันเขื่อนเมื่อปี พ.ศ.2532 ก็ได้เริ่มเข้าสนับสนุนเขื่อนอีกครั้ง ดังที่นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี ออกมาแถลงว่า ถ้าหากขาดแคลนน้ำมาก ก็จำเป็นต้องสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น (สยามโพสต์, 25 กันยายน 2536) ขณะที่ พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ ที่ได้ก้าวขึ้นเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ก็ออกมากล่าวว่า ควรจะสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นโดยอ้างว่าต้องการแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำ และงบประมาณจะบานปลายถ้าไม่รีบสร้าง (กรุงเทพธุรกิจ, 25 ตุลาคม 2536)

ขณะเดียวกัน ข้าราชการระดับสูงในแพร่ก็ขานรับกระแสนี้ ดังจะเห็นได้จากทันทีที่นายศักดิ์ เตชะชาญ ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่ นายศักดิ์ก็ออกมาแถลงว่า จุดอ่อนของโครงการที่ผ่านมาคือ อ่อนด้านการประชาสัมพันธ์ ไม่สามารถชี้แจงกับชาวบ้านชัดเจนได้ (มติชน 31 ตุลาคม, 2536)

อย่างไรก็ตาม รัฐก็ไม่ได้มีเอกภาพ โดยเฉพาะกรมป่าไม้ที่คัดค้านเขื่อนแห่งนี้ดังจะเห็นได้จากกรมป่าไม้ส่งหนังสือความเห็นในเชิงคัดค้านโครงการไปยังกรมชลประทานว่า ป่าแม่ยมเป็นป่าสักที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในประเทศ และยังให้เหตุผลว่าไม่มีพื้นที่รองรับการอพยพ (กรมป่าไม้, 2533) การที่กรมป่าไม้มีท่าทีดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งก็เพราะมีนายไพโรจน์ สุวรรณกร ผู้มีแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมเป็นอธิบดีนั่นเอง

จากการที่ผู้เขียนได้สนทนากับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแม่ยมคนหนึ่ง ยังพบว่า กองอุทยานแห่งชาติที่มีการประชุมหัวหน้าอุทยานเป็นประจำทุกเดือนยังมีการปรึกษาหารือกันและไม่เห็นด้วยกับเขื่อนแก่งเสือเต้นรวมทั้งเขื่อนแม่วงก์ซึ่งขณะนั้นถูกผลักดันพร้อมๆ กัน

2.1.3 การเคลื่อนไหวของชาวบ้าน: การต่อสู้เพื่อสิทธิและวิถีชีวิต

กล่าวสำหรับชาวบ้านสะเอียบและเชียงม่วน แม้ว่าโครงการนี้เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2523 แต่ชาวบ้านเชียงม่วนเพิ่งรับรู้ว่ามีโครงการหลังจากเจ้าหน้าที่กรมชลประทานเข้าสำรวจพื้นที่ในปลายปี พ.ศ.2531 ชาวบ้านจึงสงสัย หลังจากนั้นชาวบ้านเริ่มเคลื่อนไหวผ่านกำนันผู้ใหญ่บ้าน ในเดือนมกราคม กำนันผู้ใหญ่เชียงม่วนได้สอบถามเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้นกับอำเภอในที่ประชุมประจำเดือน แต่อำเภอก็ไม่มีรายละเอียดให้ (คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน, 2537)

ขณะที่ราชการยังไม่สามารถตอบคำถามของชาวบ้านได้ รัฐบาลกลับเร่งริบนำโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเข้า ครม. ทำให้ในวันที่ 5 พฤษภาคม ชาวสะเอียบและเชียงม่วนประมาณ 7,000 คนชุมนุมกันที่หน้าว่าการอำเภอเชียงม่วน การที่ชาวบ้านสามารถรวมตัวได้มากมายนี้มีสาเหตุมาจากชาวบ้านเห็นว่าหากมีการสร้างเขื่อนแล้วหมู่บ้านเกือบทั้งหมดในแอ่งเชียงม่วน และ 3 หมู่บ้านในเขตสะเอียบจะได้รับกระทบ อีกทั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านทั้งหมดก็เป็นเอกภาพในการร่วมกับชาวบ้านต่อสู้

ในส่วนของชาวสะเอียบ นอกจากร่วมต่อสู้กับเชียงม่วนแล้ว ชาวสะเอียบยังเคลื่อนไหวด้วยตนเอง โดยสภาตำบลสะเอียบได้เดินทางไปยื่นหนังสือคัดค้านเขื่อนต่อผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่ (คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน, 2537) ซึ่งวิธีการยื่นหนังสือต่อราชการเช่นนี้เป็นวิธีการเคลื่อนไหวในระยะแรกๆ ของชาวบ้านที่สามารถพบได้ทั่วไป เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่ชาวสะเอียบรวมใจกันคัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้นอย่างเข้มแข็ง เพราะชาวสะเอียบรับรู้เรื่องความล้มเหลวของการอพยพจากการสร้างที่ผ่านมา ดังที่นายชุมสะเอียบคง กำนันตำบลสะเอียบ เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า ชาวสะเอียบรับรู้เรื่องผลกระทบจากการสร้างเขื่อนต่อชาวบ้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 เมื่อชาวบ้านที่ถูกอพยพจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ได้มา "ขอทาน ข้าวสาร" จากชาวสะเอียบ (ชุม สะเอียบคง, สนทนา 2541)

แม้จะมีการคัดค้านอย่างหนักจากชาวบ้าน แต่รัฐบาลก็มิได้ให้ความสำคัญต่อเสียงของชาวบ้าน ด้วยการนำเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้นเข้าสู่ที่ประชุม ครม. ทำให้ก่อนการประชุม ชาวบ้านประมาณ 1,400 คน ต้องเดินทางเข้ามาประท้วงที่เชียงใหม่โดยรวมตัวกันที่วัดสวนดอก เพราะชาวบ้านเคลื่อนไหวขบวนมามาก คืบก่อนการประชุม จึงได้มีการประสานให้ชาวบ้านเข้าพบ พล.อ.ชาติชาย นายกรัฐมนตรี ซึ่งนายกฯ ได้สัญญาว่าจะตัดสินใจตามความต้องการของชาวบ้าน แต่ปรากฏว่า วันต่อมา รัฐบาลกลับมีมติ ครม.ตามที่กระทรวงเกษตรฯ เสนอ

หลังจากรัฐบาลมีมติ ครม. ชาวสะเยียบและเชียงม่วนก็ยังคงเคลื่อนไหวต่อไปโดยยังคงใช้วิธีการผ่านระบบราชการ ดังในวันที่ 10 สิงหาคม สภาตำบลต่างๆ ในเขตเชียงม่วนได้ยื่นหนังสือให้รัฐบาลทบทวนมติ ครม. ผ่านนายอำเภอเชียงม่วน แต่รัฐบาลก็ไม่ได้ตอบสนองต่อข้อเรียกร้องนี้

ขณะเดียวกัน ที่สะเยียบก็ปรากฏว่าเริ่มเกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับราชการ เพราะป่าไม้เขตแพร์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "ป่าไม้"¹³ ได้เรียกเก็บเอกสารสิทธิ์ สทก.จากชาวบ้าน โดยลวงว่าจะนำไปเปลี่ยนเป็น สทก.2 ทำให้ชาวบ้านหลงเชื่อและมอบเอกสารสิทธิ์ให้กับป่าไม้แพร์ แต่จนกระทั่งปัจจุบันชาวบ้านก็ยังไม่ได้รับเอกสารสิทธิ์ สทก.2 และป่าไม้เขตก็มีได้คืน สทก.ให้กับชาวบ้าน จึงทำให้เกิดความขัดแย้งกับชาวบ้านและป่าไม้เขตแพร์ขึ้น และชาวบ้านเริ่มไม่วางใจราชการมากขึ้น (แต่ง อินทา, สนทนา 2542)

สำหรับชาวบ้านแล้ว ช่วงนี้ เป็นช่วงที่ชาวบ้านเริ่มตกอยู่ในสถานการณ์การปิดล้อมด้านข้อมูลข่าวสาร เพราะสื่อในแพร์สนับสนุนเขื่อน ขณะที่สื่อส่วนกลางก็ยังไม่ให้ความสนใจมากนัก ท่ามกลางสถานการณ์นี้ชาวบ้านก็ได้สร้าง "สื่อ" ของชาวบ้านขึ้นเอง ด้วยการขึ้นป้ายตามบ้านเรือน และถนนในหมู่บ้าน โดยเน้นไปที่ประเด็นการอพยพ และความสมบูรณ์ของป่าแม่ยม

ที่น่าสังเกตก็คือ ชาวบ้านได้เขียนป้ายปากทางเข้าตงสักงามว่าเป็น "แหล่งป่าสักทองผืนสุดท้ายของโลก" ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านได้ปรับเอาแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมมาใช้ในการต่อสู้ คัดค้านเขื่อนแห่งนี้ จากแต่เดิมที่แนวคิดนี้มักจะปรากฏในหมู่ชนชั้นกลาง

อย่างไรก็ตาม ประเด็นหลักที่ชาวบ้านใช้ในการตอบโต้กับกรมชลประทานและฝ่ายสนับสนุนเขื่อนก็คือ ปัญหาการอพยพเนื่องจากกรมชลประทานไม่สามารถชี้แจงชาวบ้านได้ว่าจะแก้ปัญหาได้อย่างไร จากการที่ผู้เขียนได้เข้าสังเกตการณ์การเจรจาระหว่างชาวบ้านกับกรมชลประทาน 2 ครั้ง คือในวันที่ 1 มิถุนายน 2534 ซึ่งจัดขึ้นโดยองค์การพัฒนาเอกชนและองค์การนักศึกษาที่เชียงใหม่ เมื่อชาวบ้านตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องนี้กรมชลประทานไม่สามารถตอบได้ว่า จะแก้ปัญหาการอพยพอย่างไร การประชุมอีกครั้งหนึ่งคือ ในวันที่ 27 ธันวาคม 2535 โดยฝ่ายรัฐประกอบด้วยนายรุ่งเรือง จุลชาติ รองอธิบดีกรมชลประทาน ร.ต.บุญกุล สีหะโชติ รองผู้ว่าแพร์ฯ และนายบรรจง พัฒนพิบูลย์ ผู้จัดการโครงการฯ ได้เดินทางลงพื้นที่เพื่อชี้แจงชาวบ้านสะเยียบและเชียงม่วนที่วัดดอนชัย ในการชี้แจงวันนั้น เห็นได้ชัดว่านายรุ่งเรืองเน้นไปที่เรื่องผลประโยชน์ของเขื่อนเป็นหลัก แต่ไม่สามารถชี้แจงเรื่องการอพยพได้ ชาวบ้านจึงเสนอทางเลือกอื่นแทนการสร้าง

¹³ คำว่า "ป่าไม้" ของชาวบ้านในที่นี้หมายถึงข้าราชการกรมป่าไม้ในส่วนของสังกัดป่าไม้เขต ป่าไม้จังหวัด ไม่ได้รวมถึงเจ้าหน้าที่อุทยานที่ชาวบ้านเรียกว่าพวก "อุทยาน" หรือ "อนุรักษ์" ที่เข้ามาตั้งหน่วยงานในพื้นที่ในภายหลัง

เชื่อน แต่นายรุ่งเรื่องได้กลับว่า กรมชลประทานมีหน้าที่สร้างเขื่อนเท่านั้น และว่า "กรมชลประทานไม่มีหน้าที่แห่งนางแมวขอฝน" ทำให้ชาวบ้านประกาศร่วมกันว่า "... พวกเราไม่ต้องการเขื่อน ไม่ต้องการอพยพ ไม่ต้องการค่าชดเชย ไม่ต้องการเห็นสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ไม่ต้องการเห็นความร่ำรวยของคนบางกลุ่ม เราจะอยู่ที่นี้" และประท้วงด้วยการเดินหนี

ขณะที่รัฐไม่สามารถตอบคำถามของชาวบ้านในเรื่องการอพยพ รัฐกลับใช้วิธีการเรียกร้องให้ชาวบ้าน "เสียสละ" ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าไม่ยุติธรรม ชาวสะเอียบหลายคนบอกกับผู้เขียนว่า คำว่า "เสียสละ" นี้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกถูกกดขี่ และเป็นเหตุให้ชาวบ้านเริ่มใช้มาตรการที่แข็งกร้าวมากขึ้นเพื่อเป็นการตอบโต้ ดังสะท้อนให้เห็นจากเหตุการณ์ที่ชาวสะเอียบขัดขวางบริษัทที่ปรึกษาของธนาคารโลกเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2537

ที่น่าสนใจอีกประการก็คือ ชาวบ้านเริ่มมองเห็นว่ากระบวนการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมมีความไม่ชอบมาพากล เพราะชาวบ้านพบว่า ข้อมูลเรื่องป่าไม้ของรายงานที่กรมชลประทานว่าจ้างคณะศึกษาภายใต้การนำของนักวิชาการจากคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริง

ผู้เขียนยังพบว่า ชาวบ้านได้ตรวจสอบข้อมูลโดยการวัดพื้นที่เพื่อนับจำนวนลูกไม้เพื่อเปรียบเทียบกับรายงาน และพบว่าข้อมูลของรายงานต่ำกว่าความเป็นจริงมาก ชาวบ้านจึงเริ่มไม่ไว้ใจการจัดทำรายงานของราชการ ต่อมาชาวบ้านจึงไม่ให้ความร่วมมือในการสำรวจใดๆ แต่ทางการก็ได้ใช้วิธีอื่นที่ไม่เปิดเผยในการเก็บข้อมูล เช่น ใช้ครูในหมู่บ้าน หรือการเข้ามาในรูปของอาสาสมัครของหน่วยงานบางหน่วยแอบเก็บข้อมูล เหตุการณ์เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน นั้นก็สะท้อนให้เห็นว่า ส่วนหนึ่งมาจากชาวบ้านมองเห็นถึงความไม่เป็นกลางของวิชาการด้วย

นอกจากการต่อสู้ในพื้นที่แล้ว ชาวสะเอียบยังเดินทางไปยังเขื่อนต่างๆ ที่สร้างไปแล้วทั้งเขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์ที่ปัญหาการอพยพยังไม่ยุติ รวมทั้งเขื่อนปากมูลที่กำลังมีการประท้วงคัดค้านเขื่อน การเคลื่อนไหวนี้ ในแง่หนึ่งก็เพื่อการหาข้อมูลมาตอบโต้กับกรมชลประทานและราชการ ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างพันธมิตรในหมู่ชาวบ้านผู้เดือดร้อนจากการสร้างเขื่อนด้วยกันไปในตัว

2.1.4 การแบ่งโครงการเป็น 2 ระยะ: กลยุทธ์ในการผลักดันเขื่อน

หลังปี พ.ศ.2533 เป็นต้นมา เห็นได้ชัดว่า การเคลื่อนไหวคัดค้านเขื่อนของชาวเชียงใหม่ไม่ได้ลดความเข้มข้นลง ขณะที่สะเอียบได้กลายเป็นศูนย์กลางการเคลื่อนไหวแทน ปราบกฏการณ์

ดังกล่าวนี้ กล่าวได้ว่า เป็นผลมาจากรัฐใช้วิธีการแบ่งโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นออกเป็น 2 ระยะ ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นอยู่ในความรับผิดชอบของ กฟผ. ต่อมาประเด็นดังกล่าว ก็ถูกนำมาใช้เพื่อลดกระแสคัดค้านของชาวบ้าน ซึ่งเห็นได้จากหลังการประชุม ครม. เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม 2532 ที่ พล.อ.ชาติชาย ได้แถลงข่าวว่าได้ลดความสูงเขื่อนลงจาก 280 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง (ม.รทก.) เหลือ 258 ม.รทก. ซึ่งก็ขัดแย้งกันเอง เพราะรัฐเองก็ยังคงมีแนวคิดในการดำเนินโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงการผันน้ำกก-อิง-ยม-น่าน เพราะนายลิขิต หงส์ลดาธรรมย์ รองโฆษกรัฐบาล แถลงว่า ถ้าเดินหน้าเขื่อนแก่งเสือเต้นได้ก็จะดำเนินการอย่างต่อเนื่องกับโครงการที่เหลือที่เริ่มไว้โดย กฟผ. (The Nation, May 14, 1989)

ความไม่ชอบมาพากลในการชี้แจงข้อมูลกับชาวบ้าน ยังจะเห็นได้จาก ในที่ 12 มิถุนายน 2532 ผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยามีหนังสือเวียนถึงกำนันผู้ใหญ่บ้านทุกตำบลโดยมีเนื้อหาว่า โครงการจะอำนวยความสะดวกด้านชลประทานในแพร์ สุโขทัย ท่งเจ้าพระยา และเที่ยงราย รวม 2.14 ล้านไร่ ซึ่งตัวเลขดังกล่าวนี้คือผลประโยชน์ของโครงการผันน้ำกก-อิง-ยม-น่านนั่นเอง ในทางกลับกัน กลับระบุว่า จะอพยพราษฎรเพียง 400 ครอบครัว ขณะที่ กรมชลประทานก็มีหนังสือเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2532 ถึงชาวบ้านเชียงใหม่ระบุว่า พื้นที่เชียงใหม่จะมีพื้นที่น้ำท่วม 3,500 ไร่ เฉพาะพื้นที่เพาะปลูกสองฝั่งแม่น้ำยมในรัศมี 1 กิโลเมตร

ในการชี้แจงต่อชาวบ้านนั้น เห็นได้ชัดเจนว่า กรมชลประทานพยายามทำให้ผลกระทบที่เชียงใหม่ไม่มีนัยสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม การให้ข้อมูลในแต่ละครั้งก็ไม่ตรงกัน ดังจะเห็นได้จาก รายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่ระบุว่า การศึกษาโดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศที่ชี้ให้เห็นว่า การสร้างเขื่อนจะทำให้เขตเชียงใหม่ถูกน้ำท่วม 7 ตารางกิโลเมตรหรือ 4,351 ไร่ และการสำรวจภาคสนามในรายงานดังกล่าวก็ระบุว่าน้ำจะท่วมบ้านเรือน 15 หลังคาเรือนในเขตบ้านบ่อตอง 10 ครอบครัวและบ้านแพทย์ 5 ครอบครัว อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ใช้ระดับน้ำท่วมที่ 258 ม.รทก. ซึ่งเป็นระดับเก็บกักปกติของเขื่อน (Chiang Mai University, 1994)

ความขัดแย้งในเรื่องผลกระทบต่อเชียงใหม่ นับว่ายืดเยื้อมาตลอด และกรมชลประทาน ก็ได้ใช้กลยุทธ์โดยการนำแผนที่มาใช้ในการสร้างความชอบธรรมนี้ แต่ก็ไม่สามารถทำให้ชาวบ้านเชื่อใจได้ ดังจะเห็นได้จากนางลัดดาวัลย์ วงศ์ศรีวงศ์ เคยเชิญกรมชลประทานพร้อมทั้งเจ้าหน้าที่กรมแผนที่ทหารมาชี้แจงต่อชาวบ้านในคราวประชุมเรื่อง "ชาวเชียงใหม่จะได้อะไรจากเขื่อนแก่งเสือเต้น" ที่ห้องประชุมโรงเรียนเชียงใหม่วิทยาคม เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2539 จากการเข้าร่วมประชุมของผู้เขียนพบว่า กรมชลประทานใช้แผนที่ยืนยันว่าน้ำจะท่วมเชียงใหม่เฉพาะที่ดิน

ทำกิน แต่เมื่อมีการขอให้เจ้าหน้าที่จากกรมแผนที่ทหารยืนยันว่า เส้นระดับน้ำท่วมในแผนที่ของกรมชลประทานถูกต้องหรือไม่ เจ้าหน้าที่คนดังกล่าวก็ไม่สามารถยืนยันว่าถูกต้อง

ต่อมาเมื่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้มอบหมายให้จังหวัดแพร่ซึ่งว่าจ้างนักวิชาการคนหนึ่งจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ศึกษาด้านการอพยพตั้งถิ่นฐานใหม่ของราษฎรเพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจ การศึกษานี้ก็ไม่ได้รวมเอาพื้นที่เชียงใหม่เข้าศึกษาด้วย

ในทางกลับกัน การศึกษาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540) ที่รัฐบาลมอบหมายให้สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมดูแล กลับชี้ให้เห็นว่า ผลกระทบที่เชียงใหม่มีนัยที่สำคัญ เพราะรายงานดังกล่าวที่ใช้ภาพถ่ายทางอากาศและสร้าง digital elevation model พบข้อมูลที่ชี้ให้เห็นว่า ระดับกักเก็บน้ำของเขื่อนที่ระดับความสูง 258 ม.รทก. จะทำให้เกิดน้ำท่วมนอกเขตอุทยาน ซึ่งหมายถึงเขตพื้นที่ อ.เชียงม่วน 14.12 ตารางกิโลเมตร หากเพิ่มความสูงเป็น 260 ม.รทก. พื้นที่น้ำท่วมจะเพิ่มขึ้นเป็น 16.62 ตารางกิโลเมตร และหากเพิ่มขึ้นอีก 1 เมตร พื้นที่น้ำท่วมก็จะเพิ่มขึ้นถึง 23.62 ตารางกิโลเมตร

การทำให้ดูเหมือนว่าโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นมีผลกระทบต่อชาวบ้านน้อยยังจะเห็นได้จากการที่กรมชลประทานไม่นับรวมชุมชนแม่พร้าวในฐานะผู้ที่จะได้รับผลกระทบจากเขื่อนด้วย แม้ปรากฏชัดว่าแผนการอพยพภายใต้แผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธารภายหลังการสร้างเขื่อนซึ่งจัดทำโดยกรมป่าไม้ในปี พ.ศ. 2535 นั้น กรมป่าไม้ระบุว่า ต้องอพยพชาวบ้านกลุ่มนี้ออกไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นเนื่องจากเห็นว่าหลังสร้างเขื่อนถ้าไม่อพยพชาวบ้านกลุ่มนี้ก็รักษาป่าไม่ได้ เหตุผลที่กรมชลประทานนำมาอ้างก็คือ มติ ครม. เมื่อเดือนเมษายน 2521 ที่มีนัยว่าที่ไม่สามารถนำมูลค่าการอพยพตั้งถิ่นฐานใหม่ของคนที่อยู่นอกเขตอ่างเก็บน้ำ ไปรวมเป็นมูลค่าโครงการได้ ขณะที่ธนาคารโลกซึ่งต้องการให้เงินกู้ในการสร้างเขื่อนนี้ก็เห็นด้วยกับการอพยพชาวบ้านแม่พร้าวแต่ไม่สนับสนุนทางการเงิน ดังที่ Mr. Wong ระบุว่า สำหรับเรื่องอพยพคนในอุทยานซึ่งอยู่นอกอ่างเก็บน้ำแก่งเสือเต้นนี้ ธนาคารเห็นดีด้วย แต่ไม่อาจสนับสนุนทางการเงินได้ (กรมชลประทาน, 2535ก)

กลยุทธ์ดังกล่าวข้างต้นนี้ กล่าวได้ว่าเป็นกลยุทธ์ใหม่ที่หน่วยงานสร้างเขื่อนนำมาใช้ในการสร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อน ซึ่งคล้ายคลึงกับดังกรณีเขื่อนนารัมดาในอินเดีย ที่มีการเพิ่มความสูงเขื่อนในภายหลัง

นอกจากนั้น ยังมีการนำกลยุทธ์ที่คล้ายคลึงกันนี้เพื่อทำให้ดูเหมือนว่าการสร้างเขื่อนทำให้เกิดการอพยพน้อยในหลายรูปแบบ รูปแบบที่ใช้มากที่สุดคือ การสร้างคันดิน (dike) ล้อมรอบหมู่บ้านแทนการอพยพ เช่น เขื่อนปากมูล เขื่อนราชิไศล เขื่อนป่าสัก โครงการเขื่อนลำโดมใหญ่

แต่วิธีการสร้างคันดินล้อมรอบหมู่บ้านหรือรอบอ่างเก็บน้ำนี้ก็ยังคงก่อให้เกิดผลกระทบต่อชาวบ้าน เพราะเท่ากับเป็นการสร้างเขื่อนซ้อนเขื่อน และทำให้พื้นที่นอกคันดินก็ยังคงเกิดน้ำท่วมโดยเฉพาะในฤดูฝน อีกทั้งยังทำให้เกิดความเสี่ยงจากคันดินพัง

2.1.5 การเคลื่อนไหวของพันธมิตรของชาวบ้านในบริบทการเมืองท้องถิ่น

โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นก็เช่นเดียวกับโครงการเขื่อนอื่นๆ ในยุคนี้ที่มีนักศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ เข้าร่วมเคลื่อนไหวคัดค้าน กลุ่มเหล่านี้มีทั้งกลุ่มที่มีแนวคิด "ความเป็นธรรมทางสังคมในการใช้ทรัพยากร" ที่เห็นว่าชาวสะเลียบไม่ได้รับความเป็นธรรมจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ และกลุ่มที่มีแนวคิด "สิ่งแวดล้อมนิยม" ที่มองเห็นความสำคัญของป่าสักแม่มณีในฐานะที่เป็น "อุทยานแห่งชาติ" อันเป็นสมบัติสาธารณะ

ในระยะแรกๆ บทบาทของกลุ่มนี้จะเป็นการช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องข้อมูล ซึ่งชาวบ้านมีข้อจำกัดในการเข้าถึง กลุ่มนี้ยังช่วยประสานงานกับรัฐบาลเพื่อให้เกิดการเจรจาหรือให้ชาวบ้านได้มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น เช่น การประสานงานให้ชาวบ้านเข้ายื่นหนังสือ เป็นต้น ที่สำคัญก็คือ การเปิดพื้นที่ทางสังคมให้ชาวสะเลียบด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การจัดสัมมนาอภิปรายเพื่อเผยแพร่ข้อมูล การประสานกับสื่อมวลชนเพื่อเผยแพร่ข้อมูลและนำสื่อมวลชนลงพื้นที่ การเคลื่อนไหวกดดันนักการเมือง ดังกรณีที่มูลนิธิสิปปนาคะเสถียรและมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยฯ ที่เข้าพบนายนิพนธ์ พร้อมพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อยื่นหนังสือเรียกร้องระงับโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นและเขื่อนแม่วงก์ และให้หาทางเลือกอื่นในการจัดการน้ำแทนการสร้างเขื่อน (บ้านเมือง, 19 ตุลาคม 2535)

หากพิจารณาในเชิงกลยุทธ์ การเคลื่อนไหวของกลุ่มเหล่านี้ เท่ากับเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมและทำให้ประเด็นเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นประเด็นสาธารณะ ซึ่งตรงกันข้ามกับกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร์ที่พยายามทำให้เรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นเรื่องของคนแพร์

อย่างไรก็ตาม พันธมิตรของชาวบ้านบางกลุ่มก็ไม่ได้เข้าใจบริบททางการเมืองในแพร์ เมื่อเข้าเคลื่อนไหวจึงก่อให้เกิดปัญหากับชาวบ้าน เพราะกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร์บางกลุ่มจึงจะฉวยโอกาสนำเอาเรื่องนี้มาใช้เป็นข้ออ้างในการเคลื่อนไหวที่รุนแรงอยู่แล้ว ดังในปลายเดือนพฤศจิกายน 2535 นักศึกษากลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของกลุ่มสันติวิธีได้เข้าไปฝึกการรณรงค์สันติวิธีในหมู่บ้านเพื่อเตรียมรณรงค์ให้คนในแพร์เห็นความสำคัญของป่าแม่มณี ทำให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร์บางกลุ่มไม่พอใจถึงกับประกาศเสียงตามสายในหมู่บ้านในเขต อ.เมือง ฯ เรียกร้อง

ให้ออกมาต่อต้านนักศึกษา นักการเมืองแพร่คนหนึ่งถึงกับประกาศว่า คนที่คัดค้านเขื่อนที่ไม่ใช่คนแพร่ระวังจะถูกเหยียบ ต่อมาจึงมีการชุมนุมของมวลชนหลายร้อยคนเพื่อขับไล่กลุ่มดังกล่าว

ผู้เขียนซึ่งได้เข้าร่วมสังเกตการณ์ในช่วงนี้พบว่า ชาวบ้านไม่พอใจกลุ่มที่เข้ามารณรงค์ดังกล่าวเป็นอย่างมาก เนื่องจากไม่มีการปรึกษาหารือกับชาวบ้าน ชาวบ้านยังเห็นอีกว่า วิธีการดังกล่าวไม่เหมาะสมกับการเมืองในท้องถิ่นจึงขอร้องให้ยุติแผนการรณรงค์ แต่กลุ่มดังกล่าวก็ไม่ได้รับฟัง เหตุการณ์ครั้งนี้ ชาวบ้านเห็นว่าเป็นการเคลื่อนไหวที่เข้ามาแทรกแซงเพราะเป็นการปลุกให้เสียดิน ทำให้ชาวบ้านเริ่มตรวจสอบคนภายนอกอย่างเข้มงวดมากขึ้น หลังเกิดเหตุการณ์ดังกล่าว จึงได้มีการจัดประชุมแกนนำคนสำคัญของชาวบ้าน ชำราชากรบางคน และเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนเข้าร่วมด้วยเพื่อหาทางป้องกันปัญหา และเพื่อให้เกิดความสามัคคีกัน จึงได้มีน้ำสาบานร่วมกันโดยได้อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่นที่ชาวบ้านเคารพ ทั้งพระธาตุขอแสมและหลวงพ่อกุสยมาเป็นพยาน คำสาบานตอนหนึ่งได้กล่าวว่า “พวกเราจะต้องสู้คัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้นด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวแอบแฝง หากใครผิดคำสาบานขอให้มัวอันเป็นไป”

2.1.6 แม่ยม: การช่วงชิงการเข้าถึง “สัก” และพลังการอนุรักษ์ป่าของชาวบ้าน

หลังจากที่รัฐบาลนำโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเข้า ครม. ในปี 2532 ป่าแม่ยมก็ได้รับผลกระทบอย่างหนักเพราะกลุ่มอำนาจท้องถิ่นบางกลุ่มได้อาศัยสถานการณ์นี้เข้ามาทำไม้เถื่อนมากขึ้นทันที การทำไม้เถื่อนที่แม่ยมนั้นจึงเกี่ยวข้องกับโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น และเรื่องนี้ข้าราชการในท้องถิ่นก็ทราบดี ดังที่ ร.ต. นุกูล จันทร์คง ปลัดอำเภอสอง ออกมาระบุว่า มีการตัดไม้ทำลายป่าแม่ยมเพราะว่าทางรัฐบาลจะสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น (อ้างในคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน, 2537)

ชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวกับผู้เขียนว่า ในระยะแรกๆ นั้น ชาวสะเยียบก็เข้าร่วมการทำไม้เถื่อนด้วยเนื่องจากเห็นว่าคงคัดค้านเขื่อนลำบาก แต่ต่อมาชาวสะเยียบก็เริ่มรวมกลุ่มกันหาทางยุติการทำไม้เถื่อนและหันมาดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ จนกระทั่งนำไปสู่การก่อตั้ง “ชมรมราษฎรรักษ่าป่าตำบลสะเยียบ” และสามารถรณรงค์จนกระทั่งชาวบ้านหยุดทำไม้เถื่อนได้ทั้งหมด ทำให้สะเยียบเป็นชุมชนเพียงไม่กี่ที่ในแพร่ที่ชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์ป่าและมีป่าชุมชน

ในการอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านนั้น ชาวบ้านยังได้ตั้งคณะกรรมการทั้ง 3 หมู่บ้านมีจำนวนกว่า 100 คน เพื่อร่วมกันออกกฎของหมู่บ้าน เช่น การห้ามซื้อขายบ้านและขนย้ายบ้านโดยเด็ดขาด รวมถึงเฟอร์นิเจอร์ทุกชนิดที่ทำจากไม้ แม้แต่ครุที่ย้ายไปสอนที่อื่นก็ถูกห้ามนำ

เฟอร์นิเจอร์ออกจากหมู่บ้าน ชาวบ้านยังได้เตรียมมอบอุปกรณ์การทำให้ไม้ให้กับทางการ แต่กิจกรรมนี้ก็ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากฝ่ายปกครองในจังหวัด (ดู มติชน, 1 กรกฎาคม 2534) ทำให้ชาวบ้านต้องหันไปขอความร่วมมือจากทหาร และกองทัพก็ส่งทหารพรานเข้าพื้นที่เพื่อป้องกันและปราบปรามขบวนการไม้เถื่อน ในเดือนเมษายน 2536 พล.ท.ยิ่งยศ โชติพิมาย แม่ทัพภาค 3 ยังได้เดินทางมารับมอบอุปกรณ์ทำให้ไม้และอาวุธในการล่าสัตว์จากชาวสะเตียบด้วยตนเอง (ภาคเหนือ, 24 เมษายน 2536)

จากการสังเกตการณ์ของผู้เขียนและการสนทนากับทหารและเจ้าหน้าที่อุทยาน พบว่าชาวสะเตียบยังได้จัดกำลังเข้าร่วมลาดตระเวนตรวจป่าร่วมกับอุทยานและทหารด้วย

ความเข้มแข็งของชาวสะเตียบในการร่วมกันอนุรักษ์ป่านี้ ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนจิตสำนึกและศักยภาพของชาวบ้านในการอนุรักษ์ได้เป็นอย่างดี

2.2 ช่วงที่สอง: การผนีกอำนาจ และการดุลย์อำนาจ

กลางปี 2537 เป็นต้นมา ความขัดแย้งในโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นได้ทวีมากขึ้น โดยที่ฝ่ายสนับสนุนเขื่อนได้ผนีกอำนาจกันและใช้กลยุทธ์การเคลื่อนไหวที่หลากหลายในการสร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อนและบีบบังคับชาวบ้านให้ยอมจำนน แต่ฝ่ายชาวบ้านก็ต่อสู้อย่างเข้มแข็ง อีกทั้งมีกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายเข้าสนับสนุน มีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 รัฐ นักการเมือง กลุ่มอำนาจท้องถิ่น: การผนีกอำนาจและกลยุทธ์การเคลื่อนไหว

การผนีกอำนาจระหว่างราชการ นักการเมือง และกลุ่มอำนาจท้องถิ่น เพื่อเคลื่อนไหวผลักดันให้มีการสร้างเขื่อนโครงการแก่งเสือเต้นได้ปรากฏชัดเจนตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2537 การผนีกอำนาจนี้ เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่ชาวบ้านขัดขวางการเข้าสำรวจของบริษัทที่ปรึกษาของธนาคารโลกเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2537 ที่ธนาคารโลกได้ยุติการสนับสนุนโครงการ

การผนีกอำนาจยังมีสาเหตุมาจากรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการไม่ผ่านการพิจารณาของสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม เพราะในช่วงเดียวกันกับเหตุการณ์เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้พยายามลัดขั้นตอนในการพิจารณาโครงการโดยเสนอรายงานดังกล่าวต่อเลขาธิการ กรม. อย่างเงียบๆ เพื่อที่จะนำเข้าสู่การพิจารณาของ กรม.

แทนที่จะเสนอต่อสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (สผ.) ตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ในมาตรา 47 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535 อย่างไรก็ตาม เลขาธิการกรมก็มิได้รับลูก แต่ส่งเรื่องมายัง สผ. และต่อมา สผ. ก็ได้แจ้งมติของคณะกรรมการผู้ชำนาญการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้านโครงการพัฒนาแหล่งน้ำต่อกรมชลประทานระบุว่า:

“ข้อมูลตัวเลขต่างๆ ในแต่ละฉบับสับสนและไม่ตรงกันทั้งรายละเอียดโครงการและสภาพแวดล้อม ดังนั้นคณะกรรมการผู้ชำนาญการด้านโครงการพัฒนาแหล่งน้ำไม่สามารถพิจารณาให้ความเห็นได้จึงมีมติไม่พิจารณารายงาน” (สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2537)

สผ. ยังได้รวบรวมข้อคิดเห็นเชิงคำถาม 36 ข้อของคณะกรรมการผู้ชำนาญการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้านโครงการพัฒนาแหล่งน้ำที่ได้ประชุมเพื่อพิจารณารายงานในคราวประชุมครั้งที่ 13/2537 วันพุธที่ 13 กรกฎาคม 2537 เพื่อให้กรมชลประทานนำไปปรับปรุงรายงาน (สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2537)

การถอนตัวของธนาคารโลกประกอบกับการที่กรมชลประทานไม่สามารถผลักดันโครงการเข้า กรม. โดยไม่ผ่าน สผ. นี้ ได้ทำให้นักการเมือง หน่วยงานรัฐ และกลุ่มอำนาจท้องถิ่นอำนาจกัน และกลุ่มเหล่านี้ก็ได้เคลื่อนไหวอย่างหนักในการผลักดันเขื่อนโดยมีกลยุทธ์ที่สำคัญคือ

ประการแรก ได้มีการเคลื่อนไหวมวลชน การใช้กลไกรัฐสภา และช่วงชิงคำว่า “ประชาพิจารณ์” ที่เสนอโดยนักวิชาการเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งในโครงการขนาดใหญ่ระหว่างรัฐกับประชาชนมาอ้างความชอบธรรมในการผลักดันให้รัฐบาลตัดสินใจสร้างเขื่อน

การใช้กลยุทธ์ดังกล่าวนี้เห็นได้ชัดจากเหตุการณ์วันที่ 1 สิงหาคม 2537 ที่คณะกรรมการติดตามผลการปฏิบัติตามมติสภาผู้แทนราษฎร ที่มีนายสงสุข ภัคเกษม สส. เชียงใหม่ เป็นประธาน และนายเนวิน ชิดชอบ สส.บุรีรัมย์เป็นเลขานุการ ได้ร่วมกับจังหวัดแพร่จัดให้มีการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การพัฒนาลุ่มน้ำยม” ขึ้นที่โรงแรมนครแพร่ทาวเวอร์ และ “การไต่สวนสาธารณะและลงมติสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น” ที่สนามกีฬาากลางจังหวัดแพร่

การจัดงานครั้งนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการผนึกอำนาจกันระหว่างฝ่ายปกครองของจังหวัดแพร่ กรมชลประทาน นักการเมือง และกลุ่มอำนาจท้องถิ่นอย่างชัดเจน เพราะในการเตรียมการ ได้มีการประชุมร่วมกันระหว่างนายสุนทร ศรีมาเสริม รอง ผวจ.แพร่ นายกิจจา ผลภาษี รองอธิบดีกรมชลประทาน โดยมีนายเมธา เอื้ออภิญญากุล รวมทั้งเจ้าหน้าที่จากสภาเข้าร่วมสังเกตการณ์ (มติชน, 20 กรกฎาคม 2537) จังหวัดแพร่ยังมีบทบาทในการเคลื่อนไหวมวลชนโดยผู้ว่าฯ ได้มี

หนังสือด่วนมาก ที่ พร.0015/17161 ลงวันที่ 21 กรกฎาคม ถึงหัวหน้าหน่วยราชการ องค์การกุศล อำเภอ สุขาภิบาล ให้ประชาสัมพันธ์ถึงผลประโยชน์ของการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับทราบ (เชียงใหม่นิวส์, 31 กรกฎาคม 2537)

จังหวัดแพร่ยังจัดพิมพ์เอกสารประกอบการจัดงานแจกจ่ายให้หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เอกสารนี้ชี้ให้เห็นถึงการจัดตั้งมวลชนเพื่อการชุมนุมเป็นการเฉพาะภายใต้การนำของฝ่ายปกครอง ในจังหวัดและทีมงานที่มีทั้งนักการเมืองท้องถิ่นและข้าราชการจากหน่วยงานต่างๆ อีกทั้งยังได้ระดมมวลชนทั้งในแพร่และจังหวัดในภาคเหนือเข้าร่วมชุมนุม เอกสารนี้ยังได้ระบุให้มวลชนและเจ้าหน้าที่ทุกคนกีดผ้าสีเหลืองที่แขนเสื้อด้านซ้ายเป็นเครื่องหมายและมีการอำนวยความสะดวกโดยจัดรถนำขบวนนำไปส่งที่สนามกีฬา (จังหวัดแพร่, 2537)

ขณะที่สื่อมวลชนระบุว่า นายเมธาเป็นผู้ประสานงานกับจังหวัดในการจัดหาสถานที่ชุมนุม (ผู้จัดการรายวัน, 21 กรกฎาคม 2537)

แม้ว่าการจัดงานครั้งนี้จะอ้างว่าเป็นการไต่สวนสาธารณะ แต่กลุ่มในแพร่ก็กีดกันกลุ่มที่คัดค้านเขื่อนออกไป ดังที่นายเมธาให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนความว่า ตนขอเตือนผู้ที่จะนำชาวบ้านที่คัดค้านการสร้างเขื่อนมารวมตัวว่าคนเป็นจำนวนหลายหมื่นมารวมตัวอาจจะเกิดอันตราย ปะทะกัน หรือเกิดความรุนแรงหรือเหยียบกันตายก็ได้ จึงขอให้ระวัง เพราะไม่มีใครรับประกันได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้น (ผู้จัดการรายวัน, 21 กรกฎาคม 2537)

ในการจัดงานนี้ แม้จะเป็นที่ชัดเจนว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่เป็นนักการเมืองพรรคชาติไทยที่เป็นฝ่ายค้าน แต่ในวันที่ 1 สิงหาคม แพร่ก็คราคร่ำไปด้วยนักการเมืองจากทุกพรรค ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้าน นายมารุต บุญนาคน ประธานรัฐสภาจากพรรคชาติปัตย์ถึงกับเดินทางไปเป็นประธานในพิธีเปิดการสัมมนาที่โรงแรมนครแพร่ทาวเวอร์ด้วยตนเอง ขณะที่ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ รองนายกรัฐมนตรี ได้เดินทางมาเป็นประธานในพิธีปิด ส่วนผู้อภิปรายหลักในวันนั้นล้วนแต่เป็นนักการเมืองในเขต 5 จังหวัดลุ่มน้ำยม เช่น นายณรงค์ วงศ์วรรณ พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ รมต.อุตสาหกรรม นายไพฑูรย์ แก้วทอง รมต.แรงงาน นายพินิจ จันทรสุรินทร์ สส.ลำปาง นายประพาส ลิมปพันธ์ สส.สุโขทัย นายเมธา เอื้ออภิญญากุล สส.แพร่ และนายบุญเสริม ถาวรกุล สส.พิจิตร นอกจากนี้ ยังมีนายไพโรจน์ เปี่ยมพงศ์สานต์ วุฒิสมาชิกสายราชครู และกลุ่มบ้านฉางกรู๊ปที่ดำเนินธุรกิจอสังหาริมทรัพย์เดินทางเข้าร่วมงานด้วย ขณะที่ในส่วนของราชการนั้นล้วนแต่เป็นข้าราชการระดับสูงจากกรมชลประทาน เช่น นายสวัสดิ์ วัฒนายากร นายปราโมทย์ ไ้มักัด และนายรุ่งเรืองจุลชาติ ส่วนผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับเขื่อนมีเพียง ดร.สุรพล สุดาราน

และนายศุภวิทย์ เปี่ยมพงศ์สานต์ ที่ได้รับเชิญให้ขึ้นอภิปราย (บันทึกการสัมมนาเรื่อง การพัฒนา
ลุ่มน้ำยม ในกรมชลประทาน 2538ค)

ส่วนที่สนามกีฬากลางจังหวัดแพร่ได้มีการจัดเวทีขนาดใหญ่ โดยมีมวลชนมากกว่า
10,000 คน เข้าร่วมชุมนุม เวทีดังกล่าวขึ้นป้ายตัวหนังสือขนาดใหญ่ว่า "การไต่สวนสาธารณะและ
ลงประชามติสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น วันที่ 1 สิงหาคม 2537" และผู้ที่ขึ้นอภิปรายล้วนแต่เป็นนักการ
เมืองของพรรคชาติไทย เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งไปที่การโจมตีนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชนและ
อ้างเหตุผลต่างๆ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อนแก่งเสือเต้น นายเนวิน ชิดชอบ ถึงกับ
เปรียบองค์กรพัฒนาเอกชนว่า อย่ามัวแต่เห่าหอนและทำทนายให้ขึ้นมาบนเวที (มูลนิธิคุ้มครอง
สัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย, 2537)

คณะผู้จัดยังได้แจกแบบสอบถามจำนวน 30,000 ชุด ให้ผู้เข้าร่วมชุมนุมเพื่อขอประชมติ
ซึ่งมวลชนทั้งหมดก็ลงมติสนับสนุนเขื่อน และนักการเมืองก็นำผลขึ้นป้ายบนเวทีราวกับการเลือก
ตั้ง สส. นายสงสุขระบุว่า ตนจะเก็บข้อมูลนำเสนอสภาและรัฐบาล อีกทั้งยังกล่าวว่า รัฐบาล
มาจากสภา สภาแสดงความจำเป็นต้องการให้มีการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นเนื่องจากความเดือดร้อน
ของราษฎร รัฐบาลก็นำแรงกระทำตาม ถ้าไม่ทำตามอาจนำไปสู่การอภิปรายไม่ไว้วางใจ (มติชน, 3
สิงหาคม 2537)

การจัดงานครั้งนี้ คณะผู้จัดยังได้จัดให้มีการถ่ายทอดสดผ่านสถานีโทรทัศน์ โดยบริษัท
แปซิฟิก ๕ จำกัด และการถ่ายทอดสดครั้งนี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงเครือข่ายของกลุ่มอำนาจท้องถิ่น
เพราะขณะที่ออกอากาศทางช่อง 9 อสมท. ได้มีการขึ้นตัวหนังสือวิ่งที่มีรายชื่อผู้สนับสนุนรายการ
เป็นระยะ รายชื่อเหล่านี้ล้วนแต่เป็นบริษัทห้างร้านที่ประกอบธุรกิจรับเหมาและขายอุปกรณ์
ก่อสร้างทั้งในจังหวัดแพร่และเชียงใหม่ (ช่อง 9 อสมท., 1 สิงหาคม 2537)

การจัดชุมนุมและสัมมนาครั้งนี้กล่าวได้ว่ามีผลต่อการกดดันรัฐบาลเป็นอย่างมาก เพราะ
นายนิพนธ์ พร้อมพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จากพรรคประชาธิปัตย์ถึงกับ
ต้องแสดงท่าทีว่าจะส่งรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมเข้าสู่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม
แห่งชาติโดยตรง ซึ่งเป็นการลดขั้นตอนในการพิจารณาโครงการนั่นเอง (ผู้จัดการรายวัน, 2
สิงหาคม 2537)

ประการที่สอง กลุ่มสนับสนุนเขื่อนได้อ้างสถาบันพระมหากษัตริย์เพื่ออ้างความชอบ
ธรรมในการสร้างเขื่อน ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในการอภิปรายที่สนามกีฬาและโรงแรมนครแพร่
ทาวเวอร์ที่ผู้อภิปรายได้โยงเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้นให้ดูเสมือนว่าเป็นโครงการพระราชดำริ ดังที่

นายสวัสดิ์ วัฒนายากร อธิบดีกรมชลประทานซึ่งได้อภิปรายโดยเริ่มต้นว่า โครงการพัฒนาลุ่มน้ำยมในพระราชดำรินั้นได้มีการพัฒนามานานแล้ว และได้กล่าวในตอนหนึ่งว่า:

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบดีว่าหากไม่มีน้ำต้นทุนแล้ว ฝ่ายที่สร้างไว้ก็จะได้รับผลน้อย ทรงมีพระราชดำริหลายโครงการ อาทิ การผันน้ำจากลุ่มน้ำปิงเข้ามาช่วย การผันน้ำผ่านคลองเข้าไปเก็บตามหนอง บึงธรรมชาติ และโครงการแม่มอกซึ่งช่วยจังหวัดสุโขทัยโดยเฉพาะนี้ น้ำเสียดายที่เริ่มก่อสร้างแล้วต้องกลับไปศึกษาสิ่งแวดล้อมใหม่ สำหรับโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นนั้น มีความจำเป็นต้องสร้างมาก” (อ้างในบันทึกการสัมมนาเรื่อง การพัฒนาลุ่มน้ำยม ในกรมชลประทาน พ.ศ.2538)

ขณะที่ที่หน้าสนามกีฬากลาง นักการเมืองคนหนึ่งได้อภิปรายว่า:

“...พี่น้องครับ มีโครงการพระราชดำริหลายโครงการด้วยกันครับ ในเขตลุ่มน้ำยม ด้วยเจตนารมย์ ด้วยความคิดที่องค์ประมุข ซึ่งเป็นสถาบันสูงสุดของชาติ คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดหาแหล่งน้ำเพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนให้พี่น้องลุ่มน้ำยมของเรา หลายโครงการใช้เงินมหาศาล แต่พี่น้องครับ สิ่งซึ่งสะท้อนต่อโครงการพระราชดำรินั้นเป็นอย่างไร ไม่ใช่หน่วยงานรัฐของเราไม่ก่อสร้าง ก่อสร้างครับพี่น้อง การก่อสร้างนั้นไม่มีแหล่งเก็บน้ำที่จะเป็นเสถียรไปยังโครงการต่างๆ ให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ ความจำเป็นเหลือเกินที่จะทำให้พระราชประสงค์ขององค์ประมุขของชาติในเรื่องของการพัฒนาแหล่งน้ำให้เป็นไปตามพระราชดำริ สำเร็จตามพระราชประสงค์ได้ก็คือการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นขึ้นมา...” (อ้างในมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย, 2537)

การโยกโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นกับพระมหากษัตริย์ยังจะเห็นได้จากการที่กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร่ได้เปลี่ยนชื่อโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นเขื่อน “กาญจนานิกะก” (ดูกรุงเทพธุรกิจ, 26 สิงหาคม 2538)

ประการที่สาม ได้มีการเปลี่ยนเหตุผลในการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นจากแต่เดิมที่อ้างว่าเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งเป็นการป้องกันน้ำท่วม การเปลี่ยนข้ออ้างนี้เกิดขึ้นหลังเกิดฝนตกหนักและต่อมาได้เกิดน้ำท่วมในลุ่มน้ำยมในกลางปี 2537 กรอ.แพร่ นับว่าเป็นกลุ่มแรกๆ ที่ช่วงชิง

สถานการณ์น้ำท่วมมาสนับสนุนเขื่อนโดยมีมติเสนอต่อรัฐบาลในเรื่องดังกล่าว ต่อมาในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2538 รัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา จากพรรคชาติไทยก็รับลูกโดยมีมติ ครม. รับทราบตามที่ กรอ.จังหวัดแพร่เสนอ

การนำเรื่องน้ำท่วมมาสร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อนมีมากขึ้นหลังเดือนสิงหาคม ปี 2538 เพราะได้เกิดอุทกภัยในลุ่มน้ำยมอย่างหนัก โดยมีการเคลื่อนไหวประสานสอดคล้องกันระหว่างราชการและกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ดังที่นายสวัสดิ์ วัฒนายากร อธิบดีกรมชลประทานแถลงว่า จำเป็นต้องสร้างโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเพื่อใช้รับน้ำทางภาคเหนือได้เพิ่ม ทั้งยังกล่าวอีกว่าหากนำมารวมกับปริมาณน้ำที่เขื่อนป่าสักจะทำให้สามารถรองรับน้ำทางภาคเหนือได้ทั้งหมด ปัญหาอุทกภัยหรือปัญหาภัยแล้งทางภาคเหนือก็จะมีอีก (กรุงเทพธุรกิจ, 26 สิงหาคม 2538) ขณะที่นายสุภูมิ ภูกันกา รองประธานสภาจังหวัดแพร่ ก็ออกมาแถลงในทำนองเดียวกันว่า กรณีน้ำท่วมติดต่อกันนี้ น่าจะถือเป็นข้อมูลที่ทำให้รัฐบาลตัดสินใจอนุมัติโครงการ ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่จะสามารถช่วยแก้ปัญหาหน้าท่วมแบบถาวร (กรุงเทพธุรกิจ, 26 สิงหาคม 2538) ส่วนหนังสือพิมพ์แพร่ ชาวก็ตีพิมพ์บทความในคอลัมน์ "ปิ่นเดี่ยวเขียวสังคมว่า "ถ้าเกิดเขื่อน แม่ยมไม่วิปโยคแน่" (แพร่ ชาว, 15 กันยายน 2538)

ในเดือนกันยายน กำนันผู้ใหญ่บ้านจำนวน 50 คน นำโดยนายสถิตย์ มุ่งทอง ก็เริ่มกดดันรัฐบาลโดยการเข้าพบนายสุวิทย์ คุณกิตติ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และนายมนตรี พงษ์พานิช รองนายกฯ จากพรรคกิจสังคม และนายมนตรีก็ตอบสนองโดยกล่าวว่าจะเร่งรัดให้สร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นอ้างว่าเพราะลุ่มน้ำยมยังไม่มีเขื่อน (แพร่ ชาว, 20 กันยายน 2538)

การสร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อนโดยอ้างผลประโยชน์ด้านการป้องกันน้ำท่วมดังกล่าวกล่าวได้ว่าขัดแย้งกับรายงานของ FAO (1991) ที่ระบุว่าโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นสามารถบรรเทา น้ำท่วมในเขตที่ลุ่มน้ำท่วมถึง (Flood-plain) ริมฝั่งแม่น้ำยมได้เขื่อนตั้งแต่สบงาวถึงเด่นชัยเท่านั้น โดย FAO ระบุว่า:

"พื้นที่อื่นๆ ที่อยู่ใต้เขื่อนนั้นน้ำท่วมเกิดจากแม่น้ำสายย่อยอื่นๆ นอกเหนือจากแม่น้ำยม เช่น บริเวณต่ำกว่าสุโขทัยซึ่งใกล้แม่น้ำน่านจะได้รับผลกระทบจากแม่น้ำน่าน ดังนั้นจึงประเมินผลได้ของการป้องกันน้ำท่วมจากเขื่อนแก่งเสือเต้นในบริเวณเหล่านี้ได้ยากมาก" (FAO, 1991)

การนำเอาเรื่องน้ำท่วมมาสร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อน ยังปรากฏในกรณีเขื่อนอื่นๆ ที่กำลังถูกผลักดันในขณะนั้น ดังเช่น เขื่อนท่าแซะ-รับร่อ ทางภาคใต้ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเหตุผลการสร้างเขื่อนว่ามีลักษณะลื่นไหล

ประการที่สี่ กระบวนการพิจารณาโครงการไม่ได้เป็นไปตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ในกฎหมายสิ่งแวดล้อม ก่อนหน้านี้เราได้เห็นแล้วว่า กรมชลประทานได้พยายามผลักดันโครงการโดยลัดขั้นตอนตามกฎหมายสิ่งแวดล้อมมาแล้ว ด้วยการเสนอรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมเข้าเลขาธิการ กรม. โดยไม่ผ่าน สผ. แต่เลขาธิการ กรม. ส่งเรื่องกลับมายัง สผ. ทำให้กรมชลประทานร่วมกับกลุ่มต่างๆ ผลักดันโดยใช้กลยุทธ์ในประการแรก แต่ก็ไม่สำเร็จ ต่อมากรมชลประทานก็ดำเนินการตามขั้นตอนอีกครั้งโดยในเดือนพฤษภาคม 2538 กรมชลประทานส่งคำชี้แจง 36 ประเด็นมายัง สผ. แต่ สผ. ก็ยังมีมติไม่พิจารณารายงานโดยให้ความเห็นว่า ข้อมูลที่กรมชลประทานเสนอมายังไม่มีการดำเนินการตามมติของคณะกรรมการผู้ชำนาญการ สผ. ระบุว่า ข้อมูลที่จะเสนอนั้นต้องเป็นรายงานที่จัดทำโดยที่ปรึกษาและการชี้แจงของกรมชลประทานขัดแย้งกัน จึงควรให้บริษัทที่ปรึกษาประมวลข้อมูลและยืนยันว่าเป็นข้อมูลพื้นฐานเดียวกัน สผ. ยังระบุว่า คำชี้แจงเกี่ยวกับผลกระทบหลักยังไม่ตรงประเด็นตามความเห็นของคณะกรรมการผู้ชำนาญการ โดยเฉพาะข้อชี้แจงที่กรมชลประทานยืนยันมานั้นยังไม่ได้มีการศึกษาประเด็นผลกระทบที่สำคัญคือ ด้านธรณีวิทยา นิเวศวิทยาด้านป่าไม้และสัตว์ป่า และผู้ได้รับผลกระทบทั้งชาวบ้านที่จะถูกอพยพและผู้ที่ยังพึ่งพิงประโยชน์จากการหาเลี้ยงชีพจากป่า สผ. จึงได้แจ้งให้กรมชลประทานทราบเพื่อปรับปรุงให้ถูกต้อง

ท่ามกลางสถานการณ์ที่กรมชลประทานไม่สามารถผลักดันเขื่อนเข้าสู่การพิจารณาของกรม. ได้ เนื่องจากติดขั้นตอนกฎหมายสิ่งแวดล้อม แต่ต่อมากกรมชลประทานก็ได้รับการสนับสนุนจากนายยิ่งพันธ์ มนะสิการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมและเลขาธิการพรรคประชากรไทย โดยในวันที่ 29 กันยายน 2538 นายยิ่งพันธ์ได้อาศัยสถานการณ์ที่เกิดน้ำท่วมในลุ่มน้ำยมนำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่ยังไม่ผ่านการพิจารณาของ สผ. เสนอต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติที่มีนายสมิคร สุนทรเวช รองนายกรัฐมนตรีจากพรรคประชากรไทยเป็นประธาน แม้จะมีการประท้วงจากหลายฝ่าย แต่เพราะมีการประท้วงมาก คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติจึงมีมติแต่งตั้งคณะอนุกรรมการเพื่อศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโดยให้นายยิ่งพันธ์เป็นประธาน ขณะที่อนุกรรมการส่วนใหญ่มาจากหน่วยงานราชการ แม้จะมีผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน แต่ 2 ใน 3 คนก็เกี่ยวข้องกับบริษัทที่ปรึกษาสิ่งแวดล้อม (ดูคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2538ข)

หลังจากนั้นคณะอนุกรรมฯ ชุดนี้ก็มีมติให้จัดทำรายงานผลกระทบ 4 ประเด็นด้วยกันคือ การศึกษาด้านธรณีวิทยา ภายใต้การดูแลของกรมทรัพยากรธรณี ซึ่งว่าจ้างบริษัท Woodward-Clye เป็นผู้ศึกษา ด้านนิเวศวิทยาป่าไม้และสัตว์ป่า ให้ สผ.ควบคุมดูแล โดยว่าจ้างให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยศึกษา ด้านการอพยพโยกย้ายการตั้งถิ่นฐานใหม่ของราษฎร ให้จังหวัดแพร่ดูแลโดยว่าจ้างนักวิชาการคนหนึ่งจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ศึกษา ด้านสาธารณสุขมอบหมายให้คณะเวชศาสตร์เขตร้อน มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นผู้ศึกษา

การผลักดันของนายยิ่งพันธ์นี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า นักการเมืองที่มีอำนาจในการตัดสินใจ ไม่ได้ตระหนักถึงกระบวนการพิจารณาโครงการตามที่กฎหมายสิ่งแวดล้อมบัญญัติไว้ ซึ่งปัญหานี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นมากขึ้น

2.2.2 สะเอียบ: อำนาจ อิทธิพล และการดูเลี่ยอำนาจ

ในส่วนของชาวบ้านนั้น กล่าวได้ว่า หลังกลางปี พ.ศ.2537 ชาวสะเอียบต้องเผชิญกับการใช้ "อำนาจ" ของราชการ และ "อิทธิพล" ของกลุ่มอำนาจท้องถิ่น กล่าวคือ

ประการแรก ทางราชการได้เปลี่ยนเวทีการต่อสู้ให้เป็นเวทีที่ชาวบ้านไม่สามารถที่จะตอบโต้ได้โดยการใช้กฎหมายเข้าจัดการ ดังการดำเนินคดีกับชาวบ้านจำนวน 5 คน ตามแรงกดดันของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นภายหลังการปะทะกับเจ้าหน้าที่บริษัทที่ปรึกษาของธนาคารโลกเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2537

ประการที่สอง ราชการได้ปิดล้อมการพัฒนาสะเอียบจากแต่เดิมที่มีแค่การปิดล้อมข้อมูลข่าวสาร ด้วยการยุติการสนับสนุนพัฒนาหมู่บ้าน แกนนำชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวกับผู้เขียนว่า ในช่วงนี้ สาธารณสุขจังหวัดได้ตั้งงบประมาณในการก่อสร้างสถานีนอนามัยขนาดใหญ่ (สอ.) และนำไปจัดลงให้พื้นที่อื่นโดยให้เหตุผลว่าเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ขณะที่จังหวัดแพร่ได้ตั้งงบประมาณการก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ (105) ตามโครงการขยายโอกาสการศึกษา แม้อต่อมาชาวบ้านได้เรียกร้อง แต่ก็มีการจัดสรรให้ก่อสร้างอาคารเรียนขนาดกลาง (102) ซึ่งไม่สามารถรองรับนักเรียนได้เพียงพอ นอกจากนั้นยังได้ตั้งงบประมาณการก่อสร้างสะพานข้ามไปโรงเรียนป่าเลาดด้วย

ประการที่สาม การใช้วิธีการคุกคามเด็กๆ จากการใช้ผู้เขียนได้สนทนากับเด็กหลายคนในสะเอียบที่ไปเรียนหนังสือในแพร่ เด็กๆ ระบุว่า โรงเรียนชื่อดังแห่งหนึ่งในแพร่ได้ออกแบบสอบถาม

ว่าเห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนหรือไม่ ถ้าหากตอบว่าไม่เห็นด้วยก็ถูกประณาม หรือการที่สถานศึกษาบางแห่งประณามชาวสะเอียบหน้าเสาธง เป็นต้น

สถานการณ์ที่ชาวบ้านเผชิญนี้ กล่าวได้ว่า ทำให้การต่อสู้ของชาวบ้านได้กลายมาเป็นการต่อสู้เพื่อปกป้องศักดิ์ศรีของตน ดังสะท้อนให้เห็นจากคำกล่าวของชาวบ้านคนหนึ่งที่ได้เปรียบการจัดประชาพิจารณ์และชุมนุมเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2537 ว่าเป็นการ “เอาปืนใหญ่มายิงแมลงวัน” (รายการถ่ายทอดสดการสัมมนาการพัฒนาลุ่มน้ำยม ชอง 9 อสมท., 1 สิงหาคม 2537) ซึ่งสะท้อนให้เห็นความคับข้องใจของชาวบ้านที่ต้องเผชิญกับการใช้ “อำนาจ” และ “อิทธิพล” จากฝ่ายสนับสนุนเขื่อน

อาจกล่าวได้ว่า หากเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในพื้นที่ชนบทอื่น ชุมชนนั้นก็อาจไม่อาจสามารถต้านทานพลังของอำนาจและอิทธิพลเช่นนี้ได้ แต่ชาวสะเอียบกลับต่อสู้อย่างเหนียวแน่นสามัคคี อีกทั้งได้ปรับกลยุทธ์การต่อสู้ จนสามารถยืนหยัดอยู่ได้ การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในช่วงนี้ สามารถแบ่งออกเป็น 3 แนวทางด้วยกันคือ

แนวทางแรก ชาวบ้านได้อาศัยกลุ่มอำนาจท้องถิ่นเข้าต่อรองกับอำนาจรัฐ ดังจะเห็นได้จากการตัดสินใจการชดเชยวงเจ้าหน้าที่บริษัทที่ปรึกษาของธนาคารโลกจนทำให้รถยนต์ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดเสียหาย ที่คดีดังกล่าวจบลงอย่างรวดเร็ว จากการที่ผู้เขียนสนทนากับแกนนำชาวบ้านหลายคน พบว่า การตัดสินใจนี้ ชาวบ้านได้รับการช่วยเหลือจาก “พ่อเลี้ยง” คนหนึ่งในแพร์ที่เป็นที่เคารพของชาวบ้าน ในการเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่ของจังหวัด ทำให้เกิดข้อตกลงว่า ชาวบ้านจะยินยอมส่งชาวบ้าน 5 คนให้ดำเนินคดี และแกนนำชาวสะเอียบและพ่อเลี้ยงช่วยออกเงินค่าซ่อมรถให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร์ แต่ทางการต้องพิจารณาคดีให้เสร็จภายในวันเดียวและห้ามล้อมวลชนในแพร์ทำข่าว เพื่อเป็นการปิดคดี ทำให้เรื่องคดีจบลงอย่างรวดเร็ว

การตกลงเรื่องคดีนี้ สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านได้เลือกใช้ระบบอุปถัมภ์หรือ “อิทธิพล” มาคานกับ “อำนาจ” ที่ผนึกกับ “อิทธิพล” ของรัฐและกลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่สนับสนุนเขื่อน อีกทั้งยังชี้ให้เห็นว่ากลุ่มอำนาจท้องถิ่นมิได้มีเพียงกลุ่มสนับสนุนเขื่อน แต่ยังมีบางคนที่ช่วยปกป้องชาวบ้าน การปกป้องชาวบ้านนี้ ยังทำให้รัฐและกลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่สนับสนุนเขื่อนไม่สามารถใช้ความรุนแรงเข้าจัดการกับชาวสะเอียบได้ ซึ่งแตกต่างกับพื้นที่อื่นที่ยังคงมีการใช้อำนาจเถื่อนเข้าจัดการกับชาวบ้านที่คัดค้านเขื่อน ดังกรณีชาวบ้านคนหนึ่งที่คัดค้านเขื่อนโป่งขุนเพชรถูกวิสามัญด้วยข้อหาฆ่าเสพติด ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงใกล้เคียงกัน

แนวทางที่สอง ชาวบ้านได้ใช้วิธีเข้าหากลุ่มอำนาจท้องถิ่นและข้าราชการในท้องถิ่นอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งเป็นวิธีการของระบบ “พ่อเลี้ยง” ที่มีอะไรก็พูดกันตรงไปตรงมา จากการที่ผู้เขียน

สนทนากับแกนนำชาวบ้านคนหนึ่งพบว่า ชาวบ้านได้ใช้วิธีการเข้าถึงตัวผู้สนับสนุนเขื่อน เช่น เข้าพบผู้ว่าฯ เพื่อขอให้วางตัวเป็นกลาง หรือใช้วิธีการเดียวกันนี้กับนักการเมืองในแพรวบางคนที่มักนำเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้นขึ้นหาเสียง ในบางครั้งใช้ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติระหว่างชาวสะเตียบบางคนกับพ่อเลี้ยงเพื่ออธิบายให้เข้าใจข้อเท็จจริงและขอความเป็นธรรมอย่างตรงไปตรงมา

แนวทางที่สาม ชาวบ้านได้เคลื่อนไหวขยายแนวร่วมโดยการร่วมมือกับองค์กรชาวบ้านอื่นๆ สร้างเครือข่ายชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนจนกระทั่งสามารถตั้ง "เครือข่ายชาวบ้านที่เดือดร้อนจากการสร้างเขื่อนทั่วประเทศ" ที่ต่อมาได้พัฒนาเป็น "สมัชชาคนจน" ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4

สำหรับที่เชียงใหม่ สถานการณ์ในบางหมู่บ้านเช่น บ้านทุ่งมอก ก็ไม่แตกต่างจากสะเตียบจากการที่ผู้เขียนสนทนากับชาวบ้านทุ่งมอก ชาวบ้านเล่าว่า โยธาธิการจังหวัดพะเยาได้ระงับการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำมระหว่างบ้านทุ่งมอกกับแม่ยมฝั่งตะวันตกแม้ว่าจะได้รับการจัดสรรงบประมาณแล้วก็ตาม ทำให้ชาวบ้านนำเหตุผลนี้มาชี้ให้เห็นว่าเขื่อนแก่งเสือเต้นจะทำให้น้ำท่วมเชียงใหม่ด้วย จึงได้มีการดำเนินโครงการต่อในอีกหลายปีต่อมา

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวที่เชียงใหม่ก็ยังคงเป็นการเคลื่อนไหวแบบเก่า เพราะยังคงมุ่งไปที่การเข้าพบข้าราชการในอำเภอ การมอบให้นักการเมืองหญิงคนหนึ่งประสานกับรัฐบาล และข้อเรียกร้องของชาวบ้านก็นำไปเป็นหลักประกันค่าชดเชย และการอพยพตั้งถิ่นฐานใหม่ (ดูหนังสือชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านอำเภอเชียงใหม่ ที่ พิเศษ/2537 ลงวันที่ 28 สิงหาคม 2537)

2.2.3 สังคมประชา: พลังในการคานอำนาจและอิทธิพล

ท่ามกลางสถานการณ์ที่ชาวบ้านเผชิญกับแรงกดดันจากฝ่ายสนับสนุนเขื่อนนี้ องค์กรพัฒนาเอกชน นักศึกษา นักวิชาการ และสื่อมวลชน นับว่าเป็นกลุ่มพลังที่มีส่วนสำคัญในการคานกับฝ่ายสนับสนุนเขื่อน โดยการเข้าเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง โดยใช้กลยุทธ์ต่างๆ ที่เน้นการเคลื่อนไหวทางการเมืองตอบโต้วิจารณ์การผลักดันเขื่อน การรณรงค์เรื่องข้อมูล และการประสานงานนำนักข่าวลงพื้นที่

ที่น่าสนใจคือ ในช่วงนี้ สื่อได้เข้ามามีบทบาทมาก โดยที่สื่อไม่เพียงแต่ให้ความสำคัญกับการเสนอข่าวเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้นเท่านั้น แต่ยังเปิดพื้นที่ให้นักวิชาการบอกกล่าวต่อสังคม จึงปรากฏว่าพื้นที่สื่อได้เปิดกว้างในการวิพากษ์การกระทำที่ไม่ชอบมาพากล ดังเช่น ในช่วงที่ฝ่ายสนับสนุนเขื่อนอ้าง "การไต่สวนสาธารณะ" เพื่อสร้างความชอบธรรมในการผลักดันเขื่อน ได้มีนักวิชาการ

เขียนบทความตอบโต้ อย่างรุนแรง เช่น สมชาย ปรีชาศิลปกุล เขียนบทความเรื่อง "ชวนเชื้อสาธารณะ" (ผู้จัดการรายวัน, 26 กรกฎาคม 2537) หรือ เกษียร เตชะพีระ เขียนบทความเรื่อง "การไต่สวนสาธารณะแบบอันทพาล" ซึ่งสรุปได้ว่า เป็นการบิดเบือนการไต่สวนสาธารณะ (ไทยไฟแนนเชียล, 5 สิงหาคม 2537)

นอกจากนั้น ตัวสื่อบางส่วนก็ได้แสดงจุดยืนที่ดูเหมือนว่าไม่เห็นด้วยกับวิธีการของฝ่ายสนับสนุนเชื่อน ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการพาดหัวข่าวและตีพิมพ์บทความในเชิงเสียดสีการไต่สวนสาธารณะเมื่อวันที่ 1 สิงหาคมว่า "ไต่สวนสาธารณะแก่งเสือเต้น ใจของสงฆ์" (กรุงเทพธุรกิจ, 2 สิงหาคม 2537) "กรรมวิธีการปลุกมือบ นำหนูนแก่งเสือเต้น เปิดไต่สวนกำมะลอ" (สยามโพสต์, 2 สิงหาคม 2537) หรือ "จับเสือมาไต่สวน หนังสือขายกลางแปลงที่รัฐผูกขาดการเป็นพระเอกตลอดกาล" (ผู้จัดการรายวัน 30-31 กรกฎาคม 2537) หรือในกรณีที่มีการนำเอาเรื่องน้ำท่วมมาสร้างความชอบธรรมในการผลักดันเชื่อน หนังสือพิมพ์บางฉบับก็มองว่าเป็นการฉวยโอกาสดังที่โปรยหัวข่าวที่มีนัยที่เป็นลบ เช่น การใช้คำว่า "ปลุกผีแก่งเสือเต้นแก่น้ำท่วม" (กรุงเทพธุรกิจ, 15 สิงหาคม 2538) หรือ "กรอ.แพร์ได้ที่ดันแก่งเสือเต้น" (กรุงเทพธุรกิจ, 26 สิงหาคม 2538)

บทบาทของสื่อที่เพิ่มมากขึ้นนี้ เป็นเพราะว่า ประการแรก หลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 ได้มีสื่อใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมายและเติบโตอย่างรวดเร็วอันเนื่องมาจากเศรษฐกิจฟองสบู่ประการต่อมา ได้มีการรณรงค์ให้มีการปฏิรูปสื่อจนกระทั่งเกิดสื่อเสรีขึ้น ดังกรณี ไอทีทีวี เป็นต้น ประการที่สาม ผู้ที่เข้าทำงานสื่อจำนวนมากเป็นอดีตนักกิจกรรมในร่วมมหาวิทยาลัย ประการที่สี่ สื่อได้ให้ความสำคัญกับข่าวสิ่งแวดล้อมมากขึ้น อันเนื่องมาจากอิทธิพลของกระแสสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับชาติและสากล ทำให้สื่อต่างๆ มักมีฝ่ายข่าวสิ่งแวดล้อม และนักข่าวสายนี้ยังได้รับการสนับสนุนให้ลงพื้นที่เจาะข่าวอย่างสะดวกเต็มที่¹⁴

อย่างไรก็ตาม ระบบการจ้างสายข่าวในห้องถิ่นให้ทำข่าวที่แพร์ ก็ทำให้เกิดปัญหาดังที่เกิดที่ปากมูลดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 เพราะบางครั้งมีการรายงานข่าวบิดเบือน ดังกรณี สถานีโทรทัศน์แห่งหนึ่งได้รายงานข่าวที่ส่งมาจากผู้สื่อข่าวในแพร์ใส่ร้ายป้ายสีชาวสะเดียบ แต่ก็ถูกชาวบ้านตอบโต้ด้วยการเข้ายื่นหนังสือต่อบรรณาธิการข่าวของดังกล่าวให้มีการตรวจสอบจริยธรรมนักข่าวคนดังกล่าว และชาวบ้านก็ไม่ให้ความร่วมมือกับนักข่าวคนดังกล่าวอีกด้วย

¹⁴ ในช่วงนี้ ผู้เขียนเองเคยร่วมเดินทางพาผู้สื่อข่าวสิ่งแวดล้อมลงพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนต่างๆ หลายครั้ง แต่หลังจากฟองเศรษฐกิจฟองสบู่แตก ได้ปรากฏว่า ต้นสังกัดได้ลดการสนับสนุนการลงพื้นที่ มีการเลิกจ้างนักข่าว และนักข่าวกลุ่มแรกๆ ที่ถูกเลิกจ้างก็คือ นักข่าวสายสิ่งแวดล้อม

กล่าวสำหรับประเด็นที่กลุ่มต่างๆ ได้มีบทบาทในการเคลื่อนไหวทำให้เกิดการคานอำนาจกับฝ่ายสนับสนุนเขื่อนนี้ แน่แน่นอนว่าทำให้นักการเมืองและกลุ่มอำนาจท้องถิ่นไม่พอใจ และมักจะโจมตีหรือใส่ร้ายป้ายสี โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนที่มักตกเป็นเป้ามากที่สุด ดังที่นายสงสุขซึ่งถูกวิพากษ์วิจารณ์ในกรณีการไต่สวนสาธารณะถึงกับโจมตีองค์กรพัฒนาเอกชนว่า ได้รับการอุดหนุนจากต่างประเทศและโยงเข้ากับนายประสงค์ สุนสิริ ว่าทำงานให้กับต่างชาติ และโยงองค์กรพัฒนาเอกชนว่าเกี่ยวข้องกับ CIA (ผู้จัดการรายวัน, 10 สิงหาคม 2537)

การกล่าวหาของนายสงสุขนี้ สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติของนักการเมืองได้เป็นอย่างดีว่ามองกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยว่าเป็นตัวการ "ทำลายความมั่นคงของชาติ" ไม่ต่างกับยุคสงครามเย็น

กลยุทธ์ที่สำคัญอีกประการที่ฝ่ายสนับสนุนเขื่อนนำมาใช้เพื่อทำลายความชอบธรรมและคุกคามพันธมิตรชาวบ้านก็คือ การนำเอาพิธีกรรมที่แฝงความรุนแรงมาใช้ ดังเช่น การเผาหุ่น นักวิชาการและนักศึกษาที่คัดค้านนายยิ่งพันธ์ที่นำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมเสนอต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติโดยไม่ผ่าน สผ.ตามขั้นตอนที่กฎหมายสิ่งแวดล้อมกำหนด

เหตุการณ์การเผาหุ่นครั้งนี้ หนังสือพิมพ์แพรวข่าวถึงกับพาดหัวข่าวว่า "สาปแช่งคนค่านจง ฉิบหาย ศึกแก่งเสือเต้นระเบิด..." (แพรวข่าว, 30 กันยายน 2538) ขณะเดียวกันกลุ่มนายพันณรงค์ พอจิต ประธานชมรม และนายสาโรจน์ ศุภศิริ สจ.เขตอำเภอเมืองจังหวัดแพร่ ก็ออกมาเคลื่อนไหวปลุกพลังมวลชน (แพรวข่าว, 30 กันยายน 2538) ต่อมาในวันที่ 2 ตุลาคม ก็ได้มีการชุมนุมและทำพิธีเผาพริก เผาเกลือ เผาหุ่น และสาปแช่ง ทพ.อุทัยวรรณ กาญจนกามล อาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ นส.ภักดีกุล รัตนา ประธานนักศึกษาบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีพระเถระรูปหนึ่งในจังหวัดแพร่เป็นผู้นำในการทำพิธี

วิธีการเผาหุ่นเพื่อทำลายความชอบธรรมและคุกคามนี้ ได้ปรากฏว่าถูกกลุ่มอำนาจท้องถิ่นนำมาใช้ในพื้นที่อื่นๆ ด้วย เช่น กรณีโครงการเขื่อนโป่งขุนเพชร เป็นต้น

2.3 ช่วงที่สาม: สงครามแย่งชิงพื้นที่และการทำให้พื้นที่มีความศักดิ์สิทธิ์

ในปลายปี พ.ศ.2538 เป็นต้นมา เป็นช่วงที่กลุ่มสนับสนุนเขื่อนได้เคลื่อนไหวผลักดันจนทำให้มีการอนุมัติโครงการ แต่ก็มีกรช่วงชิงกันเองทำให้เกิดความแตกแยกขึ้น ขณะที่ชาวบ้านยื่นหยัดต่อสู้ด้วยการทำให้พื้นที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และยังได้รับการสนับสนุนจากพันธมิตรที่หลากหลาย จึงทำให้รัฐบาลไม่สามารถสร้างเขื่อนได้ กลยุทธ์การต่อสู้ของกลุ่มต่างๆ ในช่วงนี้มีดังนี้

2.3.1 การชวงชิงพื้นที่และการจวยโอกาสทางการเมือง

ในช่วงนี้ การปลุกกระแสในแพร่ให้สนับสนุนเขื่อนยังได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีการใช้กลยุทธ์ที่สำคัญก็คือ การโยงเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้นกับการพัฒนาจังหวัด ดังที่ปรากฏว่านายสุขุม ได้วิงวอนทุกฝ่ายที่สามารถกระจายข่าวหรือเผยแพร่ความรู้สึกประชาชนให้ความร่วมมือในการให้ข่าวเกี่ยวกับผลดีของเขื่อนและผลเกี่ยวโยง เช่น การวางแผนการพัฒนาจังหวัด การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดและภาคเหนือ รวมทั้งผลเกี่ยวเนื่องทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการจัดสร้างนิคมอุตสาหกรรมและมหาวิทยาลัย (แพร่ข่าว, 10 พฤศจิกายน 2538)

อย่างไรก็ตาม พลังในการสนับสนุนเขื่อนในแพร่กลับลดลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากได้เกิดแผ่นดินไหวเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2538 มีขนาด 5.1 ตามมาตราริกเตอร์ โดยมีศูนย์กลางที่ อ.สอง ทำให้เกิดความหวาดกลัวถึงความไม่ปลอดภัยหากมีการสร้างเขื่อน การเกิดแผ่นดินไหวครั้งนี้ยังทำให้เหตุผลของฝ่ายคัดค้านเขื่อนมีความน่าเชื่อถือเพราะประเด็นนี้ฝ่ายคัดค้านได้นำมาถ่วงคัมมานแล้ว แต่ไม่เคยถูกพิจารณา

ที่สำคัญอีกประการก็คือ ฝ่ายคัดค้านเขื่อนประสบความสำเร็จในการทำให้สังคมเห็นถึงไม่ชอบธรรมของเขื่อน เช่น การไม่เคารพสิทธิของชาวบ้าน กระบวนการผลักดันเขื่อนที่ไม่เป็นไปตามกฎหมาย และผลกระทบของเขื่อนต่อระบบนิเวศบริเวณโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น โดยเฉพาะเรื่องของป่าสักและนกยูงที่ทำให้สังคมเกิดความหวงแหนป่าแม่ยมในฐานะที่เป็นสมบัติสาธารณะ

เพื่อความชอบธรรมของเขื่อนกลับมา การเคลื่อนไหวของฝ่ายสนับสนุนเขื่อนในช่วงนี้จึงได้นำกลยุทธ์ "การชวงชิงพื้นที่" โดยการสร้างข้อมูลเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อน ดังเห็นได้ชัดเจนจากนายทรงวุฒิจามมีศรี ได้กำหนดแผนนับต้นไม้ทุกต้นในบริเวณที่จะสร้างเขื่อนให้แล้วเสร็จภายในสิ้นปี (แพร่ข่าว, 25 พฤศจิกายน 2538) ในวันที่ 12 ธันวาคม นายทรงวุฒิจึงตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจของจังหวัดแพร่เพื่อสำรวจข้อมูลด้านทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า และได้เข้าสำรวจพื้นที่ในวันถัดมา

การสำรวจนี้เห็นได้ว่า เป็นการเข้าช้อนกับการทำงานของคณะอนุกรรมการฯ ที่ตั้งขึ้นโดยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เพราะคณะอนุกรรมฯ ได้มอบหมายให้ สผ.ดูแลการศึกษาในประเด็นนี้อยู่แล้ว ขณะที่ชาวสะเยียบก็มองเห็นว่าไม่ชอบมาพากล ทำให้ชาวบ้าน 1,200 คนชุมนุมปิดกั้นไม่ให้คณะกรรมการเฉพาะกิจของจังหวัดเข้าพื้นที่โดยให้เหตุผลว่า คณะกรรมการดังกล่าวไม่มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะและมีพฤติกรรมน่าสงสัย ขณะที่นายยิ่งพันธ์ออกมาปกป้องคณะ

กรรมการเฉพาะกิจของจังหวัดว่า ไม่ได้ศึกษาด้านนิเวศเพียงแต่ต้องการนับต้นไม้เพื่อป้องกันกรร
ลักลอบตัดไม้เท่านั้น (กรุงเทพฯธุรกิจ, 16 ธันวาคม 2538; ผู้จัดการรายวัน, 14 ธันวาคม 2538)

แม้ว่าการสำรวจนี้ไม่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน แต่ก็ปรากฏว่า จังหวัดได้เสนอรายงาน
ผลการสำรวจที่ไม่มีการเปิดเผยไปยังรัฐบาลบริหาร และรัฐบาลบริหารก็รับลูกโดยมีมติ ครม.รับ
ทราบตามที่จังหวัดเสนอเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2539 (ไทยรัฐ, 28 กุมภาพันธ์ 2539 ใน พงษ์ศักดิ์
คชสวัสดิ์ 2540)

เป็นที่น่าสังเกตว่า รัฐบาลบริหารมีความกระตือรือร้นที่จะสร้างเขื่อนแห่งนี้มาก เพราะใน
วันดังกล่าว รัฐบาลบริหารยังรับลูกจาก กรอ.แพร์ที่มีมติและเสนอให้เขื่อนแก่งเสือเต้นเพื่อป้องกัน
น้ำท่วมด้วยดังที่ได้กล่าวไปแล้ว แต่รัฐบาลบริหารก็ไม่สามารถเดินหน้าโครงการได้เพราะ
ชาวสะเลียบได้ร่วมกับสมัชชาคนจนชุมนุมที่หน้าทำเนียบในต้นปี 2539 ซึ่งเป็นการชุมนุมใหญ่
ครั้งแรกของสมัชชาคนจน เรียกร้องให้ทบทวนโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น

การชุมนุมของสมัชชาคนจนครั้งนี้ กล่าวได้ว่า ได้รับความสนใจและสนับสนุนจากสื่อและ
สังคมเป็นอย่างมาก เพราะสื่อและชนชั้นกลางไม่ชอบรัฐบาลมากนัก จึงทำให้สมัชชาคนจน
สามารถกดดันให้เกิดการเจรจากับรัฐบาล และรัฐบาลบริหารต้องมีมติ ครม. 22 เมษายน 2539
เห็นชอบให้ชะลอการดำเนินการก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นและให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องศึกษา
ความจำเป็น ผลดี ผลเสีย ในด้านต่างๆ ของการสร้างเขื่อนก่อน การต่อสู้ครั้งนี้นับได้ว่าเป็นครั้งแรก
ที่ชาวบ้านสามารถต่อร้องให้รัฐบาลรับฟังเสียงของชาวบ้าน

กระนั้นก็ตาม ความพยายามของฝ่ายสนับสนุนเขื่อนที่จะเดินหน้าโครงการก็ยังดำเนิน
ต่อไป แต่ได้หันมาใช้รายงานการศึกษาด้านธรณีวิทยาและแผ่นดินไหวมาขยายผลเพื่อช่วงชิงพื้นที่
สร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อนแก่งเสือเต้นอีกครั้ง โดยในวันที่ 12 กันยายน 2539 กรมทรัพยากร
ธรณีและคณะบริษัทที่ปรึกษาที่จัดทำรายงานด้านธรณีวิทยาและแผ่นดินไหวได้แถลงผลการศึกษา
ที่โรงแรมนครแพร์ทาวเวอร์ และหนังสือพิมพ์แพร์ข่าวก็นำมารายงานข่าวว่า "ผลศึกษารอยโลก
แตกไม่กระทบแก่งเสือเต้น" โดยระบุว่า รอยเลื่อนที่ตายแล้วเท่าที่มีอยู่บ้างก็ห่างจากจุดที่จะสร้าง
เขื่อนประมาณ 20-30 กิโลเมตร และสรุปว่า ผลการศึกษานี้จะนำไปสู่การตัดสินใจสร้างเขื่อนได้
แล้ว (15 กันยายน 2539)

รายงานข่าวของหนังสือพิมพ์แพร์ข่าวดังกล่าว กล่าวได้ว่า ไม่ตรงกับการแถลงผลการ
ศึกษาเรื่องเดียวกันที่จัดขึ้นในวันที่ 6 พฤศจิกายน 2539 ที่กรุงเทพฯ เพราะเอกสารประกอบการ
แถลงข่าวระบุว่า บริเวณขอบอ่างเก็บน้ำฝั่งตะวันออกห่างจากที่ตั้งเขื่อน 5.2 กิโลเมตร มีโอกาสเกิด
การถล่มของมวลของดินและหินขนาด 20 ล้านลูกบาศก์เมตรได้ถ้าหากเกิดแผ่นดินไหวบริเวณใกล้

เคียงมีความรุนแรงขนาด 6 ตามมาตราริกเตอร์ ขณะที่หัวข้อแผ่นดินไหวระบุว่า ห่างจากที่ตั้งเขื่อนออกไป 31 กิโลเมตรทางทิศตะวันตกมีรอยเลื่อนขนาดใหญ่ที่สำคัญที่ก่อให้เกิดแผ่นดินไหวมีความรุนแรงขนาด 7 ตามมาตราริกเตอร์ ซึ่งจะทำให้เกิดคลื่นในอ่างเก็บน้ำที่บริเวณตัวเขื่อนมีความสูง 28 เมตรจากระดับเก็บกักปกติ (กรมทรัพยากรธรณี, 2539ก)

ขณะที่เรื่องแผ่นดินไหวกับเขื่อนแก่งเสือเต้นถูกนำมาใช้ช่วงชิงพื้นที่ ชาวสะเดียบก็ได้ต่อสู้โดยการรื้อฟื้นตำนานพระธาตุซอแฮมาโยงกับเขื่อนแก่งเสือเต้นและแผ่นดินไหว ในตำนานที่ชาวบ้านนำมาพูดถึงนั้น มีประโยคหนึ่งที่กล่าวว่า “น้ำจะท่วมปากพญานาควัดพระธาตุซอแฮ เมืองแพร่จะจมอยู่ใต้น้ำ” ซึ่งชาวบ้านหลายคนได้อธิบายความหมายนี้กับผู้เขียนว่าหากมีการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น เขื่อนแห่งนี้ก็จะพังจนทำให้น้ำท่วมสูงถึงปากพญานาควัดพระธาตุซอแฮดังตำนาน

หากพิจารณาในส่วนของฝ่ายสนับสนุนเขื่อน การช่วงชิงพื้นที่นี้ยังเท่ากับเป็นการปูทางไปสู่การเดินหน้าโครงการ เมื่อรัฐบาลบรรหารต้องลาออกเนื่องจากถูกอภิปรายไม่ไว้วางใจจากพรรคฝ่ายค้าน และรัฐบาลบรรหารก็ได้อาศัยช่วงที่เป็นรัฐบาลรักษาการมีมติ ครม. 19 พฤศจิกายน 2539 ให้กรมชลประทานออกแบบและก่อสร้างโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น และให้กรมชลประทานประสานงานกับสำนักงบประมาณในการจัดงบประมาณ (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2539)

การอนุมัติครั้งนี้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ซึ่งมีนายสุวิทย์ คุณกิตติ จากพรรคกิจสังคมเป็นรัฐมนตรีว่าการฯ อ้างว่าเพื่อให้แผนการดำเนินงานโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นไม่ล่าช้า และยังอ้างอีกว่า ในส่วนการพิจารณาเรื่องผลกระทบสิ่งแวดล้อมก็ให้ดำเนินการตามกฎหมายต่อไป (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2539)

หลังจาก ครม. มีมติดังกล่าว กลุ่มในแพร่ก็ออกมาสนับสนุนรัฐบาลทันที ร.ต.ประหยัด สารจินดาพงศ์ หรือ “หนานมา” นักจัดรายการข่าววิทยุ ถึงกับเสนอข่าวว่าเป็นเรื่องที่ชาวแพร่ดีใจและขอยกย่องการตัดสินใจของรัฐบาลบรรหาร ส่วนนายมาส ชัดแก้ว และนายเสรี ชมภูมิ่ง ก็ออกมาแถลงว่า ป่าสักทองที่มีการอ้างถึงกันว่ามีอยู่จำนวนมากนั้น ขณะนี้ได้หมดเกลี้ยงแล้ว (แพร่ข่าว, 25 พฤศจิกายน 2539) ขณะที่หนังสือพิมพ์แพร่ข่าวตีพิมพ์ปลุกกระแสในแพร่ให้หนุนเขื่อนโดยตีพิมพ์ข่าวว่า “ปลุกมือบด้ามติ ครม. เสือเต้นมารมฉญ ถ้าพลังหนุนเฉย วิดแน่” อีกทั้งยังโจมตีผู้คัดค้านว่า อาศัยเงินต่างชาติ ชัดขวางการพัฒนาประเทศ มีมือบมืออาชีพที่อ้างและแอบแฝงในคราบน้ำกวิชาการผ่านวงการค้าที่รับทรัพย์ล่วงหน้า (แพร่ข่าว, 25 พฤศจิกายน 2539)

ในทางกลับกัน กลุ่มในแพร่ได้มีการเปลี่ยนยุทธวิธีที่แต่เดิมเน้นการโจมตีชาวสะเดียบมาเป็นการใช้ยุทธวิธีที่แสดงความเห็นใจชาวสะเดียบแทน ด้วยการเรียกร้องเรื่องค่าชดเชยให้

ชาวสะเอียบ โดยผู้มีบทบาทในการผลักดันเรื่องนี้มีทั้งหนังสือพิมพ์แพร่ข่าวและหัวหน้าศูนย์ข่าวจังหวัดแพร่ของหนังสือพิมพ์ยักษ์ใหญ่ฉบับหนึ่งเข้าร่วมด้วย (ดูแพร่ข่าว, 10 ธันวาคม 2539)

2.3.2 สะเอียบ: พิธีกรรมและการทำให้พื้นที่มีความศักดิ์สิทธิ์

ท่ามกลางสถานการณ์ที่นักการเมือง กลุ่มอำนาจท้องถิ่น และราชการผลักดันโครงการจนกระทั่งรัฐบาลมีมติ ครม. อนุมัติให้ออกแบบและก่อสร้าง ชาวสะเอียบก็ได้ปรับกลยุทธ์การต่อสู้โดยนำเอาคติความเชื่อเกี่ยวกับ “เมือง” มาใช้ในการตอบโต้กับข้าราชการและนักการเมืองที่มีส่วนในการผลักดันมติดังกล่าว ด้วยการทำพิธี “ชื่อเมือง”

“พิธีชื่อเมือง” นี้ ชาวบ้านจัดขึ้นที่บริเวณ “หอแดง” หรือ “ชื่อเมืองด้านทิศใต้” โดยชาวบ้านแต่งกายชุดดำไว้ทุกข์เหมือนการประกอบพิธีกรรมงานศพ มีผู้อาวุโสของทั้ง 3 หมู่บ้านทำพิธีเชิญผีต่างๆ ของชุมชนตามคติความเชื่อมาเป็นสักขีพยาน และนำหุ่นนักการเมืองและข้าราชการระดับสูงของกรมชลประทานที่ผลักดันให้มีมติ ครม. 5 คน มาเรียงแถวหน้า “หอแดง” และทำพิธีสาปแช่ง เผาพริก เผาเกลือ โดยมีหมอผีทำพิธีลงดาบ แล้วนำหุ่นขึ้นวางบนเชิงตะกอน จากนั้นชาวบ้านก็เรียงแถวนำดอกไม้จันทน์วางบนหุ่นและทำการประพรมเพลิงท่ามกลางเสียงโห่ร้องของชาวบ้าน หลังจากนั้น นายเล็ง ขวัญเย็น แกนนำชาวบ้านก็ได้ประกาศว่า หากรัฐบาลชุดใหม่เคลื่อนไหวเกี่ยวกับโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น ชาวบ้านจะตอบโต้อย่างรุนแรงทันที พร้อมทั้งประกาศห้ามเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาสำรวจข้อมูลต่างๆ โดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนจะไม่รับผิดชอบต่อความปลอดภัยเพราะถือว่าประกาศให้ทราบแล้ว และข้อสุดท้าย ถ้าหากรัฐบาลจะสร้างเขื่อนขอให้เอาระเบิดมาทิ้งให้ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านตายให้หมดพร้อมกัน (สยามโพสต์, 24 พฤศจิกายน 2539; มติชน 25 พฤศจิกายน 2539)

ชาวบ้านคนหนึ่งอธิบายกับผู้เขียนว่า การทำ “พิธีชื่อเมือง” นี้ ชาวบ้านได้เลือกบริเวณ “หอแดง” เป็นสถานที่ทำพิธีเพราะเป็น “ชื่อเมือง” ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวสะเอียบ และต้องการที่จะสื่อไปยังสังคมว่า “บ้านเมืองมีชื่อมีแป” ที่ต้องเคารพ ไม่ใช่จะใช้อำนาจตามอำเภอใจดังที่รัฐบาลกำลังทำผิดกฎหมาย (เล็ง ขวัญเย็น, สัมภาษณ์ 2539)

ผู้เขียนเห็นว่า การทำพิธี “ชื่อเมือง” นี้ สะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านได้ทำการรื้อฟื้นหรือสร้างประวัติศาสตร์ขึ้นมาใช้ในการต่อสู้ และสร้างให้พื้นที่สะเอียบมีความ “ศักดิ์สิทธิ์” ทำให้ชาวบ้านมีความชอบธรรมในการอยู่ในพื้นที่ของตนเองต่อไป ซึ่งเทียบได้กับการต่อสู้ของชาวบ้านที่ถูกอพยพจากเขื่อนภูมิพลที่ชาวบ้านสร้างพระร่วงองค์ที่สองเพื่อกู้ชุมชน

ในอีกด้านหนึ่ง เมื่อสถานการณ์สงบลง ชาวบ้านก็ได้หันมาใช้วิถีต่อสู้คัดค้านเขื่อนโดยใช้พิธี "สืบชะตาแม่น้ำยม บวชป่าสักทอง" ซึ่งพิธีนี้ ชาวบ้านได้จัดต่อเนื่องเรื่อยมาเกือบทุกปี

จากการเข้าร่วมงานดังกล่าวของผู้เขียนหลายครั้ง พบว่า การจัดพิธีแต่ละครั้ง ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ระดับสูงในอำเภอมาเป็นประธานในการทำพิธี มีการนำสื่อมวลชนและนักวิชาการองค์กรพัฒนาเอกชน นักศึกษา เข้าร่วมพิธี และเข้าดูสภาพป่าแม่ยม ชาวบ้านยังได้เชิญตัวแทนข้าราชการระดับสูงของอำเภอและจังหวัดเข้าร่วมพิธีด้วย ในบางครั้ง ยังได้เชิญศิลปินท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงมาร้อง "คำว" ที่เน้นไปที่การอนุรักษ์ป่า

การจัดงานแต่ละครั้ง ยังมีชาวบ้านไหลออกจากบ้านทุ่งมอกและแม่พร้าวเข้าร่วมด้วย ผู้ที่เป็นไทลื้อก็จะใส่ชุดไทลื้อ ขณะที่ชาวอาข่าก็เข้าร่วมพิธีโดยแต่งชุดประจำเผ่า ซึ่งชาวบ้านบอกกับผู้เขียนว่า เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชนบริเวณนี้

การจัดพิธีเช่นนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงการที่ชาวบ้านปรับใช้พิธีกรรมของท้องถิ่นเพื่อประสานความร่วมมือระหว่างฝ่ายต่างๆ รวมทั้งราชการในการอนุรักษ์ป่าและเผยแพร่ให้สังคมเห็นความอุดมสมบูรณ์ของป่าในบริเวณที่จะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ซึ่งเท่ากับเป็นการนำเอาพิธีกรรมท้องถิ่นมาใช้เพื่อให้อำนาจที่มีตามที่แตกต่างกัน หันมาสนับสนุนชาวบ้าน

2.3.3 สังคมประชา: ความหลากหลายและกลยุทธ์ในการเคลื่อนไหว

ในช่วงนี้ พลังสังคมประชาที่เป็นพลังที่สำคัญในการคานอำนาจและอิทธิพลของรัฐ นักการเมือง และกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ดังเช่นช่วงที่ผ่านมา แต่กลุ่มที่เข้าร่วมมีความหลากหลายมากขึ้นที่ทำให้เกิดวิธีการต่อสู้คัดค้านเขื่อนที่หลากหลายตามมา ซึ่งเห็นได้จากหลังจากคณะรัฐมนตรีอนุมัติให้กรมชลประทานออกแบบและก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ที่กลุ่มต่างๆ ได้ออกมาเคลื่อนไหวอย่างหนัก โดยองค์กรพัฒนาเอกชนนำโดยมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย และมูลนิธิสืบนาคะเสถียรถึงกับออกมาแถลงข่าวโจมตีรัฐบาลว่า ทำผิดกฎหมาย ถือว่าเป็นการปล้นครั้งใหญ่ (กรุงเทพธุรกิจ, 20 พฤศจิกายน 2539) ขณะที่สื่อมวลชนส่วนกลางหลายฉบับรายงานข่าวโจมตีรัฐบาลอย่างรุนแรง เช่น "दैง ทังทวนแก่งเสือเต้น 4.6 พันล้าน ไม่สนผลศึกษากระทบสิ่งแวดล้อม" (มติชน, 20 พฤศจิกายน 2539) "เขื่อนแก่งเสือเต้นอนุมัติแล้ว दैงรวบรัด ทังทวน" (ข่าวสด, 20 พฤศจิกายน 2539) "ประณามมติ ครม.อภัยยศ ลักไก่อนุมัติแก่งเสือเต้น" (สยามโพสต์, 20 พฤศจิกายน 2539)

ส่วนนักศึกษาคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน (คทส.) ก็เคลื่อนไหวมุ่งไปที่การกดดันทางการเมืองโดยตรง ดังเช่น การจัดชุมนุมประท้วงที่หน้าบ้านนายบรรหาร พร้อมป้ายผ้าประณามและเผาติ ครม. (สยามรัฐ, 20 พฤศจิกายน 2539) การจัดพิมพ์โปสเตอร์รณรงค์แสดงให้เห็นถึงสภาพป่าสักที่อุดมสมบูรณ์บริเวณที่จะถูกน้ำท่วมและมีรูปนักการเมืองคนสำคัญที่สนับสนุนเขื่อน พร้อมคำถามว่า "ไม้สักหมีนล้านบาทในอ่างเขื่อน ใครเลอะเลือนหวังผลประโยชน์" ออกเผยแพร่ติดทั่วกรุงเทพฯ เมื่อพล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีแทนนายบรรหาร กลุ่มนักศึกษาก็ได้บุกบ้านป็นประชาคมเพื่อกดดันให้ยกเลิกมติ ครม.

ขณะที่ศิลปินชื่อดัง เช่น พงษ์เทพ กระโดนชำนาญ และยีนยง โอภากุล ได้ออกมาเคลื่อนไหว คัดค้านรัฐบาลบรรหาร นายยีนยงถึงกับออกมาแถลงข่าวโจมตีนายบรรหารว่า ไร้มรรยาท (ข่าวสด, 24 พฤศจิกายน 2539) ขณะที่กลุ่มศิลปินเพื่อประชาธิปไตยนำโดยนายวสันต์ สิทธิเขตต์ ได้นำศิลปินไปประท้วงรัฐบาลที่หน้าทำเนียบ (Bangkok Post, May 21, 2000) และเดินทางลงพื้นที่เพื่อสนับสนุนการต่อสู้ของชาวบ้านด้วย

ในส่วนของภาคเหนือ เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือและนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็จัดให้มีการรณรงค์ประท้วงรัฐบาลที่ประตูท่าแพและจุดสำคัญๆ ในเชียงใหม่ (แนวหน้า, 22 พฤศจิกายน 2539; มติชน, 24 พฤศจิกายน 2539) ขณะที่นักวิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ก็ได้ ออกแถลงกับสื่อมวลชนเพื่อทำความเข้าใจกับสังคมว่า กลุ่มนักวิชาการที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกาจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมไม่ใช้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่แต่เป็นนักวิชาการกลุ่มหนึ่งเท่านั้น

การเคลื่อนไหวในครั้งนี้อย่างปรากฏว่าองค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการมิได้คัดค้านเขื่อนอย่างเดียว แต่ยังสามารถเลือกอื่นในการแก้ปัญหาภัยแล้ง-น้ำท่วม แทนการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นโดยเน้นไปที่การเสนอให้ใช้วิธีการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำยมที่มีการทำข้อมูลพื้นฐานอย่างเป็นระบบ¹⁵ แต่ข้อเสนอดังกล่าวถูกปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงจากนักการเมืองและกรมชลประทาน

นอกจากนั้น ยังปรากฏว่า นักการเมืองบางคนก็ไม่ได้เห็นด้วยกับรัฐบาล เช่น นายไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ ที่แม้ว่าจะอยู่กลุ่มราชครูแต่ก็เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และเข้าร่วมการเคลื่อนไหวเรื่องสิ่งแวดล้อมตั้งแต่กรณีเขื่อนน้ำโจน เมื่อรัฐบาลมีมติ ครม. นายไกรศักดิ์ก็ได้ประท้วงนายสุวิทย์ ที่กำกับดูแลกรมชลประทานด้วยวาจา (มติชน, 24 พฤศจิกายน 2539)

¹⁵ ดูข้อเสนอและข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ชุ่มน้ำที่ราบลุ่มน้ำยมได้ใน มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย (2540ค)

การเข้าเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายนี้ แม้ว่าจะไม่สามารถทำให้รัฐบาลใหม่ ยกเลิกมติ ครม. สมัยนายบรรหารได้ แต่ก็ทำให้ฝ่ายสนับสนุนเขื่อนไม่สามารถที่จะผลักดันให้ เดินหน้าก่อสร้างเขื่อนได้ ซึ่งแตกต่างกับอดีตอย่างสิ้นเชิง

2.3.4 การแตกแยกและการรวมกลุ่มใหม่

แม้ว่า ในช่วงนี้ กลุ่มสนับสนุนเขื่อนสามารถผลักดันให้รัฐบาลบรรหารมีมติ ครม. โดยไม่ต้องเป็นไปตามขั้นตอนที่ พรบ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535 บัญญัติไว้ ซึ่งเป็น ความพยายามที่มีมาตั้งแต่กลางปี พ.ศ.2537 แต่ก็ปรากฏว่า ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างฝ่ายต่างๆ ภายในกลุ่มสนับสนุนเขื่อนเกิดขึ้น

ความขัดแย้งที่เริ่มเห็นอย่างชัดเจนก็คือ ความขัดแย้งระหว่างนายทรงวุฒิ งามมีศรี ผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่กับกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแพร่ แม้ว่า นายทรงวุฒิมีท่าทีสนับสนุนเขื่อน เช่นเดียวกับผู้ว่าคนอื่น ๆ ที่มาดำรงตำแหน่งก่อนหน้านี้ ทั้งนี้เพราะในวันที่ 1 ธันวาคม นายทรงวุฒิ ได้วางแผนกับกลุ่มในแพร่ที่โรงแรมแม่ยมพาเลสเพื่อผลักดันเขื่อนแก่งเสือเต้นโดยมีมติว่าจะส่ง ตัวแทนกลุ่มมวลชนเข้าไปยื่นหนังสือเพื่อเร่งรัดรัฐบาลในวันที่ 6 ธันวาคม แต่เนื่องจากในวันที่ 4 ธันวาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริให้สร้างเขื่อนคลองท่าด่าน และเขื่อนป่าสัก ขณะที่ผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่ไม่ได้เข้าเฝ้าฯ ทำให้กลุ่มในแพร่เกิดความไม่พอใจ ผู้ว่าฯ และหันมาจับมือกันเคลื่อนไหวอย่างหนัก

ในวันที่ 5 ธันวาคม นายพันณรงค์ พอจิต (กำนันวิโรจน์) ประธานคณะกรรมการรณรงค์ ก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นพร้อมด้วย ร.ต.ประหยัด สารจินดาพงศ์ นายกสภาคมไลออนส์แพร่ นายสกล เค้นอิน ประธานชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านอำเภอสูงเม่น นายกังวฬ วุฒิศิริศาสตร์ ประธานหอการค้าแพร่ นางพวงศรี อินทรักษ์ ผู้อำนวยการศูนย์ฝึกอบรมลูกเสือชาวบ้าน นางอนงค์ แก่นหอม รองผู้อำนวยการโรงพยาบาลแพร่พร้อมมิตร ได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อทวง สัญญากับรัฐบาลบรรหาร ศิลปอาชา ที่ว่าจะให้คำตอบภายใน 90 วัน แต่นายบรรหาร ดิดุระ จึงไปพบกับนายบุญเอื้อ ประเสริฐสุวรรณ ประธานรัฐสภาแทน ซึ่งนายบุญเอื้อบอกว่าจะสนับสนุน ให้ก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น จากนั้นได้ไปพบกับรัฐมนตรีหลายคน ต่อมานายพันณรงค์ก็ออกมา แถลงว่า เมื่อรัฐบาลและฝ่ายค้านสนับสนุนถึง 80% ก็เชื่อว่าจะสำเร็จ เพราะเป็นพระราชประสงค์ ของในหลวงด้วย จึงเบาใจลงและยกเลิกการเดินทางของคนเรื้อนหมื่นที่จะเข้ามาในทำเนียบ รัฐบาล (แพร่ข่าว, 10 ธันวาคม 2538)

ต่อมา คอลัมน์ "นินทาภูธร" ของหนังสือพิมพ์แพร่ข่าว ก็เขียนบทความโจมตีผู้ว่าฯ ว่า หากในคืนวันที่ 4 ธันวาคม ผู้ว่าฯ เข้าเฝ้าในหลวง คนแพร่ก็ไม่ต้องเดือดร้อนเหนื่อยยากมายืนหนังสือถึงรัฐสภา (แพร่ข่าว, 10 ธันวาคม 2538)

ความแตกแยกในแพร่ได้เกิดมากขึ้น เมื่อ สจ.บางคนได้หันไปร่วมมือกับ สจ. ในจังหวัดอื่น และนำ สจ. ทั้ง 5 จังหวัดในกลุ่มน้ำยม มาชุมนุมสนับสนุนการสร้างเขื่อนที่ จ.แพร่ ในวันที่ 7 พฤษภาคม 2539

การชุมนุมนี้ ชาวสะเยียบเองก็ได้ติดตามอย่างใกล้ชิด ชาวสะเยียบคนหนึ่งกล่าวกับผู้เขียนว่า การชุมนุมครั้งนี้ไม่ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มที่คุมอำนาจในเทศบาลเมืองแพร่ที่ไม่อำนวยความสะดวกเรื่องไฟฟ้าและห้องน้ำ เนื่องจากไม่พอใจที่กลุ่ม สจ.แพร่บางคนนำ สจ. จากที่อื่นมาชุมนุมสนับสนุนเขื่อนในแพร่

อาจจะเป็นเพราะเหตุดังกล่าวข้างต้นก็ได้ การชุมนุมครั้งนี้ นายยิ่งพันธ์จึงได้เดินทางมาเจรจากับแกนนำผู้ชุมนุมด้วยตนเอง และได้ลงนามในสัญญาว่า รัฐบาลจะเร่งรัดดำเนินการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องศึกษาแก้ไขปัญหาทางธรณีวิทยาเพื่อให้ออกสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นให้แล้วเสร็จภายใน 30 พฤศจิกายน 2539 เมื่อการดำเนินการเกี่ยวกับรายงานเสร็จแล้ว รัฐบาลจะทบทวนมติวันที่ 22 เมษายน และนำเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่ออนุมัติให้มีแผนการก่อสร้างเขื่อนภายในเดือนธันวาคมและดำเนินการก่อสร้างไม่เกินปีงบประมาณ 2541

หลังจากเกิดความขัดแย้งในแพร่ การเคลื่อนไหวสนับสนุนเขื่อนจึงได้เปลี่ยนไปเป็นในพื้นที่อื่นในกลุ่มน้ำยมแทน โดยกลุ่มเกษตรกรในพิจิตรที่นำโดยนายเจสียว บุญผ่อง ได้ออกมาประกาศจะนำมวลชนออกมาคัดค้านกลุ่มอนุรักษ์ที่คัดค้านมติรัฐบาลบรรหาร ขณะที่กลุ่ม สจ.แพร่ ที่นำโดยนายสุขุม กันธา หันไปประสานกับ สจ. ในจังหวัดอื่นๆ ในกลุ่มน้ำยม และกลุ่มเกษตรกรของนายเจสียว แต่นายมาส ชัดแก้ว ไม่เห็นด้วยที่จะมีการชุมนุมที่อื่น และเห็นว่าถึงแม้จะมีมือบต่อด้านหรือสนับสนุนก็ควรเกิดในแพร่ (แนวหน้า, 22 พฤศจิกายน 2539, แนวหน้า, 24 พฤศจิกายน 2539)

ในวันที่ 26 พฤศจิกายน นายมาส ชัดแก้ว และคณะ สจ.แพร่ ก็ได้ประชุมและประกาศยุติบทบาทของคณะกรรมการรณรงค์ให้สร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นให้เหตุผลว่า ทำงานบรรลุวัตถุประสงค์แล้ว และจะหันมาเรียกร้องค่าชดเชยให้ชาวสะเยียบ (สยามรัฐ, 27 พฤศจิกายน 2539)

การประกาศของนายมาสได้ส่งผลสะท้อนอย่างมาก จนมีข่าวว่านายนิรินทร์ พานิชกิจผู้ว่าฯ คนใหม่ถึงกับมีหนังสือราชการให้ทุกคนที่ต้องการเขื่อนแก่งเสือเต้นมาหารือกันเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการรณรงค์เรียกร้องให้มีการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น (แพร่ข่าว, 30 พฤศจิกายน 2539)

ปรากฏการณ์ข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กลุ่มอำนาจท้องถิ่นต่างก็ช่วงชิงต่อสู้กันเองจนกระทั่งเกิดความแตกแยกขึ้น แต่ก็มีพยายามรวมกลุ่มใหม่ โดยฝ่ายปกครองได้เข้ามีบทบาทประสานเพื่อให้ขบวนการสนับสนุนเขื่อนดำรงอยู่ต่อไป

2.3.5 การช่วงชิงทรัพยากรในสถานการณ์ความขัดแย้ง

ท่ามกลางสถานการณ์ที่โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นถูกผลักดันให้มีความคืบหน้าไปเรื่อยๆ ก็ปรากฏว่า ได้เกิดความขัดแย้งในเรื่องของป่าไม้และที่ดินในพื้นที่โครงการควบคู่กันไป กล่าวคือ

ประการแรก ได้มีการต่อสู้ช่วงชิงการเข้าถึงสักในป่าแม่ยม โดยเฉพาะปัญหาไม้เถื่อนที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่รัฐบาลผลักดันเขื่อนเมื่อปี พ.ศ.2532 โดยมีกลุ่ม "มอดไม้" และนายทุนบางกลุ่มได้ลักลอบเข้ามาทำไม้เถื่อนในเขตอุทยานโดยลักลอบเข้ามาทางเขตติดต่ออำเภอวัง จังหวัดลำปาง (กรุงเทพฯธุรกิจ, 6 ธันวาคม 2539)

การช่วงชิงไม้สักในป่าแม่ยม ยังจะเห็นได้จากการพยายามรวมกลุ่มในแพร์ขึ้นมาใหม่ก็ได้มีการนำประโยชน์เรื่องไม้ในพื้นที่สร้างเขื่อนมาจูงใจ เพราะมีรายงานข่าวว่า ในวันที่ 2 ธันวาคม 2539 ที่นายนิรันทร พานิชกิจ ได้เรียกผู้เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานราชการ นักการเมืองท้องถิ่น และเอกชนในจังหวัดแพร่ เข้าประชุมที่ศาลากลางจังหวัด หลังการประชุมนายนิรันทรแถลงว่า หากมีการก่อสร้างโครงการแก่งเสือเต้น ตนจะขอให้มีการแก้ระเบียบองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) เพื่อให้จังหวัดเป็นผู้ดำเนินการทำไม้ในอ่างเก็บน้ำทั้งหมดโดยจะจัดจำหน่ายแก่กลุ่มผู้ประกอบการเฟอร์นิเจอร์ในจังหวัดแพร่ โดยอ้างว่าเป็นไปตามสิทธิที่พึงมีพึงได้ของชาวจังหวัดแพร่ (ผู้จัดการรายวัน, 13 ธันวาคม 2539)

ขณะเดียวกัน องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และเป็นผู้มีสิทธิในการเข้าทำไม้ตามกฎหมายในกรณีที่มีการสร้างเขื่อนก็ไม่เห็นด้วย โดย ออป.ยืนยันว่า "ไม้สักในอุทยานแห่งชาติแม่ยมควรจะให้ ออป.เป็นผู้จัดการ แม้ว่าจะไม่สามารถทำไม้ได้เต็มร้อย แต่ก็ยังถือว่ามีความเสี่ยงน้อย" (ผู้จัดการรายวัน, อ้างแล้ว)

เหตุการณ์นี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงเบื้องหลังการผลักดันเขื่อนของบางกลุ่มว่ามีเป้าหมายเพื่อการเข้าครอบครองไม้ในป่าแม่ยมที่มีมูลค่ามหาศาล เพราะสื่อมวลชนบางฉบับอ้างแหล่งข่าวจาก ออป.ว่าหากใช้ราคาประเมินของ ออป. มูลค่าไม้ทั้งหมดในอ่างจะสูงถึง 10,751,838,300 บาท (ผู้จัดการรายวัน, อ้างแล้ว; ข่าวสด 11 ธันวาคม 2539)

ประการที่สอง กลุ่มอำนาจท้องถิ่นและชาวบ้านบางกลุ่มที่เคยได้ประโยชน์จากการกว้านซื้อที่ดินในพื้นที่สร้างเขื่อนอื่นๆ ได้เข้ามากว้านซื้อที่ดินที่ละเอียดบ จากกรณีที่ผู้เขียนสนทนากับชาวละเอียดบและนักการเมืองคนหนึ่งของจังหวัดแพร่พบว่า ก่อนหน้านั้น กลุ่มพ่อเลี้ยงในแพร่บางคนได้เข้ามากว้านซื้อที่ดินก่อนนี้แล้ว แต่หลังจากที่รัฐบาลบรรหารมีมติวันที่ 19 พฤศจิกายน ก็มีกลุ่มอื่นๆ เข้ามากว้านซื้อที่มากขึ้น เช่น กลุ่มที่เคยกว้านซื้อที่ดินเพื่อแก้งำไรจากการสร้างเขื่อนแม่สรวย จังหวัดเชียงราย และกลุ่มที่มาจากสุโขทัยและลำปางที่เคยกว้านซื้อที่ดินจากการสร้างเขื่อนแม่มอก จังหวัดลำปาง ซึ่งทั้งสองเขื่อนล้วนแต่เป็นเขื่อนของกรมชลประทาน

ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า วิธีการเข้ามากว้านซื้อที่ของกุ่มนายทุนจะเจาะไปที่ชาวบ้านบางคนและพูดจากรวบรวมล้อมด้วยการเสนอราคาที่ดินที่สูงและชักจูงให้เห็นว่าหากไม่ขายก็อาจจะไม่ได้รับค่าชดเชย เมื่อซื้อที่แล้วกลุ่มเหล่านี้ก็จะปลุกยุคาลิปตัสให้ได้มากที่สุด อีกทั้งยังแนะนำวิธีการนี้ให้ชาวละเอียดบด้วย ทั้งนี้เนื่องจากระเบียบในการจ่ายค่าชดเชยของเขื่อนอื่นๆ ที่ผ่านมามักถือว่าคาลิปตัสเป็นพืชเศรษฐกิจ ดังนั้นไม่ว่าจะมีขนาดลำต้นใหญ่หรือเล็กจะมีราคาเท่ากันแตกต่างกับพืชชนิดอื่นที่ดูผลผลิตด้วย

การสำรวจภาคสนามของผู้เขียนพบว่า ในปัจจุบัน พื้นที่ที่นายทุนเข้ามากว้านซื้อจะเป็นพื้นที่ที่มียุคาลิปตัสหนาแน่นและเห็นได้ชัดเจนแตกต่างจากที่ดินของชาวบ้าน การลงสำรวจพื้นที่ยังพบว่า ในช่วงที่รัฐบาลสามารถผลักดันเขื่อนให้โครงการมีความคืบหน้า เช่น มีมติ ครม. 19 พฤศจิกายน บางคนก็เข้ามากว้านซื้อที่ดินก็จะนำกิ่งมะขามมาปักเป็นแถวราวกับว่าเป็นสวนมะขาม เพื่อถ่ายรูปเป็นหลักฐานขอรับค่าชดเชย ซึ่งวิธีการนี้เรียกว่าเป็นการปลุก "ไม้คุ้ม"

ชาวละเอียดบเล่าว่า เหตุที่กลุ่มต่างๆ เข้ามาซื้อที่ดินได้ก็เพราะมีชาวบ้านในชุมชนบางคนร่วมมือด้วย ดังนั้น ชาวบ้านจึงออกกฎร่วมกัน ห้ามคนในหมู่บ้านรับจ้างบุคคลที่เข้ามากว้านซื้อที่ดิน ส่วนผู้ที่ขายไปแล้วให้ถือว่ารู้เท่าไม่ถึงการณ์ และหากใครขายที่อีกจะถูกลงโทษโดยชุมชน เช่น คนในหมู่บ้านจะไม่เข้าร่วมงานพิธีต่างๆ รวมถึงไม่ไปงานศพ และตัดสิทธิ์การใช้ของส่วนรวม (อุดมศรีคำภา, สัมภาษณ์ 2542)

ขณะที่ที่เชียงใหม่ แกนนำชาวบ้านทุ่งมอกคนหนึ่งได้บอกกับผู้เขียนว่า ได้มีนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินบริเวณที่จะถูกเวนคืนในเขตเชียงใหม่ในราคาถูกและชาวบ้านก็ขายเพราะกลัวว่าจะได้รับเงินชดเชยจากรัฐบาลล่าช้าไม่ทันที่จะหาที่ดินใหม่ และกลุ่มดังกล่าวได้นำพื้นที่มาปลุกยุคาลิปตัส เช่นเดียวกับที่ละเอียดบ

ปัญหาการกว้านซื้อที่ดังกล่าวนี้ กล่าวได้ว่าปรากฏขึ้นในแทบทุกโครงการที่กำลังถูกผลักดันในช่วงเดียวกัน ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4

2.4 ช่วงที่สี่: สงครามข้อมูลข่าวสารและวิทยาศาสตร์เพื่อประชาชน

ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ.2539 เป็นต้นมา สถานการณ์ของความขัดแย้งเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้นได้เปลี่ยนไปอีกครั้งเพราะกลุ่มสนับสนุนเขื่อนได้สร้างกลุ่มใหม่ขึ้นมาโดยข้าราชการฝ่ายปกครองได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ ขณะที่นักวิชาการได้เข้ามามีบทบาทในการหาคำตอบที่เป็นข้อสงสัยของสังคม จนทำให้เห็นความจริงอีกด้านของเขื่อน แต่ก็ถูกตอบโต้จากกรมชลประทานที่ได้นำเอาความรู้มาต่อสู้เช่นกัน การต่อสู้จึงเป็นการต่อสู้ระหว่างพลังของข้าราชการกับพลังประชาชนท่ามกลางสถานการณ์ “สงครามข้อมูลข่าวสาร” และ “การเมืองของความรู้”

2.4.1 การสร้างกลุ่มใหม่และพลังของข้าราชการ

หลังจาก พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีแทนนายบรรหาร พล.อ.ชวลิตก็มีท่าทีที่จะยกเลิกมติ ครม.วันที่ 19 พฤศจิกายน เนื่องจากรัฐบาลถูกกดดันอย่างหนักจากหลายฝ่าย ดังที่กล่าวมาแล้ว ที่สำคัญก็คือ ข้าราชการระดับสูงในกระทรวงวิทยาศาสตร์ก็ไม่เห็นด้วยกับมติ ครม.ดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากนายเกษม สนิทวงศ์ ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมได้ออกมาระบุว่า มติ ครม.วันที่ 19 พฤศจิกายนเป็นมติที่ผิดขั้นตอน (ผู้จัดการ, 28 พฤศจิกายน 2539)

เมื่อเห็นว่า รัฐบาล พล.อ.ชวลิต ถูกกดดัน กลุ่ม สจ.ในเขต 5 จังหวัดลุ่มน้ำยมที่กลายมาเป็นกลุ่มหลักในการเคลื่อนไหวผลักดันเขื่อนแทนกลุ่มแพร์ก็ได้ออกมาเคลื่อนไหวดังที่ได้เกริ่นมาแล้วในตอนที่ผ่านมา ในการเคลื่อนไหวนี้ นอกจากมีกลุ่ม สจ.แล้ว ยังมีกลุ่มนายเฉลียว บุญผ่อง เลขาธิการสมาพันธ์ชมรมกลุ่มเกษตรกรแห่งประเทศไทย จังหวัดพิจิตร ซึ่งเชื่อกันว่าใกล้ชิดกับ พล.อ.ชวลิต และสามารถประสานกับรัฐบาลได้ (สยามรัฐ, 27 พฤศจิกายน 2539) อีกทั้งยังเป็นกลุ่มจัดตั้งที่เข้มแข็ง การประสานงานของกลุ่มนี้จะผ่านเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรทำนาอำเภอสามง่ามที่เชื่อมต่อกับกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอโพธิ์ทะเลและโพธิ์ประทับช้าง รวมทั้งประสานงานกับประธานองค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอดังกล่าว (แนวหน้า, 24 พฤศจิกายน 2539)

ยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวเพื่อไม่ให้รัฐบาล พล.อ.ชวลิต ยกเลิกมติ ครม.สมัยรัฐบาลบรรหารก็คือ การชุมนุมกดดันรัฐบาลเป็นระลอกในเมืองสำคัญในกลุ่มน้ำยมยกเว้นในแพร์

การชุมนุมใหญ่ครั้งแรกได้แก่การชุมนุมมวลชน 10,000 คนที่หน้าศาลากลาง จ.พิจิตร ในวันที่ 4 ธันวาคม โดยมีแกนนำที่สำคัญคือสมาชิกสภาจังหวัด 5 จังหวัด อาทิ นายอัศวิน ร่วมรื่น

ประธานสภาจังหวัดนครสวรรค์ นายอุปลัมภ อินทสุธา สจ.นครสวรรค์ นายชาติชาย เข็มศรีพงศ์
ประธานสภาจังหวัดพิจิตร นายเจนศิลป์ เจริญบรรคักดี สจ.พิจิตร นายธวัชชัย กันนะพันธ์ ประธาน
สภาจังหวัดพิษณุโลก นายสุรินทร์ กุหลาบบาโต สจ.พิษณุโลก นายมานิตย์ ตุ่มบุตร รองประธาน
สภาจังหวัดสุโขทัย ฯลฯ นอกจากนั้น ยังมีกลุ่มจัดตั้งอื่นๆ คือ กลุ่มชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัด
พิจิตรที่มีนายเฉลิม แหม้วง เป็นประธาน

การประชุมครั้งนี้ แกนนำยังได้นำรายชื่อผู้สนับสนุนเพื่อนมอบให้กับรองผู้ว่าราชการจังหวัด
พิจิตร เพื่อมอบให้นายกฯ ขอให้จัดการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นโดยเร็ว นอกจากนั้นยังมีการปราศรัย
โจมตีชาวสะเลียบและองค์กรพัฒนาเอกชน โดยระบุว่า เป็นกลุ่มที่รับเงินจากต่างชาติมาขัดขวาง
ความเจริญของประเทศ แกนนำคนหนึ่งยังได้นำหุ่นฟางเขียนตัวหนังสือว่า NGOs มาเผาด้วย
(ผู้จัดการรายวัน, 5 ธันวาคม 2539)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่เดียวกับที่มีการชุมนุมนั้น ฝ่ายปกครองของจังหวัดก็ได้เคลื่อนไหว
ไหวเช่นกัน เพราะรองผู้ว่าราชการจังหวัดพิจิตรออกมาระบุว่า นายสันติ เกรียงไกรสุข ผู้ว่าฯ กำลัง
เดินทางไปกรุงเทพฯ เพื่อชี้แจงเรื่องความเดือดร้อนดังกล่าวให้กับรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
มหาดไทยรับทราบแล้ว (ผู้จัดการรายวัน, 5 ธันวาคม 2539)

ในการชุมนุมครั้งนี้ยังปรากฏว่ามีความพยายามในการสร้างเครือข่ายของกลุ่มใหม่ เพราะ
หลังเสร็จการประชุม แกนนำส่วนใหญ่ที่เป็น สจ. ได้เปิดห้องประชุม อบจ.และเสนอให้ตั้งคณะ
กรรมการประสานงานและสนับสนุนการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น โดยมีตัวแทน สจ. หอการค้า
ประธานชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านในแต่ละจังหวัดๆ ละ 6 คน เป็นกรรมการ มีนายธวัชชัย เป็น
ประธานชั่วคราว และคณะกรรมการจะทำหนังสือถึง สส.ของแต่ละจังหวัดให้ออกมาสนับสนุน
เขื่อนแก่งเสือเต้น รวมทั้งจะขอความร่วมมือมิให้มีการยับยั้งหรือชะลอหรือทบทวนมติ ครม.
(ผู้จัดการรายวัน, 5 ธันวาคม 2539)

ต่อมาในวันที่ 11 ธันวาคม กลุ่ม สจ.ในกลุ่มน้ำยมก็ได้จัดให้มีการชุมนุมที่หน้าศาลากลาง
จังหวัดสุโขทัย การชุมนุมครั้งนี้ กลุ่มผู้ชุมนุมได้ทำพิธีเผาพริกเผาเกลือสาปแช่งผู้คัดค้าน และนำ
หุ่นฟางนายไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ หุ่นแกนนำองค์กรพัฒนาเอกชน หุ่นแกนนำนักศึกษา และหุ่น
นายยืนยง โอภากุล มาเผา โดยมีชาวบ้าน 4 คนแต่งกายคล้ายยมทูตยืนสาปแช่งขณะที่เผาหุ่น
(เดลินิวส์, 12 ธันวาคม 2539)

จากนั้น ในวันที่ 16 ธันวาคม กลุ่มสนับสนุนเขื่อนก็ได้จัดชุมนุมที่ อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก
การประชุมครั้งนี้ ยังปรากฏบทบาทของนักการเมืองและข้าราชการฝ่ายปกครองอย่างชัดเจน เพราะ
สื่อมวลชนรายงานว่านายยิ่งพันธ์ได้ส่งคนไปมอบเงินให้แกนนำและมีการประกาศบนเวที รวมทั้ง

นายพิษณุ พลไวย์ สส.พิษณุโลก พรรคประชาธิปัตย์ และ พล.ท.ศิริ ทิวะพันธ์ อดีต สส.พรรค
ความหวังใหม่ก็มอบเงินสนับสนุนและขึ้นเวทีปราศรัยด้วย (ผู้จัดการรายวัน, 17 ธันวาคม 2539)

ขณะที่นายนิธิศักดิ์ ราชพิธ ผู้ว่าราชการฯ ถึงกับประกาศจะนำมวลชนเข้าชุมนุมที่
หน้าทำเนียบด้วยตนเอง โดยประกาศว่า:

“ผมในฐานะผู้ว่าฯ พิษณุโลก ขอเป็นผู้ให้การสนับสนุนแก่งเสื่อเดินเต็มนี่ ใคร
จะหาว่าสนับสนุนก็เชิญว่ามา คนที่เป็นผู้ว่าฯ ต้องการให้ช่วยเหลือเมื่อประชาชน
เดือดร้อน อยู่เฉยไม่ได้ หากไม่ให้ช่วยก็เอาเด็กประถม 2 มาเป็นผู้ว่าฯ แทน และผม
ขอประกาศว่าจะเป็นผู้ว่าฯ คนแรกของภาคเหนือนำประชาชนที่เดือดร้อนไปปักธงที่
หน้าทำเนียบ หากแก่งเสื่อเดินสร้างไม่ได้” (ดูสยามรัฐ, 17 ธันวาคม 2539)

ต่อมา ในวันที่ 24 ธันวาคม นายธวัชชัย ประธานกลุ่ม สจ. 5 จังหวัด พร้อมกับนายสุชม
กันธา ประธานสภาจังหวัดแพร่ ก็ได้นำ สจ. ในจังหวัดสุโขทัย พิจิตร นครสวรรค์ แพร่ จำนวน 20
คน ได้เดินทางเข้าพบ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ เรียกร้องให้เร่งสร้างเขื่อนแก่งเสื่อเดิน และขอให้
หน่วยงานราชการเร่งทำความเข้าใจกับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ (สยามโพสต์, 25 ธันวาคม
2539)

เป็นที่น่าสังเกตว่า การเดินทางเข้าพบนายกฯ ของกลุ่ม สจ. ในครั้งนี้ พล.ต.สนั่น เลขาธิการ
พรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นฝ่ายค้านได้ออกมาระบุว่า เขาได้ประสานงานกับรัฐบาลให้กับทางกลุ่ม
ผู้สนับสนุนเขื่อนแก่งเสื่อเดินเพื่อให้เข้าพบ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ และตนได้ดูแลคณะนี้ (สยาม
โพสต์, 22 ธันวาคม 2539)

การเคลื่อนไหวเป็นระลอกนี้ นอกจากเป็นการกดดันรัฐบาล พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ไม่ให้
ยกเลิก มติ ครม. แล้ว ข้าราชการ นักการเมือง และกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ยังได้ยกเอาเรื่องน้ำท่วม
มาสร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อนแก่งเสื่อเดินควบคู่กันไปด้วย และการดำเนินกลยุทธ์ดังกล่าว ก็
ทำให้สังคมเข้าใจว่า เขื่อนแก่งเสื่อเดินสามารถแก้ปัญหาน้ำท่วมในลุ่มน้ำยมได้จริง แม้แต่
นายทหารระดับสูงคนหนึ่ง ในภาคเหนือก็ให้สัมภาษณ์ว่า ตนเชื่อว่าการสร้างเขื่อนจะช่วยแก้ปัญหา
น้ำท่วมตั้งแต่จังหวัดแพร่ สุโขทัย พิจิตร นครสวรรค์ และจังหวัดอื่น ๆ ได้ (ดูมติชน, 28
พฤศจิกายน 2539)

ขณะที่ชาวสะเอียบและสมาชิกชาคนจนก็ติดตามเรื่องนี้อย่างใกล้ชิด ด้วยการส่งคนไป
สังเกตการณ์การชุมนุม ผู้ที่ลงไปสังเกตการณ์ชุมนุมคนหนึ่งได้ให้ข้อมูลกับผู้เขียนว่า การชุมนุม
ในบางครั้งไม่ได้มีมวลชนเข้าร่วมมากมายอย่างที่มียางานข่าวออกมา ซึ่งสอดคล้องกับผู้สื่อข่าว

บางคนที่บอกกับผู้เขียนว่า นักข่าวส่วนกลางไม่ได้เชื่อข้อมูลที่ส่งมาจากนักข่าวท้องถิ่น เพื่อแก้ปัญหา นักข่าวจากส่วนกลางบางฉบับถึงกับเดินทางลงพื้นที่เพื่อทำข่าวเอง

ในส่วนของกลุ่มอำนาจท้องถิ่น แม้จะมีการรวมตัวกันใหม่ที่มีกลุ่มจากหลายจังหวัดเข้าร่วม แต่ก็เกิดความแตกแยกระหว่างฝ่ายต่างๆ ขึ้นตามมาด้วย เพราะแต่ละกลุ่มก็มีสายสัมพันธ์กับพรรคการเมืองแตกต่างกันไป จึงทำให้ไม่เห็นพ้องต้องกันในเรื่องของวิธีการเคลื่อนไหว เพราะบางฝ่ายต้องการกดดันรัฐบาล แต่บางฝ่ายที่สัมพันธ์กับพรรครัฐบาลก็ไม่ต้องการให้มีการกดดันดังจะเห็นได้จากการชุมนุมที่พิษณุโลก เพราะ พล.อ.ศิริ ไม่เห็นด้วยที่ประชาชนจะเดินทางไปหน้าทำเนียบ (สยามรัฐ, 17 ธันวาคม 2539) ขณะที่นายเพ่ง ขวัญอินทร์ กำนันคนดังแห่ง ต.ปากทาง อ.เมือง จ.พิจิตร ก็ตั้งป้อมกับคณะกรรมการฯ เพราะไม่เห็นด้วยกับการเข้าพบนายยกฯ แต่เห็นข่าวว่าจะนำพลังมวลชนเข้ากดดันรัฐบาลที่หน้าทำเนียบและยังกล่าวว่าไม่จำเป็นต้องไปปลุกม็อบที่นครสวรรค์หรือแพร่ (สยามรัฐ, 21 ธันวาคม 2539)

ความขัดแย้งยังปรากฏในพรรคประชาธิปไตยที่มีข่าวว่านางศิริวรรณ ปราศจากศัตรู สส.แพร่ และนางลัดดาวัลย์ วงศ์ศรีวงศ์ สส.พะเยา ออกมาคัดค้านเชื่อน (สยามรัฐ, 17 ธันวาคม 2539) แต่ พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ เลขาธิการพรรคประชาธิปไตย ได้ออกมาปฏิเสธข่าวที่ว่านางศิริวรรณ ขัดแย้งกับ สส.ในกลุ่มลุ่มน้ำยม 5 จังหวัด แต่เพราะนางศิริวรรณมีประชาชนในพื้นที่เลือกตั้งได้รับความเดือดร้อนจากการสร้างเขื่อนก็ต้องช่วยเหลือ (สยามโพสต์, 22 ธันวาคม 2539)

ขณะเดียวกัน หน่วยงานอื่นของรัฐก็มิได้เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มสนับสนุนเขื่อนทั้งหมด ดังเช่น นายพิชัย รัตพล รองเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ ได้ออกมากล่าวกับสื่อมวลชนเรียกร้องให้ฝ่ายรัฐและเอกชนหยุดเคลื่อนไหว เพราะอาจจะทำให้เกิดการบานปลาย โดยเสนอให้มีคนกลางซึ่ง 2 ฝ่ายยอมรับมาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และกล่าวว่า หากรัฐบาลยืนยันจะสร้างเขื่อนแห่งนี้ก็จะสร้างบนคราบน้ำตาและความเดือดร้อนของประชาชน ตนเห็นว่าฝ่ายปกครองควรจะยุติการนำประชาชนมาสนับสนุนเรื่องนี้ และองค์กรเอกชนควรจะฟังรัฐมากขึ้น (ผู้จัดการรายวัน, 18 ธันวาคม 2539) ขณะที่ฝ่ายทหารที่ติดตามสถานการณ์ต่างๆ ก็เกรงว่าเหตุการณ์บานปลาย แต่ก็มีทัศนะที่ว่ากลัวมือที่สามมาฉกฉวยโอกาสก่อความไม่สงบ และมองว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่อความมั่นคงภายในหลายๆ ด้าน รวมถึงเสถียรภาพของรัฐบาล (กรุงเทพธุรกิจ, 6 ธันวาคม 2539)

ในส่วนของกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ดูเหมือนว่า ภาพพจน์ต้องตกต่ำอย่างมากหลังจากที่รัฐบาลมีมติ 19 พฤศจิกายน และปัญหานี้ก็ทำให้เมื่อนายยิ่งยงพันธ์กลับมาเป็นรัฐมนตรีอีกครั้ง กระทรวงฯ จึงได้ทำหนังสือถึงสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเพื่อให้นำเรื่องเสนอต่อคณะรัฐมนตรี

ขอยกเลิกมติดังกล่าว และให้กลับไปดำเนินการตามขั้นตอนตาม พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535 แต่ก็ถูกขัดขวางจากนายชูชีพ หาญสวัสดิ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (กรุงเทพฯ, 3 กุมภาพันธ์ 2540)

ขณะที่ทำที่ของกรมชลประทานก็ยังคงยึดแนวทางเดิม ดังที่นายรุ่งเรือง จุลชาติ ได้ออกมาแถลงว่า ตนยังยืนยันความคิดที่จะต้องมีการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น อ้างว่าหากไม่มีการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นแล้วจะไม่มีน้ำใช้ในฤดูแล้ง และยังท้าทายนักอนุรักษ์ว่า หากปีหน้าขาดแคลนน้ำก็ให้พวกอนุรักษ์หาน้ำให้ก็แล้วกัน (ข่าวสด, 13 กุมภาพันธ์ 2540)

ในอีกด้านหนึ่ง ฝ่ายนักการเมืองก็หันมาใช้กลไกรัฐสภาอีกครั้ง โดยคณะกรรมการการเกษตรและ สหกรณ์ สภาผู้แทนราษฎรที่มีนายเจริญ จรรย์โกมล สส.ชัยภูมิ พรรคความหวังใหม่เป็นประธาน ได้นำกรณีเขื่อนแก่งเสือเต้นเข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการฯ ในปลายเดือน กุมภาพันธ์ คณะกรรมการฯ ก็ลงพื้นที่ละเอียด ซึ่งชาวบ้านมองการลงพื้นที่ของคณะกรรมการฯ ว่า มีเป้าหมายเพื่อเกลี้ยกล่อมให้ชาวบ้านยอมอพยพ (Bangkok Post, March 4, 1997)

ฟังสังเกตว่า การสนับสนุนเขื่อนในช่วงนี้ ยังคงมีการโยงเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้นว่าเป็นโครงการพระราชดำริ ดังที่ นายฉัตรชัย รัตโนภาส รองอธิบดีกรมป่าไม้ซึ่งเข้าชี้แจงคณะกรรมการเกษตรฯ ในวันที่ 23 มกราคม 2540 โดยนายฉัตรชัย ระบุตอนหนึ่งว่า กรมป่าไม้เห็นไปในทิศทางเดียวกับรัฐบาลเนื่องจากเป็นนโยบายและเป็นโครงการพระราชดำริด้วย (ผู้จัดการรายวัน, 24 มกราคม 2540)

ความไม่ชอบมาพากลนี้ ยังจะเห็นได้จาก กรมชลประทานได้เสนอแนวทางการอพยพชาวบ้านและชดเชยในกรณีเขื่อนป่าสักซึ่งเป็นโครงการพระราชดำริมาใช้กับเขื่อนแก่งเสือเต้น และแนวทางนี้ก็ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มอำนาจท้องถิ่นและข้าราชการฝ่ายปกครองในแพร่ชาวบ้านบอกกับผู้เขียนว่า จังหวัดแพร่ถึงกับจัดให้แกนนำชาวสะเดียบไปดูงานที่เขื่อนป่าสัก แต่ชาวบ้านไหวตัวทันจึงได้เดินทางไปดูพื้นที่และแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านที่ถูกอพยพที่เขื่อนป่าสักล่วงหน้าเพื่อหาข้อมูลที่แท้จริง ต่อมาเมื่อมีการนำชาวบ้านไปฟังการบรรยายที่เขื่อนป่าสัก ชาวบ้านจึงนำข้อมูลมาหักล้างกับกรมชลประทานได้โดยการชี้ว่า แม้ว่าเขื่อนป่าสักเป็นโครงการพระราชดำริแต่ก็ยังมีปัญหาเพราะข้าราชการทำงานไม่ตรงไปตรงมา ทำให้แผนการที่จะให้ชาวบ้านยอมรับแนวทางการอพยพที่เขื่อนป่าสักต้องล้มเหลว

หลังจากนั้น ชาวสะเดียบก็ได้จัดกลุ่มชาวบ้านและเยาวชนเดินทางไปดูการอพยพจากเขื่อนป่าสักในหมู่บ้านจัดสรรแห่งหนึ่งที่ถูกอพยพมาจาก ต.มะนาวหวาน การเดินทางครั้งนี้ ผู้เขียน

ก็ได้ร่วมเข้าสังเกตการณ์ด้วย และพบว่า ชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวต้องสร้างเพิงพักตามยถากรรมด้วย วัสดุที่พอชนย้ายมาได้ พื้นที่ดังกล่าวไม่มีน้ำ ไม่มีไฟ ต้องหุงหาอาหารตามพื้นดิน

ชาวบ้านหลายคนเล่าว่า เหตุที่ชาวบ้านเผชิญกับปัญหาดังกล่าว ก็เนื่องจากชาวบ้านถูกมองว่าหัวแข็งที่ไม่ยอมอพยพแต่โดยดี จนทำให้ทางการอีกทำการปิดล้อมเพื่อบีบบังคับให้อพยพ โดยกำลังเจ้าหน้าที่นับร้อยคนเข้ามาบังคับและเกิดการปะทะกันหลายครั้ง ต่อมาก็ใช้วิธีการตัดกระแสไฟฟ้า และการเก็บกักน้ำให้ท่วมหมู่บ้าน จนท้ายที่สุดชาวบ้านก็ต้องอพยพออกจากหมู่บ้านโดยที่บ้านเรือนส่วนใหญ่ยังไม่มีกรือย้าย ซึ่งวิธีการนี้เรียกกันว่า “การไล่ดิบ”

2.4.2 เครือข่ายชาวบ้าน: การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่

สำหรับชาวสะเตียบ ในช่วงนี้ก็ได้ปรับยุทธวิธีการเคลื่อนไหวที่แตกต่างออกไปจากช่วงที่ผ่านมา กล่าวคือ ชาวสะเตียบได้ต่อสู้ร่วมกับสมาชิกชาคนจนเป็นหลัก โดยการเข้าร่วมชุมนุมที่หน้าทำเนียบรัฐบาลในต้นปี พ.ศ.2540 การชุมนุมครั้งนี้มีมวลชนของสมาชิกชาคนจนมากกว่า 10,000 คนจากทั่วประเทศเข้าร่วม และใช้เวลายาวนานถึง 99 วัน การต่อสู้ที่เข้มแข็งยาวนานนี้สามารถกดดันรัฐบาล พล.อ.ชวลิต ให้เจรจาด้วย ในการเจรจาของกลุ่มปัญหาเขื่อน สมาชิกชาคนจนยังปฏิเสธไม่ให้นายยิ่งพินธิฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์เป็นประธานการเจรจา แต่ให้นายอดิศร เพียงเกษ รัฐมนตรีช่วยฯ เป็นประธานแทน

จากการเข้าร่วมการเจรจาหลายครั้ง ผู้เขียนเห็นว่า นักการเมืองไม่สามารถสั่งราชการได้ เพราะในการเจรจาปรากฏว่าคู่เจรจาคือชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่กรมชลประทาน ขณะที่ประธานทำหน้าที่หลักคือดำเนินการประชุม ในกรณีเขื่อนแก่งเสือเต้นนั้น ชาวบ้านได้เรียกร้องให้รัฐบาลยุติโครงการแต่กรมชลประทานก็ไม่ยินยอม ในที่สุดก็ต้องประณอมด้วย การให้มีการตั้งคณะกรรมการเพื่อศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชน ข้อตกลงนี้ต่อมา รัฐบาลก็มีมติ ครม. วันที่ 29 เมษายน 2540 ให้ชะลอโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น และตั้งคณะกรรมการศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีตัวแทนจากหลายฝ่ายเป็นองค์ประกอบ โดยมีศาสตราจารย์ ดร.นิคม จันทรวิฑูร เป็นประธาน และดูแลถึงโครงการเขื่อนอื่นๆ ที่กำลังวางแผนอีก 3 เขื่อน

นอกจากนั้น ยังปรากฏว่า ชาวสะเตียบได้เคลื่อนไหวคัดค้านเขื่อนที่เชื่อมกับกระแสโลกด้วย โดยการดำเนินกิจกรรม “วันหยุดเขื่อนโลก” ที่เครือข่ายประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากทั่วโลก กำหนดเมื่อคราวการประชุมที่บราซิลในปี 2540 สำหรับกิจกรรมของชาวสะเตียบในวันหยุดเขื่อนโลกจะเน้นไปที่การทำพิธีสืบทอดแม่น้ำยม ซึ่งชาวบ้านจัดให้มีกิจกรรมนี้ทุกปี

2.4.3 วิชาการเพื่อประชาชน: ความจริงอีกหลายด้านของเขื่อน

ในช่วงนี้ บทบาทของนักวิชาการนับว่าเด่นมาก เพราะกระแสการคัดค้านเขื่อนได้ทำให้นักวิชาการเกิดข้อสงสัย และเข้าศึกษากรณีเขื่อนแก่งเสือเต้น จนทำให้เกิดหลักฐานการโต้เถียงเกี่ยวกับเขื่อนขึ้นมาในรูปของงานวิชาการ

รายงานที่สำคัญที่ออกมาเป็นฉบับแรกๆ ก็คือ รายงานของ Chuenchom (1997) ที่ได้วิเคราะห์ผลประโยชน์ของโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นในมิติวิศวกรรมในฐานะที่เขื่อนแห่งนี้ออกแบบให้เป็นเขื่อนเอนกประสงค์ และพบว่า หากมีการสร้างเขื่อน การบริหารน้ำจากเขื่อนที่มีอยู่จำกัดย่อมจะมีการ trade-off ระหว่างผลประโยชน์แต่ละประเภท คือ การ trade-off ระหว่างผลประโยชน์ด้านการเกษตร ด้านไฟฟ้า และการป้องกันน้ำท่วม Chuenchom ได้ทำแบบจำลอง simulation ตรงจุดที่เป็นภาวะสูงสุด (optimum) ของการใช้น้ำ พบว่า ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นที่ discount rate นั้นเหลือเพียงแค่ 6.8% ซึ่งแสดงให้เห็นความไม่คุ้มค่าต่อการลงทุนของโครงการ

รายงานต่อมาคือรายงานของคุณหญิงสุธาวัลย์ เสถียรไทย (2540) ที่ได้ทำการวิเคราะห์ความอ่อนไหวของเขื่อนแก่งเสือเต้นในกรณีที่มีการเพิ่มขึ้นของต้นทุน 20% และลดลง 20% พบว่า อัตราผลตอบแทนทางเศรษฐกิจนั้นเข้าข่ายไม่คุ้มทุน โดยคุณหญิงสุธาวัลย์ชี้ว่า:

“อัตราผลตอบแทนที่ต่ำและเข้าข่ายที่จะไม่คุ้มกับการลงทุนได้เนื่องจากมีความเป็นไปได้สูงที่ดอกเบี้ยเงินกู้จะมีอัตราสูงกว่าอัตราผลตอบแทนต่ำดังกล่าว เนื่องจากขณะนี้มีการปล่อยค่าเงินบาทลอยตัวและเงินบาทได้ปรับตัวลดลงมากกว่า 40% ต้นทุนค่าก่อสร้างซึ่งมีแนวโน้มที่จะมีส่วนของสินค้านำเข้า เช่น เหล็ก และ อุปกรณ์ก่อสร้างต่างๆ ย่อมแพงขึ้น” (สุธาวัลย์ เสถียรไทย, 2540)

คุณหญิงสุธาวัลย์ ยังชี้อีกว่า การประเมินของ FAO นอกจากมิได้รวมต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังมิได้รวมต้นทุนของแผนลดผลกระทบสิ่งแวดล้อม (mitigation plan) อีกด้วย

รายงานที่สำคัญอีกฉบับก็คือ รายงานของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ที่สำนักงบประมาณว่าจ้างให้พิจารณาบททวนวิเคราะห์ความเหมาะสมและเป็นไปได้โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น โดยรายงานของ TDRI พบว่า โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นไม่คุ้มค่าต่อการลงทุน ดังที่ระบุว่า:

“ตามข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผลได้เสียของโครงการที่ได้รับจากสำนักงานประมาณ กรมชลประทาน กรมป่าไม้ และจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นพบว่า โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นโครงการลงทุนที่ขาดความเป็นไปได้ในเชิงเศรษฐกิจ ไม่คุ้มทุน ผลประโยชน์ที่พึงได้รับตามหลักเกณฑ์และมาตรฐานการวิเคราะห์ในรูปแบบสากลปกติ ประเมินได้เป็นมูลค่าปัจจุบันต่ำกว่าค่าใช้จ่าย และดังนั้นจึงเป็นโครงการลงทุนที่ไม่สมควรได้รับการสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน” (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2540)

ประเด็นสำคัญที่ TDR1 พบก็คือ ค่าใช้จ่ายของโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นได้เพิ่มขึ้นเป็น 4,827 ล้านบาท หรือประมาณ 2.5 เท่าตัวจากที่ประมาณโดย FAO การเปลี่ยนแปลงค่าใช้จ่ายที่สำคัญคือ ค่าก่อสร้างเพิ่มขึ้น 941 ล้านบาท การขุดเขยและตั้งถิ่นฐานใหม่สำหรับผู้อพยพเพิ่มขึ้น 507 ล้านบาท และการเพิ่มแผนแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมโดยการฟื้นฟูสภาพป่าและป้องกันการทำลายป่าต้นน้ำลำธารมีมูลค่าเชิงเศรษฐกิจโดยประมาณ 400 ล้านบาท

ขณะที่ในด้านผลประโยชน์ของโครงการ TDR1 พบว่า ชั่ววนาปรังและถั่วเหลืองที่ FAO นำมาใช้เป็นผลประโยชน์หลักของโครงการนั้นเมื่อประเมินเป็นมูลค่าปัจจุบันแล้วได้ต่ำกว่าค่าใช้จ่ายรวมของโครงการ

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า รายงานของ TDR1 ก็ยังไม่ได้รวมค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับปัญหาด้านธรณีวิทยาและแผ่นดินไหว เพราะอย่างน้อยที่สุดกรมทรัพยากรธรณีก็ระบุว่าค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงฐานรากโดยการขุดลอกชั้นดินจะมีประมาณ 10% ของค่าใช้จ่ายของงานโยธา (กรมทรัพยากรธรณี, 2539ข) และค่าใช้จ่ายในการออกแบบให้เขื่อนแข็งแรงขึ้นเพื่อต้านแผ่นดินไหวจาก 0.1 จี เป็น 0.31 จี ซึ่งจากการประเมินเบื้องต้นของบริษัทที่ปรึกษาด้านธรณีวิทยา ระบุว่าจะทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นอีก 5-10 % ของราคาค่าก่อสร้างเขื่อน (สำเนาจดหมาย Iwan G.Wong, Woodward-Clyde ถึง Mr.Suppachai Rakpanitmanee Managing Director, Panya Consultant Co., Ltd., December 20, 1996)

นอกจากยังไม่ได้รวมทั้งค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่ยังไม่มีราคาคำนวณหรือระบุไว้ในรายงานการศึกษาด้านธรณีวิทยาและแผ่นดินไหว เช่น ค่าใช้จ่ายในการป้องกันผลกระทบจากแผ่นดินถล่มโดยการลดระดับน้ำใต้ดิน การอัดฉีดหินปูน และการเจาะหลุมระบายแรงดันน้ำบริเวณอุโมงค์ระบายน้ำ ค่าติดตั้งเครื่องมือต่างๆ เพื่อความปลอดภัยของเขื่อน เช่น เครื่องมือวัดการเคลื่อนที่ของ

มวลดิน เป็นต้น ซึ่งค่าใช้จ่ายด้านนี้เป็นสาเหตุสำคัญของการเพิ่มขึ้นของต้นทุนในการสร้างเขื่อนในประเทศไทย ดังข้อมูลในตารางที่ 5.1

รายงานล่าสุดก็คือ รายงานของคณะนักวิชาการนำโดยคุณหญิงสุธาวัลย์ เสถียรไทย ที่ได้พัฒนาเทคนิคและวิธีการประเมินค่าทางเศรษฐศาสตร์ของสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศป่าแม่ยม และได้ประเมินมูลค่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพของป่าแม่ยมบริเวณที่จะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น พบว่า ป่าแม่ยมที่จะถูกน้ำท่วม หากคิดโอกาสการใช้ประโยชน์ในรูปของทรัพยากรชีวภาพ การดูดซับคาร์บอน และการท่องเที่ยวตลอดช่วง 50 ปีเท่ากับอายุเขื่อนแก่งเสือเต้นแล้ว มีมูลค่าสูงถึง 3,783 ถึง 6,390 ล้านบาท สูงกว่าประโยชน์ที่จะได้จากข้าวนาปรังและถั่วเหลืองซึ่งเป็นผลประโยชน์หลักจากเขื่อนแก่งเสือเต้นหลายเท่าตัว (สุธาวัลย์ เสถียรไทย และคณะ, 2543)

การศึกษานี้ ยังพบว่า ป่าแม่ยมที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง มีพืชหลักที่ชุมชนสะเลียบและชุมชนในเขตเชียงม่วนสามารถใช้ประโยชน์จากการเก็บขายและบริโภค จำนวน 10 ชนิด ได้แก่ เห็ดหล่ม เห็ดไซ่ห่านเหลือง เห็ดเผาะ เห็ดลม หน่อดอย หน่ออบง หน่อไร่ ผักพ้อคำตี้เมีย (เฟิร์นชนิดหนึ่ง-ผู้เขียน) และไซ่มด พืชเศรษฐกิจเหล่านี้สามารถทำรายได้สุทธิต่อปีให้กับชุมชนถึง 45 ล้านบาท เห็ดบางชนิดนั้นมีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 300 บาท ผักบางชนิด เช่น ผักพ้อคำตี้เมีย มีรสชาติดีมากซึ่งไม่มีที่อื่น และพบว่า การใช้ประโยชน์ของชุมชนเป็นการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืน

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ นักวิชาการที่เข้าศึกษาเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต็นั้นส่วนมากมิได้เป็นกลุ่มที่เคยคัดค้านเขื่อน แต่เข้าศึกษาเพราะสงสัยจึงต้องการหาคำตอบ ประเด็นที่นำไปสู่การศึกษา ยังมาจากการจุดประเด็นของชาวบ้านอีกด้วย ดังเช่น เรื่องของมูลค่าการใช้ประโยชน์จากชีวภาพจากป่าแม่ยม การศึกษานี้จึงเป็นการแปลประเด็นของชาวบ้านมาเป็นวิชาการอีกที

ประการต่อมา การเข้าศึกษาในพื้นที่สะเลียบนั้นเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่ชาวสะเลียบมีกฎเกณฑ์ห้ามบริษัทที่ปรึกษาเก็บข้อมูล แต่ชาวสะเลียบกลับให้ความร่วมมือกับนักวิชาการอิสระเพราะมีการประชุมและอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาว่าเป็นการเข้าแสวงหาความจริงไม่ใช่การนำมาสนับสนุนเขื่อน ทำให้ชาวบ้านร่วมมือเป็นอย่างดี ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านเองก็แยกแยะกลุ่มคนที่จะร่วมมือหรือไม่ร่วมมือ การกล่าวหาว่าชาวบ้าน "ดีอีร้น" หรือ "ป่าเถื่อน" จึงขัดแย้งกับสภาพการณ์ที่เป็นจริง

ตาราง 5.1 แสดงตัวอย่างเขื่อนบางเขื่อนที่ค่าก่อสร้างเขื่อนเพิ่มขึ้นภายหลังการอนุมัติ

เขื่อน	งบที่อนุมัติ (ล้านบาท)	ค่าก่อสร้างจริง (ล้านบาท)	สาเหตุของการเพิ่มงบประมาณ
ศรีนครินทร์	1,800	4,623	การปรับปรุงฐานราก
เขาแหลม	7,711	9,100	การปรับปรุงไหลเข้า, การอัดฉีดหินปูน
บางกลาง	1,560	2,729.2	การสร้าง Spillway/หาหินถมตัวเขื่อน
ปากมูล	3,880	6,600	คาดว่ามาจากการระเบิดหิน(แก่ง) บริเวณ ฐานรากและการระเบิดแก่งทำร่องน้ำท้าย เขื่อน แต่ กฟผ.ระบุว่ามาจากค่าวัสดุเพิ่ม ขึ้นและสงครามอ่าวเปอร์เซีย

ที่มา: ปรับปรุงเพิ่มเติมจาก http://www.levantenet.com/wildlifefund/dam_intro.html

และ World Commission on Dams (2000)

นอกจากรายงานของนักวิชาการแล้ว หน่วยงานรัฐบางหน่วยงานก็ได้เผยแพร่ข้อมูลที่อยู่ เหมือนว่า ไม่ได้เห็นด้วยกับการเร่งรัดผลักดันให้สร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น โดยไม่ได้ศึกษาข้อมูลที่ รอบคอบ ดังกรมอุตุนิยมวิทยา (2540) ที่นำข้อมูลสถิติแผ่นดินในจังหวัดแพร่และใกล้เคียงมาเปิด เผย และระบุว่า การตัดสินใจสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นจะต้องมีการศึกษาข้อมูลด้านนี้อย่างรอบคอบ

บทบาททางวิชาการดังที่กล่าวมานี้ ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดหลักฐานการโต้แย้งเรื่องเขื่อนแก่ง เสือเต้นเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นว่า หน่วยงานสร้างเขื่อนของรัฐก็ไม่สามารถผูกขาดการใช้ ความรู้แบบวิทยาศาสตร์มาอธิบายเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อนแต่ฝ่ายเดียวได้อีกต่อไป

2.4.4 อำนาจแบบเก่าและสิทธิชุมชน: การเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย

ท่ามกลางการนำข้อมูลออกมาชี้ให้เห็นถึงความไม่ชอบธรรมของเขื่อนมากขึ้นนี้ ฝ่าย สนับสนุนเขื่อนก็ได้ต่อสู้อย่างเต็มที่เพื่อผลักดันให้เกิดการสร้างเขื่อนต่อไป โดยยุทธวิธีหลักที่ถูกนำ มาใช้ก็คือ

ประการแรก ได้มีการเร่งรัดผลักดันเขื่อนโดยการช่วงชิงรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบ สิ่งแวดล้อมที่จัดทำขึ้นภายใต้คณะกรรมการที่มีนายยิ่งพันธ์เป็นประธานมาสนับสนุนเขื่อน โดย ในเดือนกรกฎาคม 2540 นายยิ่งพันธ์ได้ช่วงชิงสรุปว่า โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นสร้างได้ไม่มี ปัญหาทางธรณีวิทยา อย่างไรก็ตาม ศาสตราจารย์ปริญญา นุตาลัย หนึ่งในอนุกรรมการก็ได้แย้ง ว่า การแถลงของนายยิ่งพันธ์เป็นความเห็นส่วนตัว ไม่ใช่ของคณะกรรมการ และให้ความเห็น อีกว่า คณะกรรมการจัดจ้างได้ตัดข้อกำหนดในการศึกษา (Term of Reference: TOR) ของราย งานด้านธรณีวิทยาทำให้งานขาดหายไป ซึ่งศาสตราจารย์ปริญญาระบุว่า การกระทำนี้ ผิดกฎหมายเพราะคณะกรรมการจัดจ้างไม่มีสิทธิ์ตัดข้อกำหนดใน TOR และการตัดข้อกำหนด ออกไปนี้ก็ไม่ได้ตัดเงินว่าจ้างออกไปด้วย แม้ว่าเนื้อหาของรายงานขาดหายไป แต่ยังมี การตรวจรับงานและจ่ายเงินก่อนอีกซึ่งเป็นความผิดและอยากให้สำนักงานคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินเข้าไปตรวจสอบการจ่ายเงินนี้ (ผู้จัดการรายวัน, 28 กรกฎาคม 2540)

แม้มีข้อโต้แย้งที่แสดงให้เห็นถึงความไม่โปร่งใสในการจัดทำรายงาน แต่นายยิ่งพันธ์ ก็นำ รายงานดังกล่าว และรายงานที่เหลืออีก 3 ฉบับ เข้าสู่การพิจารณาของ กรม. ในการประชุม "กรม.วิพากษ์" ที่รัฐบาล พล.อ.ชวลิต จัดขึ้นที่เชียงใหม่ ในวันที่ 29 กรกฎาคม 2540 โดยไม่เสนอ เข้าคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติตามขั้นตอนตามกฎหมาย

การดำเนินการของนายยิ่งพันธ์นี้ได้ถูกคัดค้านจากหลายฝ่าย โดยมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า และพรรคเพื่อไทยแห่งประเทศไทยออกมาเปิดเผยข้อมูลว่า รายงานยังไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะรายงานด้านการอพยพและตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดแพร่รับผิดชอบนั้น ไม่ได้มีการศึกษาผลกระทบที่เชียงใหม่ ข้อมูลในรายงานก็ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่รองรับการอพยพที่ระบุนั้นไม่สามารถรองรับชาวบ้านได้ทั้งหมด เพราะมีคนครอบครองอยู่แล้ว อีกทั้งจะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยกันตามมา มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า ยังชี้อีกด้วยว่า ข้อมูลในรายงานไม่ได้มาจากการสำรวจและสอบถามชาวบ้าน และแผนการอพยพนั้น ผู้ศึกษาเขียนขึ้นมาโดยไม่สอบถามความต้องการจากชาวบ้านแต่อย่างใด

ขณะเดียวกัน ชาวเขียบและสมาชิกคนจนก็มองว่า รัฐบาลไม่เคารพต่อข้อตกลงที่รัฐบาลได้ให้ไว้กับสมาชิกคนจน จึงทำให้เกิดการชุมนุมคัดค้านรัฐบาลบริเวณทางขึ้นศาลากลางจังหวัด โดยมีเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือและเครือข่ายชาวบ้านในเชียงรายเข้าร่วมชุมนุมแสดงปัญหาของตนและสนับสนุนชาวสะเดียบด้วย

อย่างไรก็ตาม นายยิ่งพันธ์ก็ได้รับการสนับสนุนจากนักการเมืองสุโขทัยที่เป็นรัฐมนตรีร่วมรัฐบาล ขณะที่นายสมัคร สุนทรเวช ก็สนับสนุนนายยิ่งพันธ์โดยกล่าวว่า การนำผลการศึกษาเสนอต่อ ครม. โดยที่ไม่ผ่านคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเป็นเพียงแค่การกระโดดข้ามหัว (ข่าวสด, 26 กรกฎาคม 2540)

นอกจากนั้น นายยิ่งพันธ์ยังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มอำนาจท้องถิ่นด้วย เพราะจากการเข้าสังเกตการณ์ของผู้เขียนพบว่า ในวันประชุม ครม. กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านในแพร่และสุโขทัย ประมาณ 200 คน ได้เดินทางมาสนับสนุนเขื่อนแก่งเสือเต้นที่ทางขึ้นศาลากลางจังหวัดเชียงราย สถานที่จัดการประชุม ขณะที่มิชชันนารีชาวอเมริกันได้เข้ายื่นหนังสือต่อนายยิ่งพันธ์ที่ปเล็กตัวมารับหนังสือด้วยตนเอง (ข่าวสด, 30 กรกฎาคม 2540)

ผู้เขียนยังเห็นว่า ระหว่างการชุมนุมกลุ่มสนับสนุนเขื่อนได้กล่าวโจมตีและขู่ขู่ชาวสะเดียบจนเกือบมีการปะทะกัน อีกทั้งยังมีการคุกคามองค์กรพัฒนาเอกชน เพราะรัฐบาลได้ติดต่อให้ชาวบ้านส่งตัวแทนจำนวน 3 คนให้เข้าพบนายกรัฐมนตรี แต่ระหว่างทางกลุ่มชายฉกรรจ์ก็คุกคามโดยเข้ากระชากแขนและกล่าวหานางสาววนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ ที่ปรึกษาสมาชิกคนจน และกล่าวหาว่าไม่ใช่คนในพื้นที่

แม้ว่า มีการทักท้วงว่าการเสนอรายงานดังกล่าวต่อ ครม. ไม่มีความชอบธรรม แต่ ครม. ก็มีมติรับทราบรายงานตามที่กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ เสนอ โดยไม่สนใจคำทักท้วงแต่อย่างใด

ประการที่สอง ได้มีการใช้กลไกรัฐสภาในการสนับสนุนเขื่อนอีกครั้ง แต่แตกต่างจากก่อนหน้านี้ โดยสภาได้ตั้ง “คณะกรรมการวิสามัญเพื่อศึกษาการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น” มาดำเนินการเรื่องนี้โดยตรง เบื้องหลังที่มาของคณะกรรมการชุดนี้เกิดขึ้นจากนายวรวัจน์ เอื้ออภิญญากุล นางศิริวรรณ ปราศจากศัตรู นางลัดดาวัลย์ วงศ์ศรีวงศ์ และนายชัย ชิดชอบ ได้ตั้งกระทู้ต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 17 กันยายน 2539 ทำให้สภามีมติตั้งคณะกรรมการวิสามัญชุดนี้ขึ้นมา คณะกรรมการฯ ชุดนี้มีจำนวน 37 คน มีนายสุชน ขามพูนท เป็นประธาน ขณะทีกรรมการฯ เป็น สส.แพร่ทั้ง 3 คน และ สส. ในเขตลุ่มน้ำยมเกือบทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีนายชัย ชิดชอบ นายศิริพงศ์ หังสพฤกษ์ จากกรมชลประทาน และนายแพทย์ชาญชัย ศิลปอวยชัย นายกองค้การ บริหารส่วนจังหวัดแพร่เป็นกรรมการด้วย (หาญณรงค์ เยาวเลิศ, สัมภาษณ์ 2543)

ที่น่าสังเกตก็คือ วิธีการทำงานของคณะกรรมการฯ ก็คือ การเรียกผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าชี้แจง แต่คณะกรรมการฯ ก็มีได้มุ่งที่จะแสวงหาความจริง ดังการเรียก สผ.และคณะผู้ศึกษาด้านนิเวศวิทยาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่รายงานชี้ชัดถึงผลกระทบทางด้านนิเวศวิทยาเข้าชี้แจง จาก การที่ผู้เขียนสนทนากับข้าราชการระดับสูงคนหนึ่งซึ่งเข้าชี้แจงต่อคณะกรรมการฯ ข้าราชการ คนดังกล่าวเห็นว่า คณะกรรมการชุดนี้มีท่าทีคุกคามมากกว่าที่จะฟังข้อมูลในรายงาน

สำหรับชาวสะเอียบ แม้ว่าคณะกรรมการฯ ได้เชิญตัวแทนให้เข้าชี้แจง แต่ชาวสะเอียบก็ ปฏิเสธเพราะเห็นว่าคณะกรรมการฯ ไม่เป็นกลาง

ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2541 ความจริงที่อยู่เบื้องหลังการตั้งคณะกรรมการฯ ก็ปรากฏ ชัดขึ้น เมื่อรายงานของคณะกรรมการฯ ถูกนำมาใช้ในการสร้างความชอบธรรมเพื่อผลักดัน เขื่อน โดยนายสุชน ขามพูนท ประธานคณะกรรมการฯ ออกมาสนับสนุนเขื่อน ซึ่งสอดคล้องกับการ เคลื่อนไหวของนายชาติชาย เจียมศรีพงษ์ นายกองค้การ บริหารส่วนจังหวัดพิจิตร ที่ออกมาเรียกร้องให้รัฐบาลสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น (มติชน, 10 กุมภาพันธ์ 2541) ขณะที่นายวรวัจน์ กัมมะพันธ์ นายกองค้การ บริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก ได้นำความเห็นของคณะกรรมการฯ มาใช้สนับสนุน ให้สร้างเขื่อนด้วย (สยามรัฐ, 5 มีนาคม 2541)

การเคลื่อนไหวนี้ดูเหมือนว่าสอดคล้องกับฝ่ายรัฐบาลที่นายปองพล อดิเรกสาร รัฐมนตรี ว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เลขาธิการพรรคชาติไทย ที่เสนอเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้นเข้า คณะรัฐมนตรีขออนุมัติก่อนนี้ผูกพันข้ามปีให้กับกรมชลประทานเพื่อใช้จ่ายในการสำรวจออกแบบ โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2541) และรัฐบาลชวน หลีกภัยก็มีมติ ครม.วันที่ 24 มีนาคม 2541 อนุมัติงบประมาณ 94,257,186 บาทให้กรมชลประทาน

หลังจาก กรม.มีมติดังกล่าว นายแพทย์ชาญชัย ศิลปอวยชัย นายก อบจ.แพร่ หนึ่งในคณะกรรมการฯ ก็ออกมาสนับสนุนเพื่อนโดยการอ้างรายงานของคณะกรรมการฯ (ผู้จัดการรายวัน, 28 มีนาคม 2541)

มติ กรม.นี้ จึงเป็นผลมาจากกระบวนการผลักดันเพื่อนของนักการเมืองระดับชาติและกลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่ใช้กลไกรัฐเข้าสร้างความปลอดภัยในการผลักดันเพื่อนนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การอนุมัติของรัฐบาลก็ถูกกดดันจากหลายฝ่าย หนังสือพิมพ์หลายฉบับถึงกับรายงานข่าวในทำนองโจมตีรัฐบาลอย่างรุนแรง เช่น หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวันไปรษณีย์ข่าวว่า "ชาติไทย-ปชป.ดันแก๊งเสือเด่น สืบทอดคดีอัปยศอนุมัติออกแบบ ผิดกฎหมาย สวท.ไม่เคารพรัฐธรรมนูญ" (ผู้จัดการรายวัน, 26 มีนาคม 2541) ขณะที่หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ตีพิมพ์บทบรรณาธิการตั้งคำถามกับรัฐบาลว่า "Why the hurry Kaeng Sua Ten?" (Bangkok Post, April 7, 1998)

ขณะที่ ศ.นิคม จันทรวิทุры ประธานคณะกรรมการศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนกรณีเขื่อนยังไม่สร้าง 4 เขื่อน ที่ตั้งขึ้นมาสสมัย พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ถึงกับลาออกจากตำแหน่ง

ในส่วนของชาวสะเทียบ ก็ได้ออกมาเคลื่อนไหวตอบโต้ แต่การเคลื่อนไหวนี้ ชาวสะเทียบได้หันมาใช้วิธีการเปิดเผยข้อมูลให้สังคมมองเห็นผลประโยชน์แอบแฝงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ด้วยการนำข้อมูลเรื่องการกว้านซื้อที่ดินของกลุ่มนายทุนจากลำปางและสุโขทัยมาเปิดเผย พร้อมหลักฐานสำคัญคือการแก้ไขประกาศรายชื่อผู้เสียภาษีบำรุงท้องที่ ภบท.10 ปี พ.ศ.2537-2540 ซึ่งออกในสมัยที่ นายธวัชชัย พักอังกฤษ นายอำเภอสอง เมื่อปี 2537 ด้วยการขีดฆ่ารายชื่อชาวสะเทียบออกและเปลี่ยนเป็นคนที่มิภูมิลำเนาจากสุโขทัยและลำปางจำนวน 34 แปลง และเพิ่มชื่อต่อท้ายอีก 31 แปลง ในจำนวนรายชื่อที่เพิ่มขึ้นนี้ปรากฏว่านายอนันต์ วงศ์ใหญ่ เข้ามาครอบครองที่ดินมากที่สุดถึง 14 แปลง (ประกาศอำเภอสองเรื่องแจ้งการประเมินเพื่อเสียภาษีบำรุงท้องที่ ประจำปี พ.ศ. 2537-2540 ฉบับที่มีการแก้ไขขีดฆ่า)

ในการเปิดเผยข้อมูลนี้ นายชุม สะเทียบคง กำนันตำบลสะเทียบ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า รายชื่อผู้ที่ปรากฏในประกาศเป็นญาติและคนใกล้ชิดของสองนักการเมืองใหญ่ในรัฐบาล (ชาวดต, 7 เมษายน 2541) ต่อมาชาวบ้านก็นำปัญหานี้เข้ายื่นหนังสือต่อรัฐบาล และสื่อมวลชนนำเรื่องนี้ไปสอบถาม พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย แต่ พล.ต.สนั่น ปฏิเสธว่าไม่ทราบเรื่องนี้ ไม่รู้ว่าเป็นใคร เพราะคนที่ใช้สกุลวงศ์ใหญ่มีมากมาย และเขาจะไปหา

ข้อครอบครองที่ดินที่อยู่ในป่าที่เป็นหุบเขาอย่างนั้นได้อย่างไร พล.ต.สนั่นยังให้สัมภาษณ์อีกด้วยว่า:

“หากทราบว่าคนใกล้ชิดผมเป็นใครก็ให้ออกมาก็แล้วกัน หากผิดก็จะดำเนินการ ใครที่มีที่ดินในหุบเขาก็ก็น่าสงสัยว่าได้มาอย่างไม่ถูกต้องก็ต้องสอบสวน แต่ที่สำคัญเวลานี้ผมไม่สามารถจะรื้อฟื้นได้อีกแล้ว เพราะประชาชนเดือดร้อนเรื่องภัยแล้ง”
(สยามรัฐ 8 เมษายน 2541)

การคัดค้านของฝ่ายต่างๆ เมื่อผนวกกับการเปิดเผยรายชื่อผู้เข้ากว้านซื้อที่ดิน ทำให้รัฐบาลเสียจังหวะอย่างมาก ในวันที่ 8 เมษายน รัฐบาลจำเป็นต้องเปิดการเจรจากับสมัชชาคนจน และรัฐบาลต้องถอย โดยรอผลการทำงานของคณะกรรมการศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนกรณีเขื่อนยังไม่สร้าง 4 เขื่อน ตามมติสมัชชาคนจน พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ และตั้งคณะกรรมการขึ้นมาใหม่โดยมอบให้ ดร.วรวิทย์ เจริญเลิศ เป็นประธาน

กระนั้นก็ตาม นักการเมืองก็ไม่ได้หมดความพยายาม ในวันที่ 21 ธันวาคม 2541 นักการเมืองก็นำรายงานความเห็นของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาส่งเขื่อนแก่งเสือเต้นเข้าสู่สภา และสภาก็มีมติเป็นข้อสังเกตว่า “สามารถสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นได้” และส่งไปยังรัฐบาลท่ามกลางการประท้วงของชาวสะเดียบที่ขึ้นป้ายโจมตีสภาผู้แทนตามบ้านเรือนในหมู่บ้านอย่างรุนแรง และร่วมกับสมัชชาคนจนยื่นหนังสือคัดค้านต่อประธานรัฐสภา

ขณะที่ในส่วนของรัฐบาลนั้น นายอนุรักษ์ จูริมาศ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จากพรรคชาติไทยก็รับลูกโดยเสนอโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นและโครงการเขื่อนโป่งขุนเพชรเข้า ครม. อ้างว่า ตามระเบียบจะต้องให้รัฐบาลตอบกลับภายใน 60 วันว่าจะมีการก่อสร้างหรือไม่จึงต้องเสนอ ครม. เพื่อจะได้ตอบกระบวนการของฝ่ายนิติบัญญัติ (ไทยโพสต์, 7 มิถุนายน 2542) ในวันที่ 20 กรกฎาคม 2542 โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นจึงถูกนำเข้าสู่ ครม. อีกครั้ง แต่ในครั้งนี ้กระทรวงที่เกี่ยวข้องก็ไม่ได้มีเอกภาพเพราะความเห็นที่เสนอต่อรัฐบาลเพื่อประกอบการพิจารณา มีความแตกต่างกันมากทั้งสนับสนุนและคัดค้าน

ฝ่ายที่สนับสนุนอย่างชัดเจนคือ กระทรวงเกษตรฯ ที่ระบุว่า ได้จัดเตรียมพื้นที่รองรับการอพยพให้ชาวบ้านแล้ว และมีท่าทีที่ต้องการให้ยกเลิกมติ ครม. 29 เมษายน 2540 โดยระบุว่ากรมชลประทานไม่สามารถดำเนินการตามข้อสังเกตของคณะกรรมการวิสามัญได้เพราะติดมติดังกล่าว

ส่วนกระทรวงมหาดไทยได้เสนอความเห็น ว่า โครงการนี้จะมีประโยชน์ต่อประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำยม คือ แพร์ สุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร และนครสวรรค์ รวม 8 แสานครบครัน ขณะที่ระบุว่า มีผู้คัดค้านเพียง 3 หมู่บ้าน 2,500 คนเท่านั้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติของราชการฝ่ายปกครองที่ยังคงยึดแนวคิดที่ว่าคนส่วนน้อยต้องเสียสละเพื่อคนส่วนใหญ่ได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ความเห็นของกระทรวงมหาดไทยก็ระบุถึงการคัดค้านของชาวสะเลียงว่า มาจากเหตุผลเพื่อรักษาสิทธิในที่ดิน เพื่อรักษาผืนป่าสักทอง และแม่น้ำยมโดยอ้างสิทธิตามรัฐธรรมนูญมาตรา 56 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงท่าทีที่ว่าการฝ่ายปกครองเริ่มยอมรับสิทธิของชุมชน

ขณะที่กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ กลับมีความเห็นว่า ข้อมูลที่ได้รับยังไม่มีรายละเอียดชัดเจน (กรุงเทพฯ, 21 กรกฎาคม 2542) ส่วนสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นประกอบว่า ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาโครงการ (ผู้จัดการรายวัน, 21 กรกฎาคม 2542)

ด้วยเหตุนี้ กรมฯ จึงไม่รับลูกของกระทรวงเกษตรฯ แต่กลับมีมติให้มีการปรับปรุงคณะกรรมการศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ มาตรา 56 ให้มากที่สุด โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าร่วมด้วย นายอรรคพล สรสุชาติ โฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ยังออกมาแถลงว่า กรมฯ เห็นชอบในหลักการว่าการก่อสร้างเขื่อนจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยอ้างถึงรัฐธรรมนูญมาตรา 56 เกี่ยวกับสิทธิบุคคลร่วมกับรัฐในการรักษาประโยชน์ของธรรมชาติ และการส่งเสริมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม (ข่าวสด, 21 กรกฎาคม 2542)

มติ กรมฯ นี้สะท้อนให้เห็นว่า การต่อสู้ของชาวสะเลียงที่ยืนหยัดต่อสู้อย่างเข้มแข็งนับสิบปีที่ผ่านมาได้ทำให้รัฐหันมารับรองสิทธิของชาวบ้านตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งถือได้ว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การเมืองไทยก็ว่าได้ที่รัฐยอมรับ "สิทธิชุมชน"

เป็นที่ชัดเจนว่า ท่าทีของกระทรวงวิทย์ที่เปลี่ยนไปดังกล่าวสะท้อนความเห็นต่อ กรมฯ นั้น มาจากนายอาทิตย์ อุไรรัตน์ ที่ก้าวขึ้นเป็นรัฐมนตรีแทนนายยิ่งพັນธนนันท์เอง ที่ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ นายอาทิตย์ได้ประกาศดำเนินโครงการอย่างตรงไปตรงมา และระบุว่า รายงานด้านสาธารณสุข ธรณีวิทยา และด้านการตั้งถิ่นฐานและอพยพราษฎรยังศึกษาไม่ละเอียด จึงให้กรมชลประทาน และจังหวัดแพร่ไปศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับประชากรและครัวเรือนให้ชัดเจน (กรุงเทพฯ, 30 กรกฎาคม 2542)

ท่าทีของนายอาทิตย์ที่ตรงไปตรงมานี้ ยังเห็นได้จากการสั่งการให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานเปิดประตูเขื่อนราษีไศลที่มีความขัดแย้งในขณะนั้นด้วยจนกว่าจะแก้ปัญหาผลกระทบได้ และยังให้แก้ปัญหานี้โดยการเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน¹⁶

2.4.5 กลุ่มอำนาจท้องถิ่นและพิธีกรรมสนับสนุนเขื่อน

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ก็คือ การเคลื่อนไหวของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในการสนับสนุนเขื่อนจะปรากฏที่สุโขทัยเป็นหลัก ขณะที่กลุ่มในแพร์ได้ลดการเคลื่อนไหวลงมาก จะมีก็แต่กลุ่มนายสุขุมที่ร่วมกับ สจ.5 จังหวัดลุ่มน้ำยม

ผู้นำชาวสะเทียบคนหนึ่งให้ข้อสังเกตกับผู้เขียนว่า สาเหตุที่ทำให้การเคลื่อนไหวในแพร์สงบลง ก็เนื่องมาจากกลุ่มในแพร์หลายกลุ่มมีความเข้าใจถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเขื่อนแก่งเสือเต้นมากขึ้น หลังจากที่ชาวบ้านได้เข้าอธิบายอย่างตรงไปตรงมา ที่สำคัญอีกประการก็คือ ชาวบ้านเห็นว่าการเปลี่ยนรุ่นคนภายในกลุ่มต่างๆ หลายกลุ่มที่คนรุ่นใหม่มีท่าทีรับฟังข้อเท็จจริงมากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นได้ถึงพลวัตทางสังคมในแพร์ที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลง

ในทางกลับกัน สถานการณ์ที่สุโขทัยกลับมีการเคลื่อนไหวสนับสนุนเขื่อนอย่างหนัก โดยได้นำเอาพิธีกรรมมาใช้ เช่น การจัดงานบุญ "วันสืบชะตาแม่น้ำยมสุโขทัย" ในวันที่ 23 เมษายน 2541 ภายใต้การนำของนายสุธี อินทิพย์ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุโขทัย

การจัดงานครั้งนี้ เป็นที่ชัดเจนว่าได้รับการสนับสนุนจากนักการเมืองและข้าราชการในจังหวัด เพราะได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากนายสมศักดิ์ เทพสุทิน 30,000 บาท (เผ่าไทย, 16 เมษายน 2541) ขณะที่นายยิ่งพันธ์ มนะสิการ บริจาค 10,000 บาท ส่วนที่เหลือจะเป็น สจ. บรรดาเจ้าของกิจการในสุโขทัย และข้าราชการระดับหัวหน้าหน่วยงานในจังหวัดสุโขทัย เช่น เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด นายช่างแขวงกาทาง หัวหน้าส่วนโยธา อบจ. ในจำนวนนี้นายสุนทร เขียวเจริญ นายช่างชลประทานสุโขทัย ได้สนับสนุนถึง 5,000 บาท (องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุโขทัย, 2541)

การเคลื่อนไหวที่สุโขทัยนี้ ปรากฏว่าสื่อมวลชนท้องถิ่นก็มีบทบาทสำคัญในการสร้างกระแสสนับสนุนเขื่อนเช่นเดียวกับที่แพร์ โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์เผ่าไทยได้ออกมาสนับสนุนเขื่อน

¹⁶ ผู้เขียนเห็นว่า บทบาทของนายอาทิตย์ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งนายอาทิตย์มีทีมที่ปรึกษาที่เป็นคนเดือนตุลาฯ หรือนักกิจกรรมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งปัจจุบันคนกลุ่มนี้ได้เข้าสู่แวดวงการเมืองมากขึ้นทั้งการเข้าเป็นนักการเมืองโดยตรงหรือเป็นที่ปรึกษานักการเมือง

เต็มตัว ดังฉบับวันที่ 16 เมษายน 2541 ที่ได้ตีพิมพ์ว่า “หนังสือพิมพ์เผ่าไทยเคียงข้างชาวสุโขทัย ขอสนับสนุนเขื่อนแก่งเสือเต้น” (เผ่าไทย, 16 เมษายน 2541)

กลยุทธ์หนึ่งในการดึงมวลชนเข้าร่วมงานครั้งนี้ก็คือ การโฆษณาสี่สีในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นที่เน้นไปที่มทรสพ เช่น ประชันวงดนตรีวงใหญ่ ชิงถ้วยรางวัล ฯพณฯ สมศักดิ์ เทพสุทิน และสุพจน์ อ้นอารี ภาพยนตร์จอยักษ์ศิษย์บริหารลอยระบบแสงเสียงรอบทิศ ชมฟรี ดิ้นฟรี ฯลฯ ที่น่าสังเกตก็คือ โฆษณาดังกล่าวมีรูปของนายสุธีด้วย (เผ่าไทย, 16 เมษายน 2541) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงเบื้องหลังของการจัดงานนี้ได้เป็นอย่างดี

สำหรับพิธีกรรมที่จัดขึ้นในวันที่ 23 เมษายน 2541 นั้น ได้มีกลุ่มพลังมวลชนและแกนนำมารวมกันที่บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัด และได้จัดให้มีพิธีสืบชะตาแบบล้านนาและโยงผู้เข้าร่วมพิธีด้วยด้ายสายสิญจ์จำนวน 9,000 เส้น และได้นิมนต์พระเกจิอาจารย์ในภาคเหนือมาโดยพระมหาโพธิวงศาจารย์ รองเจ้าคณะภาค 6 เจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร จ.แพร่ มาประกอบพิธีอ่านคำสาปแช่งที่คัดลอกมาจากหลักศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งปรากฏอยู่ที่วัดตาเถรซึ่งหนึ่ง คำสาปแช่งดังกล่าวคือคำสาปแช่งของพระมหากษัตริย์ที่ใช้กับศัตรูและข้าศึกที่รุกราน (มติชน, 25 เมษายน 2541)

พิธีกรรมดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า กลุ่มอำนาจท้องถิ่นได้นำเอาพิธีกรรมมาใช้ในการสร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อน จากแต่เดิมวิธีการนี้ถูกใช้โดยฝ่ายชาวบ้าน แต่พิธีกรรมของฝ่ายสนับสนุนเขื่อนก็แตกต่างกับชาวบ้านเพราะเป็นพิธีกรรมที่รับใช้รัฐและแฝงความรุนแรง ขณะที่พิธีกรรมของชาวบ้านจะเน้นไปที่การรวมคนเพื่อให้เกิดสามัคคี และให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ ดังกรณีการบวชป่าสืบชะตาแม่น้ำยมของชาวสะเยียบ เป็นต้น

ที่น่าสังเกตอีกประการก็คือ ผู้ที่เข้าร่วมงานดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นเหล่ากาชาดจังหวัดสุโขทัย (ดูรูปใน Bangkok Post, April 20, 1998) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพลังมวลชนที่เข้าร่วมนั้นเป็นกลุ่มจัดตั้งของรัฐอย่างชัดเจน

นอกจากการจัดพิธีกรรมดังกล่าวแล้ว คณะผู้จัดยังได้จัดทำเอกสารประกอบงานที่ตีพิมพ์คำประกาศสังเวทที่กล่าวถึงสภาพปัญหาของแม่น้ำยมที่เสื่อมโทรมลงจึงต้องสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น และสาปแช่งผู้ที่คัดค้านเขื่อน บทความสนับสนุนเขื่อน รวมทั้งบทความเรื่อง “เขื่อนและความจำเป็นในการพัฒนาแหล่งน้ำ” ของเกษม จันทร์แก้ว เอกสารนี้ยังมีภาพแม่น้ำยมที่ไหลผ่านแก่งหินและคำบรรยายว่า “แม่น้ำยมไหลบ่ามาแรง ไม่มีเขื่อนแก่งเสือเต้น ทำให้ชีวิตและทรัพย์สินถูกทำลายย่อยยับทุกปี...” (องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุโขทัย, 2541) ซึ่งเป็นการสร้าง

ภาพให้แม่น้ำยมที่น้ำท่วมร้าย ซึ่งเป็นทัศนคติที่ปรากฏในการสร้างเขื่อนในยุคแรกๆ ของสหรัฐฯ ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3

2.4.6 สงครามข้อมูลข่าวสารและการเมืองของความรู้

สำหรับในส่วนของกรมชลประทาน แม้ว่าหน่วยงานของรัฐมีท่าทียอมรับ "สิทธิชุมชน" ของชาวสะเลียบ แต่กรมชลประทานก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด แต่กลับเปลี่ยนยุทธวิธีเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับเขื่อนแก่งเสือเต้นต่อไป โดยดำเนินการดังนี้

ประการแรก กรมชลประทานได้หันมาใช้ในการโฆษณาในหนังสือพิมพ์ต่างๆ เพื่อช่วงชิงให้ข้อมูลต่อสาธารณะเพื่อให้สนับสนุนเขื่อน การโฆษณาของกรมชลประทานในบางครั้งยังเป็นโฆษณาแอบแฝง โดยไม่ระบุว่าเป็นการโฆษณา ที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าเป็นบทความของหนังสือพิมพ์ (एमพงศ์ บุญยานุพงศ์, สัมภาษณ์ 2543)

ประการที่สอง กรมชลประทานได้หันมาใช้ข้อมูลขึ้นมาต่อสู้ ตอบโต้กับข้อมูลของนักวิชาการ โดยกรมชลประทานจัดทำรายงานออกมามากมาย เช่น รายงานที่ชื่อว่า "คำชี้แจงประเด็นต่างๆ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น จ.แพร่" ซึ่งยืนยันว่าเขื่อนแก่งเสือเต้นสามารถแก้ปัญหาน้ำท่วมแพร่และสุโขทัย รวมทั้งตอบโต้รายงานของ TDR1 ด้วย (ดูกรมชลประทาน, 2541ก)

นอกจากนั้น รายงานของกรมชลประทานนั้นยังอ้างความชอบธรรมในการสนับสนุนเขื่อนโดยอ้างการเคลื่อนไหวของพลังมวลชนที่มีการจัดตั้งและจัดกิจกรรมก่อนหน้านี้ เช่น เอกสาร "ปัญหาลุ่มน้ำยมกับโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น จ.แพร่" ซึ่งได้อ้างกิจกรรมวันสืบชะตาแม่น้ำยมมาสนับสนุนเขื่อน (กรมชลประทาน, 2541ข)

ที่น่าสนใจอีกประการก็คือ กรมชลประทานได้ใช้งบประมาณ 94 ล้านบาท ที่รัฐบาลชนหลีกภัย มีมติ อนุมัติ ให้ออกแบบและก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นจ้างกลุ่มบริษัทที่ปรึกษาสิ่งแวดล้อม ได้แก่บริษัท ปัญญา คอนซัลแตนท์ จำกัด บริษัท พี แอนด์ ซี แมเนจเม้นท์ จำกัด และบริษัท แอสดีคอน คอร์ปอเรชั่น จำกัด เพื่อจัดทำรายงานทบทวนการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม เป็นที่ชัดเจนว่า การจัดทำรายงานนี้ คณะผู้จัดทำไม่ได้มุ่งไปที่การค้นหาข้อเท็จจริงเพื่อเป็นข้อมูลในการพิจารณาโครงการ แต่มุ่งไปที่การสนับสนุนเขื่อนและทำให้สังคมเกลียดชังชาวสะเลียบ ดังที่ปรากฏเนื้อหาในรายงานฉบับร่าง ซึ่งแม้ว่าไม่ใช่ฉบับสมบูรณ์แต่ก็สะท้อนให้เห็นเบื้องหลังวิถีคิดของกลุ่มที่จัดทำรายงานได้อย่างชัดเจน ดังที่ได้ระบุว่า:

“...ประชาชนตำบลสะเอียบทุกคนมีสิทธิเท่ากับประชาชนไทยทุกคนและในทุก ๆ ด้าน แต่สิ่งที่ตำบลสะเอียบมีความแตกต่างจากตำบลอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัดเจน คือ ประชาชนตำบลสะเอียบสามารถสร้างกฎระเบียบต่าง ๆ ของชุมชนได้อย่างเสรี ตลอดจนมีสิทธิพิเศษในการที่จะกระทำสิ่งใด ๆ ก็ได้ ไม่ว่าสิ่งที่จะกระทำเหล่านั้นจะถูกต้องหรือละเมิดกฎหมายก็ตาม อาทิ การห้ามคนต่างถิ่นเข้าหมู่บ้าน โดยเด็ดขาดถ้าฝ่าฝืนให้จัดการตามกฎหมายหมู่บ้าน(ข่าวสด, 19 สิงหาคม 2542) โดยที่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ไม่สามารถเข้าไปจัดการหรือดำเนินการใด ๆ ได้ ในขณะที่ตำบลหรือชุมชนอื่น ๆ ไม่สามารถกระทำได้หรือไม่คิดกระทำเช่นเดียวกับตำบลสะเอียบ การที่ประชาชนของตำบลสะเอียบสามารถดำเนินการต่าง ๆ ดังกล่าวสันนิษฐานว่ามีสาเหตุดังต่อไปนี้

— 1. การเพิกเฉยและไม่เอาใจใส่ของเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องในการป้องกันและปราบปรามการกระทำที่ผิดกฎหมายของประชาชนตำบลสะเอียบ

2. การที่ตำบลสะเอียบสามารถตั้งกฎระเบียบของชุมชนขึ้นเองโดยไม่คำนึงถึงกฎระเบียบของประเทศ อาทิ การห้ามคนต่างถิ่นเข้าหมู่บ้านโดยเด็ดขาด ถ้าฝ่าฝืนให้จัดการตามกฎหมายของหมู่บ้าน (หนังสือพิมพ์ข่าวสด, อ้างแล้ว) ทำให้มีข้อสงสัยว่าอาจจะมีบางสิ่งบางอย่างที่ประชาชนเหล่านั้นไม่ต้องการเปิดเผยให้สังคมภายนอกทราบ อาทิ ความเชื่อ หรือวิถีชีวิตบางอย่าง ฯลฯ เป็นต้น

3. พฤติกรรมหรือทัศนคติที่ประชาชนของตำบลสะเอียบกระทำหรือแสดงออกมานั้น บางทีอาจไม่ใช่ความคิดหรือจิตสำนึกที่แท้จริงของประชาชนเหล่านั้นก็ได้ แต่อาจเป็นเพราะพวกเขาเหล่านั้นได้รับการแนะนำหรือสั่งสอนจากกลุ่มบุคคลภายนอก ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์บางอย่างของกลุ่มบุคคลเหล่านั้น” (กรมชลประทาน, 2543)

รายงานดังกล่าวยังโจมตีชาวบ้านสะเอียบโดยอ้างข้อมูลจากเอกสารประกอบการจัดงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำยมที่สุโขทัยซึ่งแสดงให้เห็นถึงการความสัมพันธ์เชื่อมโยงของกิจกรรมต่างๆ ที่ถูกจัดขึ้นมาเพื่อสนับสนุนเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวโดยการใช้อำนาจอย่างชัดเจน

ยิ่งไปกว่านั้น รายงานนี้ยังได้อ้างเรื่องไม้เถื่อนมาป้ายสีโยนความผิดให้ชาวสะเอียบด้วยการโยงเรื่องจำนวนคดีไม้เถื่อนที่เกิดที่ป่าแม่ยม และสรุปว่าถึงไม่สร้างเขื่อนปากทั้งหมดไป ดังที่ระบุไว้ว่า:

“เหตุผลประการสำคัญที่ประชาชนตำบลสะเอียบไม่ต้องการเขื่อนแก่งเสือ
เดินตามที่ได้มีการชี้แจงต่อสาธารณชนทั่วไปคือ ต้องการที่จะอนุรักษ์ดงสักงามซึ่งอยู่
ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ยม แต่จากรายงานของอุทยานแห่งชาติแม่ยมเกี่ยวกับคดี
ป่าไม้ ระหว่าง ปี พ.ศ.2537-2541 พบว่า แต่ละปีจะมีคดีเกี่ยวกับการลักลอบตัดไม้
ในพื้นที่ดังกล่าวอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะไม้สัก... ถ้าคดีลักลอบตัดไม้สักยังมีอย่างต่อเนื่อง
แล้ว อีกไม่นานป่าสักทองก็จะหมดไป” (กรมชลประทาน, 2543)

กล่าวได้ว่า รายงานดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นปรากฏการณ์แรกๆ ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์
ของการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมก็ว่าได้ ที่รายงานถูกใช้เป็นเครื่องมือ
ในการทำลายความชอบธรรมของชาวบ้านอย่างเปิดเผย

รายงานดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึง “วิชาการ” ที่รับใช้ “อำนาจนิยม” เพื่อกีดกันการต่อสู้
ของชาวบ้าน โดยจงใจบิดเบือนข้อมูล ไม่ได้ตระหนักหรือเคารพต่อ “สิทธิชุมชน” และไม่ได้ให้
คำตอบอะไรกับสังคม นอกจากทำให้ความขัดแย้งเรื่องเขื่อนแก่งเสือเดินที่มีมานานกว่าทศวรรษ
ดำรงอยู่ต่อไป ซึ่งถือได้ว่าเป็นวิธีการของ “การเมืองแบบเก่า” ที่ไม่สอดคล้องกับยุคสมัย

3.สรุป

จากข้อมูลดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมด สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญ 4 ประการ ดังนี้คือ

ประการแรก บริเวณพื้นที่โครงการเขื่อนแก่งเสือเดินเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ของ
ความขัดแย้งมาตั้งแต่ยุคการแผ่ขยายอาณานิคมของยุโรปที่มีการต่อสู้ช่วงชิงกันระหว่างกลุ่มต่างๆ
เพื่อเข้าถึงไม้สัก การแผ่ขยายอาณานิคมของอังกฤษยังส่งผลให้เกิดระบบอุปถัมภ์ที่เรียกว่าระบบ
“พ่อเลี้ยง” หรือกลุ่มอำนาจท้องถิ่น เมื่อรัฐมีโครงการเขื่อนแก่งเสือเดิน นโยบายรัฐก็ส่งผลกระทบ
ต่อท้องถิ่นและทำให้เกิดความขัดแย้งใหม่แต่เป็นความขัดแย้งเรื่องน้ำและป่า

ประการที่สอง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเห็นได้ชัดว่ามีการผนึกอำนาจกันระหว่างกลุ่ม
สนับสนุนเขื่อนจาก 3 ระดับคือ ระดับสากล ระดับชาติ และระดับท้องถิ่น เคลื่อนไหวผลักดันเขื่อน
โดยใช้ยุทธวิธีต่างๆ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับโครงการเขื่อนแก่งเสือเดิน โดยในช่วงแรก
จะปรากฏบทบาทของหน่วยงานรัฐที่ร่วมมือกับรัฐบาลนานาชาติในการวางแผนโครงการ ต่อมา
องค์กรการเงินระหว่างประเทศคือธนาคารโลกก็เข้ามามีบทบาทโดยร่วมมือกับบริษัทที่ปรึกษาในระดับ

สากลเข้าสร้าง ความชอบธรรม โดยการใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ผ่านการจัดทำรายงานต่างๆ รวมทั้งการแทรกแซงการดำเนินโครงการของรัฐ

เมื่อธนาคารโลกถอนตัวออกไป นักการเมือง ราชการ และกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ก็ได้ร่วมมือกันผลักดันเงื่อนไข ซึ่งเป็นการผนึกกันของ "อำนาจ" และ "อิทธิพล" และใช้กลยุทธ์ต่างๆ ในการสร้างความชอบธรรมในการสร้างเขื่อนและจัดการให้ชาวบ้านยอมจำนนออกจากพื้นที่

การอ้างความชอบธรรมของกลุ่มสนับสนุนเขื่อนดังกล่าวมีลักษณะของการอิงและแอบอ้างสถาบันพระมหากษัตริย์ การอ้างเหตุผลที่มีลักษณะล้นไหลตามสถานการณ์สิ่งแวดล้อม ผลักดันโครงการโดยไม่คำนึงถึงกฎหมายสิ่งแวดล้อม แต่กลุ่มอำนาจท้องถิ่นก็มีการต่อสู้ช่วงชิงกันเองและยังกีดกันกลุ่มอำนาจท้องถิ่นนอกพื้นที่ออกไปจึงทำให้เกิดความแตกแยกกัน แต่ก็มีกรรวมตัวใหม่เพื่อเข้าเคลื่อนไหวสนับสนุนเขื่อนโดยใช้พิธีกรรมที่รับใช้รัฐและแผ่ความรุนแรง การใช้วิธีการโฆษณาและการจ้างบริษัทที่ปรึกษาจัดทำรายงานเพื่อทำลายความชอบธรรมของชาวบ้าน

ประการที่สาม การต่อสู้ของชาวบ้านเกิดจากการที่พวกเขาถูกกีดกันออกไปจากกระบวนการตัดสินใจ อีกทั้งเสียงของพวกเขาถูกทำให้เป็นการเมือง ชาวบ้านได้ใช้วิธีการต่อสู้ที่หลากหลาย ทั้งการใช้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ การรวมกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่อื่นที่มีปัญหา การปรับใช้พิธีกรรมท้องถิ่น และการรื้อฟื้นหรือสร้างตำนาน-ประวัติศาสตร์ให้พื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ การเปลี่ยนจิตสำนึกหันมาอนุรักษ และการอาศัยสถานการณ์ที่สังคมไทยมีความตื่นตัวและตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมมาเคลื่อนไหวที่ทำให้สังคมเห็นอกเห็นใจ ทำให้ชาวสะเทียบไม่ได้ตกเป็นฝ่ายถูกกระทำฝ่ายเดียว แต่ยังคงลุกขึ้นมาต่อสู้และได้รับการสนับสนุนจากสังคมประชาชนทำให้รัฐต้องยอมรับสิทธิชุมชน

ประการที่สี่ หากพิจารณาในมิติของการต่อสู้ช่วงชิงทรัพยากร เห็นได้ว่า กลุ่มอำนาจท้องถิ่นบางกลุ่มอาศัยสถานการณ์ที่รัฐจะดำเนินโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเข้าแสวงหาประโยชน์ด้วยการทำไม้เถื่อนในอ่าง ขณะที่ชาวบ้านได้หันมาอนุรักษป่าโดยร่วมมือกับทหารและอุทยาน ความแตกแยกของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่เกิดขึ้นยังมีการพยายามจัดสรรผลประโยชน์เรื่องไม้ในอ่าง กลุ่มอำนาจท้องถิ่นบางกลุ่มยังเข้ามาจួយโอกาสหาประโยชน์โดยการเข้ามากว่านซื้อที่ดินบริเวณอ่างเก็บน้ำเพื่อเก็งกำไรจากการเวนคืนซึ่งกระทำอย่างเป็นขบวนการและเกี่ยวโยงกับเขื่อนอื่นๆ ที่สะท้อนให้เห็นว่านโยบายการสร้างเขื่อนของรัฐได้เอื้อประโยชน์แอบแฝงต่อกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่ม และเป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมตามมา